

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

(Bulletin d'ethnologie)

XVIII (60)

Národopisná společnost
Praha 2001

ISSN 0323 – 2492

Obsah

Místo úvodu – být jubilantem je věru těžké - <i>Jiřina Veselská</i>	5
---	---

Jubilanti

Karel Pavlišťík sedmdesátiletý - <i>Alena Prudká</i>	7
Zpracování archivu cestovatelů ing. Jiřího Hanzelky a ing. Miroslava Zikmunda (Závěrečná zpráva o řešení projektu) - <i>Karel Pavlišťík a Magdalena Preiningerová</i>	28
Richard Jeřábek. Dodatky k personální bibliografii za léta 1992-2001	50
Biografie a bibliografie Jaroslava Štíky - <i>Jana Tichá, Jiřina Veselská</i> .	66
Jubilejní pozdrav Zdeňku Tempírovi - <i>Josef Vařeka</i>	82
Publikační činnost Zdeňka Tempíra	84
Na slovíčko, pane doktore. K životnímu jubileu Josefa Jančáře - <i>Ivo Frolec</i>	88

Ze studentských výzkumů

Na čísle posledním. Poznámky ke studiu hřbitovů na východní Moravě a jejich využití jako pramene - <i>Daniel Drápala</i>	92
Radegast. Emická a etická historie radhoštského mýtu. Zpráva z terénního výzkumu - <i>Jana Tichá</i>	104
Zpráva z terénního výzkumu second handů v městě Letohrad (Podorlicko) ve srovnání s Brnem - <i>Petra Vychytilová</i>	123

Materiály

Statut titulu „Nositel tradice lidových řemesel“	131
Nositelé tradice lidových řemesel za rok 2001	142
Výroba hraček ve Valašské Bystřici - <i>Renata Barabášová</i>	143
Staročeské řemeslnické trhy Turnov - <i>Vladimíra Jakouběová</i>	148
Obročníkovi - <i>Vladimíra Jakouběová</i>	150

Recenze

Kolektiv autorů: Těšínsko I a II - <i>David Beneš</i>	152
Miroslava Ludvíková: Moravské a slezské kroje. Kvaše z roku 1814 - <i>Alena Kalinová</i>	156
Luděk Štěpán a Magda Křivanová: Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách - <i>Miroslav Válka</i>	158
Věra Frolcová: Velikonoce v české lidové kultuře - <i>Eva Večerková</i> .	160
Ján Botík: Slovenskí Chorváti - <i>Lenka Nováková</i>	162
Adresy autorů	165

Místo úvodu – být jubilantem je věru těžké

Jiřina Veselská

Na jaře letošního roku rozhodl Hlavní výbor Národopisné společnosti, že Národopisný věstník 2001 bude, tak říkajíc, z jiného soudku, než loňská Ročenka. K rozhodnutí věnovat svazek letošním jubilatům nás vedla skutečnost, že v průběhu roku oslaví sedmdesátiny a také osmdesátiny řada významných osobností národopisu, s nimiž jsou spojeny mimořádné aktivity ve výzkumech, publicistice, etnografickém muzejnictví. Mnozí z nich, díky vynikající duševní pohodě, stále publikují, vyučují a účastní se všech významných akcí. Jevilo se proto dobrým nápadem vyzvat je k publikování vybrané statě popř. zhodnocení a představení jejich dosavadní práce některým z kolegů nebo spolupracovníků.

To, co se zdálo na první pohled tak jednoduché, se ale najednou zkomplikovalo. Z téměř dvaceti oslovených jubilatů se ozvali pouze někteří, odpovědi byly vyhybavé, někteří ohodnotili naši snahu slovy „nekrology zatím netřeba.“

Pro pořadatele Věstníku to na jedné straně bylo milým konstatováním, že, ač léta klepou na dveře, duševních sil neubývá a mnohé plány je třeba ještě naplnit, ale obsah se začal jevit poněkud problematickým. Ale přece se alespoň něco podařilo.

Dostává se Vám tak do rukou Věstník poněkud neobvyklý: první část tvoří jubilejní články a tak potřebné bibliografie některých osobností. Kapitulu otevírá článek věnovaný prvnímu nositeli Ceny ministerstva kultury České republiky Za rozvoj tradiční a lidové kultury a folkloru, která byla letos vyhlášena – PhDr. Karlu Pavlišťkovi, CSc.

Další kapitola je věnována výsledkům studentských výzkumů, jež Národopisná společnost podpořila v minulých letech. Z jejich obsahu je patrné, jak široká je škála zájmu nových adeptů etnografické práce a jaké úrovně práce dosahují.

Materiály otevírá citace vyhlášení Statut titulu „Nositel tradice lidových řemesel“. Projekt je jistou nadějí pro nominace těch nejvýznamnějších lidových tvůrců na oficiální ocenění a také jejich podporu státem, včetně užívání ochranné známky. Návrhy na

nominace lze zasílat Ústavu lidové kultury ve Strážnici a jistě je v terénu řada těch, kteří by si jmenování zasloužili a neuniknou Vaší pozornosti. S realizací projektu Nositelé tradice je spojena možnost realizace výzkumů, podporovaných Odborem regionální a národnostní kultury MK ČR. Také v letošním roce se tak děje a jeden z prvních výsledků, věnovaný výrobě hraček ve Valašské Bystřici, zveřejňujeme. Další texty upozorňují na osobnosti, které jsou s ožíváním tradičních řemesel spojeny v Českém ráji.

Recenze jsou věnovány novinkám etnografické literatury. Titulů, které si zaslouží Vaší pozornost, vyšla celá řada a jistě mezi nimi najdete podněty pro hlasování o nejvýznamnější počin oboru za rok 2001.

Na závěr dovoluťe citovat z dopisu paní dr. Jeleny Látalové, etnografky a fotografky, která obohatila expozice Národopisného muzea i řadu publikací o krásné snímky, zachycující pozoruhodné osobnosti, a která se dožila osmdesáti let. Na výzvu, aby přispěla do Věstníku, paní doktorka napsala: „Odpusťte mně, prosím, mé předpokládané názory. Buďte té lásky a vynechte mě!
Podle mého mínění k dobré vědě je nutné:

1. logické myšlení (rozum)
2. cit – srdce („čmuch“)
3. píle

Když jedna složka chybí, je to špatné. Je dost vědců, kterým chybí srdce – nemají „čmuch“, který jim napoví, je-li umělecké dílo dobré nebo ne, jejich práce jsou pak studené (jako „psí čumák“). Má-li někdo jen ten cit a píli, je to taky špatné ...“

Myslím, že k tomuto vyznání není co dodat.

Ministerstvo kultury České republiky uděluje

CENU ZA NEPROFESIONÁLNÍ DIVADELNÍ A SLOVESNÉ OBORY
CENU ZA ROZVOJ TRADIČNÍ A LIDOVÉ KULTURY A FOLKLORU
CENU ZA DĚTSKÉ UMĚLECKÉ AKTIVITY
CENU ZA NEPROFESIONÁLNÍ HUDEBNÍ AKTIVITY
CENU ZA NEPROFESIONÁLNÍ TANEČNÍ UMĚNÍ
CENU ZA NEPROFESIONÁLNÍ AUDIOVIZUÁLNÍ A VĚTVARNÉ AKTIVITY

PhDr. KARLU PAVLIŠTÍKOVĚ, CSc.

ZA CELOŽIVOTNÍ PŘÍNOŠ K ROZVOJI TRADIČNÍ LIDOVÉ KULTURY
A FOLKLORU A JEJICH UMĚLECKÉMU ZPRACOVÁNÍ

V Praze dne 22. 6. 2001

Ministr kultury České republiky

JUBILANTI

Karel Pavlišťík sedmdesátiletý

Alena Prudká

PhDr. Karel Pavlišťík, CSc., etnograf a muzejník, rodák z Uherského Brodu se významně zapsal do dějin zlínského muzea především v šedesátých a devadesátých letech 20. století. Po gymnaziálních studiích v Uherském Brodě a absolvování Obchodní akademie v Uherském Hradišti (tehdy začala i jeho kariéra tanečníka v hradištském slováckém krúžku – předchůdci Hradišťanu) v roce 1951 následovalo krátké zaměstnání v Letu Kunovice a po něm od roku 1952 základní vojenská služba. V letech 1954-1962 působil jako tanečník, sólista a choreograf Armádního uměleckého souboru Víta Nejedlého. V té době začal externě studovat etnografii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (1956-1960). Jeho učiteli byli naši přední etnografové: Otakar Pertold, Otakar Nahodil (byl jeho vedoucím studia až do odchodu mimo ČSR), Karel Dvořák (vedoucí studia do ukončení), Karel Chotek, Drahomíra Stránská, Jaromír Jech, Antonín Robek, Soňa Švecová, Jaroslav Šťastný. V průběhu studia se Karel Pavlišťík výrazněji orientoval na slovesný folklor, zakončil je potom diplomní prací s názvem *Obraz lidové kultury v díle Václava Beneše Třebízského*; její podstatnou část vypublikoval.

1. dubna 1962 začala muzejnická dráha Karla Pavlišťíka, když nastoupil jako etnograf do Oblastního muzea v Gottwaldově. Zastával zároveň funkci vedoucího společenskovedního oddělení (až do nedobrovolného odchodu v roce 1971) a zástupce ředitele muzea (asi do roku 1966). Po svém nástupu se okamžitě pustil do revize etnografických sbírek v depozitářích a zároveň do revize jejich tehdejší evidence. Uzavřel původní evidenční knihy a začal zapisovat sbírky do regulérní dvoustupňové evidence, do přírůstkové knihy a na trojdišné evidenční karty, s jejichž používáním se v našich muzeích, a ne ve všech, teprve začínalo. V depozitářích se pustil do jejich základního uspořádání: rozdělil a uložil sbírky podle charakteru materiálu, zajistil základní vybavení depozitářů uzavíratelnými skříněmi a chráněnými regály s krabicemi, vypracoval depozitární režim zahrnující harmonogram úklidu a větrání a zohledňující speciální potřeby

jednotlivých druhů sbírek, zvláště těch choulostivějších (především textilu, kožených a kožešinových sbírkových předmětů). Začal budovat katalogy zpracovaných sbírek podle nových muzeologických zásad. Jeho terénní výzkumná a dokumentační práce v poměrně rozsáhlém regionu působnosti muzea – zahrnující Podřevnicko, jižní Valašsko, luhačovicke Zálesí a východní Hanou – se soustředila mimo jiné i na možnost řešit problémy přechodových etnografických oblastí.

Hned v prvním roce působení v muzeu se Karel Pavlišťík na podnět tehdejšího ředitele ÚEF ČSAV v Brně Dr. Karla Vetterla ujal organizace 15. mezinárodní konference IFMC (International Folk Music Council) s rozsáhlou mezinárodní účastí. Konala se ve dnech 13. - 21. 7. 1962 a organizátor zajistil v jejím průběhu zároveň mezinárodní výstavu folkloristických publikací.

Brzy po svém nástupu do muzea stál Karel Pavlišťík před dalším úkolem – vytvořit novou komplexní národopisnou expozici ve vizovickém zámku. Výsledkem vzniklé polemiky o jejím charakteru se stala představa vytvořit specializovanou instalaci zaměřenou na prezentaci doplňkových zaměstnání na Podřevnicku. První výsledky terénních výzkumů a studia dané problematiky zúžily téma na samotné zpracování dřeva. Sběr a výzkum etnografického pracoviště se orientoval především tímto směrem, ale nebyly pomíjeny ani záchranné výzkumy a akvizice dokumentující ostatní odvětví lidové kultury v regionu. O intenzitě Pavlišťíkovy práce v tomto směru svědčí mimořádný nárůst etnografického sbírkového fondu muzea v šedesátých letech. Cílevědomě navazoval spolupráci se školami všech typů v celém regionu a zapojoval do terénního výzkumu školní mládež. Pozoruhodné výsledky přinesla např. spolupráce se členy historického kroužku na ZŠ v Luhačovicích. I díky jejich sběru v okolních obcích byla rozšířena muzejní sbírka kraslic, hrnčiny, pečiva, textilu, rukopisů atd. Žáci základních škol se podíleli na vyhledávání a shromažďování předmětů z produkce domácích výrobců dřevěného nářadí, mimořádných výsledků při tom dosahovali žáci ZŠ v Kašavě, i na vyplňování tematických dotazníků zaměřených zejména na zjišťování dat o výskytu všech odvětví domácí výroby v jednotlivých obcích regionu. Studenti středních škol spolupracovali především při práci s těmito dotazníky. Při výzkumu a sběru byly shromažďovány jak výrobky jednotlivých disciplin domácí výroby dřevěného nářadí (dále jen DVDN), tak výrobní nástroje, nástroje

potřebné k údržbě výrobních nástrojů, vzorky surovin a polotovárů. Údaje o výrobcích, o jejich rodinných poměrech a sociálním postavení, o odbytištích výrobků, pravidlech obchodu a další související informace byly získávány od samotných výrobců i z archivních pramenů. Výzkum provázela rozsáhlá fotodokumentace zaměřená na výrobní prostředí, výrobní postupy, portréty výrobců apod. Filmová dokumentace byla bohužel minimální vzhledem k tehdejšímu technickým obtížím (autor výzkumu byl závislý na kameramanovi). Série fotografií podrobně dokumentujících výrobní postupy však nazval arch. Bouček technologickými kinogramy a oceňoval jejich vypovídací hodnotu. O rozsahu fotografické dokumentace pořízené Karlem Pavlišťíkem svědčí čísla: při jeho příchodu do muzea čítal fond etnografických negativů ve fotoarchivu necelých 500 kusů, do jeho odchodu byl tento fond zdvacetinásoben. Jeho terénní fotodokumentace se neomezovala jen na domácí výrobu dřevěného nářadí, věnoval pozornost i dokumentaci zvykoslovných aktivit, zachycení aktuálního stavu objektů lidové architektury v regionu, stejně jako produkci kraslic, obřadního pečiva apod.

Výsledky terénního sběru a výzkumu zúročil Karel Pavlišťík v expozici nazvané Domácká výroba dřevěného nářadí a náčiní na Podřevnicku, první takové monotematické instalaci svého druhu. Byla otevřena v roce 1964 a doplněna obsáhlým textovým průvodcem. O její kvalitě a dlouhodobé vypovídací schopnosti svědčí skutečnost, že byla zrušena až v roce 1996 a autora v současnosti čeká její reinstalace. Nejen při této expozici, instalované ve vizovickém zámku, ale při přípravě všech dalších národopisných expozic a výstav uplatňoval autor zásadu účasti a spolupráce profesionálního architekta a výtvarníka: vytvořil se tak stabilní pracovní tým: Karel Pavlišťík (scénarista), ing. Vladimír Bouček (architekt) a Ladislav Včelář (výtvarník a grafik).

Zkušenosti z cíleného výzkumu byly publikovány v článkách *Die monotematische Forschung in engeren ethnographischen Regionen* (*Ethnographica* 1963-1964, Brno 1966, s. 303-307) a *Dobrovolní spolupracovníci a soudobý etnografický výzkum v muzeu oblastního typu* (*Muzejní a vlastivědná práce* 3, 1965, s. 85-88).

Jako vedoucí společenskovědního oddělení nezužoval Karel Pavlišťík odborný zájem jen na svůj obor. Inicioval rozšíření náplně

práce lektora, do té doby zaměřeného na organizování návštěv školní mládeže do tehdy nově vybudované expozice dělnického hnutí, na starost o návštěvnost všech muzejních expozic a na organizaci činnosti historického kroužku studentů a žáků s celoroční náplní, která vždy vyvrcholila prázdninovým táborem s naučným historicko-vlastivědným i atraktivním tábornickým programem. Této práci se věnoval lektor František Mach. Snaha o rozšiřování a zkvalitňování spolupráce muzea a škol vrcholí uspořádáním první celostátní konference muzejníků a pedagogů k tomuto problému v roce 1965 ve zlínském muzeu. To potom ve spolupráci s tehdejší Kabinetem pro muzejní a vlastivědnou práci zorganizovalo podobné konference ještě v dalších letech.

Další novou expozici s názvem Lidové umění na Luhačovickém Zálesí vytvořil Karel Pavlišťík roce 1966 a návštěvníkům je přístupna v luhačovické vile Lipová stáje. Záměrem tvůrce bylo zdůraznit přínos prof. Antonína Václavíka a jeho bratra Františka k poznání a záchraně lidové kultury tohoto pozoruhodného etnografického regionu. Architektem této expozice byl opět ing. Vladimír Bouček, výtvarníkem Ladislav Včelař. Pro návštěvníky byl vydán informační průvodní tisk. Příprava exponátů pro expozici předpokládala jejich muzejní zpracování a konzervátorské ošetření. Sbírkový fond Muzejní společnosti v Luhačovicích byl při té příležitosti přenesen z prostor luhačovického zámku do nově budovaných depozitářů v malenovickém hradě. K jeho reinventarizaci v druhém stupni plánované na rok 1972 se již Karel Pavlišťík nedostal. V rámci dlouhodobé přípravy na tuto expozici však zpracoval a vydal Bibliografii národopisných příspěvků v časopisech Luhačovické listy lázeňské a Lázeňský zpravodaj luhačovský (ZOMG, 1965, č. 1).

Karel Pavlišťík navázal a dále rozvíjel kontakty s lužickosrbským muzeem v Bautzenu a Hoyerswerdě a pro ně vytvořil v roce 1968 z té části sbírkového fondu Luhačovické muzejní společnosti, která nebyla využita ve stálé expozici Lidové umění Luhačovického Zálesí, putovní výstavu nazvanou Moravské lidové umění (Mährische Volkskunst). Její prezentaci v dalších místech tehdejší NDR však znemožnily pohnuté politické události roku 1968. Výtvarné a architektonické řešení této výstavy provedl Ladislav Včelař, který byl i autorem plakátu a grafického řešení informačního textového průvodce v němčině.

Od prvních chvil působení ve zlínském muzeu věnoval Karel Pavlišťík velkou pozornost osobnosti a dílu Františka Bartoše. K Bartošově počtě u příležitosti 60. výročí jeho úmrtí inicioval konání konference, již se zúčastnili osobnosti zahraniční (prof. Christo Vakarelski ze Sofie, prof. Wilhelm Nicolaisen z Edinburghu, magistry Józefa Dudkiewicz a Bożena Wróblewska z Lodže a Vladimír Zinič z Kijeva) a významní etnografové a folkloristé čeští a slovenští v čele s akademikem Jiřím Horákem. Referáty z konference věnované problematice formování etnografických oblastí byly vydány ve Zprávách Oblastního muzea jv. Moravy (1966, č. 3 a 4-5).

Při příležitosti této konference, jejíž odbornou i společenskou úroveň v jejím závěru ocenili všichni účastníci, byla otevřena pamětní síň Františka Bartoše v jeho rodné Mladcové. Scénář K. Pavlišťíka opět realizovali ing. Vladimír Bouček a Ladislav Včelař a expozice byla samozřejmě doplněna vydáním informativního textu pro návštěvníky. Po restituci Bartošova rodného domu byla pamětní síň přenesena do zlínského zámku, kde slouží jako stálá expozice MJVM dodnes a je využívána i pro výuku vlastivědy na základních školách.

Další významnou oblastí práce Karla Pavlišťíka bylo aktivní působení v krajské sekci muzejníků etnografů, v níž měl dominantní odborné postavení doc. Ludvík Kunz. V rámci její činnosti se podílel na organizaci odborných seminářů konaných obvykle při příležitosti otevření nové stálé etnografické expozice nebo významné etnografické výstavy v kraji. V roce 1967 bylo z jeho iniciativy obnoveno vydávání Podřevnicka, jehož podtitul byl Sborník prací kronikářů a vlastivědných pracovníků Gottwaldovska. Do redakční práce zapojil všechny pracovníky oddělení společenských věd. V rámci normalizačních opatření však bylo vydávání Podřevnicka opět (potřetí v jeho historii) zastaveno z politických důvodů.

I při své velké pracovní vytíženosti se Karel Pavlišťík angažoval společensky a aktivně se účastnil na politickém hnutí konce 60. let. V srpnu 1968 byl kooptován do ÚV KSČ a v květnu 1969 za svůj nekompromisní postoj vůči okupaci Československa a následujícímu politickému vývoji v republice z něj vyloučen. Následovaly tvrdé postihy. Počátkem roku 1971 dostal výpověď z Oblastního muzea jv. Moravy a je mu zakázána práce v oblasti kultury. Postihy se citelně dotkly i jeho rodiny. Erudovaný etnograf a muzejník, choreograf

s dlouholetými pedagogickými zkušenostmi nedostal jiné zaměstnání než jako betonář v malenovické Přefě, v letech 1972-1979 pracoval v dělnické profesi u Jihomoravských vodovodů a kanalizací. Dostatek odvahy zaměstnat normalizačnímu režimu velmi nepohodlného člověka projevil až v roce 1979 předseda JZD v Kašavě (později sloučené družstvo Podhoran Lukov) Josef Jarcovják. Na řadu let Karel Pavlišťík v Kašavě zakotvil a díky přirozené slušnosti a odvaze lidí „z terénu“ se oklikou dostal k jedné ze svých profesí: jako choreograf a dramaturg, byť oficiálně v anonymitě, dovedl spolu se svou ženou folklorní soubor Kašava mezi nejlepší soubory v republice. Tato jeho práce v 70. a 80. letech je podrobně popsána na jiném místě.

Na návrat do muzea musel čekat Karel Pavlišťík až do roku 1990. Po dvaceti letech uzavírá nedobrovolně přerušenu externí aspiranturu na katedře etnografie a folkloristiky Univerzity Karlovy v Praze obhajobou disertační práce Domácká výroba dřevěného náradí a náčiní na Podřevnicku, kterou MJVM s pomocí sponzorů vydalo knižně v roce 1993.

Hned v roce 1991 se pokusil založit Bartošovu společnost. Odezva ve veřejnosti však nebyla adekvátní, a proto iniciuje založení specializovaného pracoviště historického oddělení Muzea jihovýchodní Moravy - Bartošova studijně dokumentačního střediska, které se věnuje soustavné dokumentaci Bartošova života a díla. Výsledkem jeho činnosti je mimo jiné i vydání úplné bibliografie díla Františka Bartoše (1997) a doplňujícího Tabulkového životopisu (1998), na nichž se autorsky podílel. Významným edičním činem střediska je i vydání studie Jana Trojana Nové národní písně Františka Bartoše (1882), jejímž je K. Pavlišťík odpovědným redaktorem. Dlouhodobým úkolem Bartošova střediska, vyžadujícím velké nároky odborné, pracovní a především finanční, je reedice Bartošova díla etnografického.

V roce 1991 inicioval Karel Pavlišťík konferenci Česko-slovenské vztahy v bádání o lidové kultuře v Luhačovicích a výrazně se podílel na její realizaci.

Velkou pozornost věnuje i vzdělávacím a společenským aktivitám muzea. Usiluje o výrazné zviditelnění muzea jak v odborném, tak ve společenském životě. Vychází z přesvědčení, že k etice muzejní práce patří systematické a intenzivní využívání specifických odborných aktivit muzea k veřejné činnosti vzdělávací, výchovné a společenské

v místě a v regionu jeho působnosti. Stojí u zrodů efektivní struktury společensko-výchovně vzdělávacích aktivit, které umožnily MJVM zaujmout postavení respektované instituce výrazně obohacující kulturní a společenský význam města a regionu. Akce, jakou jsou Vánoce v muzeu, zaujímá v této struktuře dominantní postavení. V její dramaturgické koncepci jsou využity výstavy muzejního i galerijního charakteru, ukázky lidových řemesel, zvykoslovné obchůzky, mikulášský jarmáček, představení folklorních souborů, koncerty různých hudebních žánrů.

Pokračuje ve výzkumech zvykoslovných aktivit na Podřevnicku a navazuje na svoji práci z předchozího pobytu v muzeu a výsledky shrnuje v kapitole Výroční a rodinné obyčeje a obřady v monografii Zlínsko vydané v r. 1995. V téže monografii zpracoval úvod k oddílu Lidová kultura a v něm kapitolu Zaměstnání obyvatel. Podílí se na formování a realizaci dlouhodobého vědeckovýzkumného projektu Muzea jihovýchodní Moravy Životní styl v Baťově Zlíně.

Díky osobním kontaktům s inženýry Hanzelkou a Zikmundem inicioval K. Pavlišťík jejich rozhodnutí darovat rozsáhlý osobní archiv Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Vytvořil námět a scénář expozice s názvem S inženýry Hanzelkou a Zikmundem pěti světadílů, která spolu se satelitními projekty v podobě Vzdělávacího střediska pro mládež, cyklu putovních výstav Fotografie z trezoru, v nichž jsou prezentovány materiály, které H+Z v rámci normalizačních postihů nesměli zveřejnit, Fonotéky etnické hudby a přednáškovými cykly zaměřenými k poznávání zemí světa přispěla k výrazné odborné i společenské profilaci zlínského muzea v devadesátých letech 20. století. Archivní materiál se podařilo díky grantu Ministerstva kultury České republiky, jehož řešitelem Karel Pavlišťík byl, zpracovat, evidovat, bezpečně a přehledně v odpovídajících podmínkách uložit tak, aby mohl sloužit k dlouhodobému odbornému i společenskému využití.

Svoji odbornou erudici a zkušenost zúročuje Karel Pavlišťík nejen při každodenní muzejní práci se sbírkami, při terénních výzkumech, při činnosti publikační, při koncepční práci Muzea jihovýchodní Moravy. I při plném pracovním nasazení v muzeu spolupracuje s dalšími spřízněnými institucemi. V letech 1991-1995 pracoval ve funkci předsedy programové rady MMF Strážnice a od

roku 1995 je předsedou senátu programové rady, je členem programové rady Rožnovských slavností, pracuje v redakčních radách oborových a všeobecně kulturních periodik (Národopisné revue, Malovaného kraje, Valašska, Zvuku, Act musealií). Byl také jedním z iniciátorů strážnického projektu videoencyklopedie Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska, k problematice ručního zpracování dřeva se vrátil účastí na realizaci videokazety a zpracováním textu doprovodné publikace Práce ze dřeva III, kterou jako součást videodokumentárního cyklu Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice vydal v roce 1998 Ústav lidové kultury ve Strážnici.

V roce 1995 se PhDr. Karlovi Pavlišťíkovi, CSc., dostalo pocty za veřejnou práci pro město v podobě Ceny města Zlína za rok 1994. V roce svých sedmdesátin byl za celoživotní činnost v oboru etnografie a za zásluhu na vzniku expozice H+Z a archivu obou cestovatelů poctěn cenou KANTUTA, udělenou společností pro geografickou dokumentaci Camera incognita. V červnu 2001 mu byla udělena Cena Ministerstva kultury ČR za celoživotní přínos pro rozvoj tradiční lidové kultury a folkloru a jejich umělecké využívání.

Shrneme-li výsledky muzejní práce Karla Pavlišťíka, jsou úctyhodné a lze jen litovat dvaceti let jeho nedobrovolné absence ve zlínském muzeu. Přesto se s materiálem jím shromážděným a příkladně zpracovaným každodenně setkáváme. Vybudoval etnografické pracoviště muzea s širokým nadregionálním záběrem, s jedinečnými specifiky, významné odborně a sehrávající i důležitou kulturní a společenskou funkci. Položil dobrý základ, z nějž těžili a budou těžit další muzejní etnografové, a nejen oni.

Muzejní expozice (námět a scénář)

1964 – 1996	Domácká výroba dřevěného nářadí a náčiní na Podřevnicku Vízovice – zámek
1966 – 1989	Pamětní síň Františka Bartoše Mladcová – rodný dům
1991 – dosud	Pamětní síň Františka Bartoše Zlín – zámek (reinstalace)

- 1966 – dosud Lidové umění Luhačovického Zálesí
Luhačovice – vila Lipová
- 1996 – dosud S inženýry Hanzelkou a Zikmundem pěti světadílí
Zlín – zámek
- 2001 – dosud Historie pálení slivovice ve Vizovicích
Vizovice – zámek

Muzejní výstavy (námět a scénář)

- 1968 Mährische Volkskunst
Hoyerswerda, Senftenberg, Bautzen (červenec – říjen)
- 1990 – 1991 Vánoce v muzeu – Betlémy
Zlín – zámek (prosinec – leden, spoluautor PhDr. Z. Mar-
houlová)
- 1991 – 1992 Vánoce v muzeu – Betlémy ze sbírek zlínského muzea,
Obrázky na skle Ladislava Hřebačky, Valašský soubor
Kašava objektivem Miroslava Pokorného
Zlín – zámek (prosinec – leden)
- 1992 Ladislav Včelař. Výstavní tvorba
Zlín – zámek (leden – únor)
- 1992 – 1993 Vánoce v muzeu – Český a valašský betlém Františka
Vrzalíka. Vosková batika Zdeny Kristové. Housle – grafický
cyklus Jarmily Kudrnové-Přibyllové.
Milan Přivara – z dějin Lukova
Zlín – zámek (prosinec – leden)
- 1993 Jiří Čančík. Spolupráce architektury a výtvarného umění.
L'ubo Stacho. Fotografie
Zlín - zámek (leden – únor)
Karel Langer. Výběr z celoživotní výtvarné tvorby
Zlín – zámek (září – říjen)
- 1994 – 1995 Vánoce v muzeu – Josef Ruszelák. Betlém z města
Albrechtice
Zlín – zámek ((prosinec - leden, spoluautor PhDr. I. Plánka)
- 1996 – 1997 Vánoce v muzeu – Slaměné ozdoby Františka Zusky
Zlín – zámek (prosinec – leden, spoluautor PhDr. I. Plánka)
- 1998 Fotografie z trezoru – Sumatra 1962 kamerou inženýrů
Hanzelky a Zikmunda
Zlín – zámek (duben - květen, spoluautoři ing. J. Hanzelka,
ing. M. Zikmund)

- 1998 – 1999 Vánoce v muzeu – Betlém rodiny Zapletalovy z Rackové,
Perníkový betlém Františky Šestákové z Mysločovic,
Barevné dřevoryty Bohumíra Jaroňka
Zlín – zámek (prosinec – leden, spoluautor PhDr. I. Plánka)
Mizející svět lidové architektury v dokumentaci Jaroslava
Koželuhu
Zlín – zámek (březen-květen, spoluautor PhDr. I. Plánka)
Fotografie z trezoru – Jáva a Bali 1962 (1. část) kamerou
inženýrů Hanzelky a Zikmunda
Zlín – zámek (duben – květen, spoluautoři ing. J. Hanzelka,
ing. M. Zikmund)
- 1999 - 2000 Slaměné ozdoby Františka Zusky
Městské muzeum Kobylí (listopad – leden, spoluautor PhDr.
I. Plánka)
- 2000 Fotografie z trezoru – Jáva a Bali 1962 (2. část) kamerou
inženýrů Hanzelky a Zikmunda
Zlín – zámek (duben – květen, spoluautoři ing. J. Hanzelka,
ing. M. Zikmund)

Výběrová bibliografie

Podrobná bibliografie prací K. Pavlištíka a jeho biografii: Acta musealia.
Sborník Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2001, č. 2. Číslo věnované
k jubileu K. Pavlištíka.

Použité zkratky: ČL - Český lid
MK - Malovaný kraj
NA - Národopisné aktuality
NR - Národopisná revue
LSF ÚT VSK - Lukovské setkání s folklórem, účelový tisk
Valašského souboru Kašava
ZOMG - Zprávy Oblastního muzea jihovýchodní Moravy
v Gottwaldově

Nález památky českého písemnictví ze 16. století. ZOMG, 1962, č. 3, s. 84

Vypravěči lidového podání v díle V. B. Třebízského. Československá
etnografie 10, 1962, s. 376-387

Dva dopisy Čeňka Zibrta Josefu Čižmářovi. ZOMG, 1963, č. 3-4, s. 98-99

K 30. výročí založení Krajinického muzejního spolku ve Vizovicích. ZOMG, 1963, č. 3-4, s. 37-38

Nad dílem Josefa Čižmáře. ČL 50, 1963, s. 312-314

Národopisné výzkumy Oblastního muzea jihovýchodní Moravy v Gottwaldově v roce 1963. ČL 51, 1964, s. 181-182

Několik poznatků z přípravy a budování specializované etnografické expozice. Muzejní a vlastivědná práce 2, 1964, s. 166-168

Podomácká výroba dřevěného nářadí na Podřevnicku. Katalog stálé expozice, Gottwaldov, 1964

Bibliografie národopisných příspěvků v časopisech Luhačovické listy lázeňské a Lázeňský zpravodaj luhačovský. Bibliografická příloha ZOMG, č. 1, 1965

Dobrovolní spolupracovníci a soudobý etnografický výzkum v muzeu oblastního typu. Muzejní a vlastivědná práce 3, 1965, s. 85-88

Lidové práce ze dřeva. Umění a řemesla 29, 1965, s. XXX

Die monotematische Forschung in engeren ethnographischen Regionen. Ethnographica 1963 – 1964, Brno 1966, s. 303-307

Konference československých etnografů a folkloristů k počtě Františka Bartoše. Věstník ČSAV 75, 1966, s. 729-730

Lidová umělecká výroba na Valašsku. NA 3, 1966, s. 53-54

Luhačovické Zálesí a Podřevnicko – přechodové oblasti na rozhraní Slovácka, Hané a Valašska. ZOMG, 1966, č. 3, s. 136-140

PhMr. Josef Čižmář, 19. 4. 1868 – 22. 12. 1965. ČL 53, 1966, s. 176

Vladimír Bouček pětadesátiletý. Umění a řemesla, 1966, č. 3, s. XXX

Ladislav Rutte. NA 4, 1967, s. 54-56

Lidové pověry na Slánsku v literárním díle V. B. Třebízského. Vlast 1, 1967, s. 30-39

Lidové umění Luhačovického Zálesí. Průvodce stálou expozicí, Gottwaldov, 1967. V německé verzi: Volkskunst des Luhatschowitzer Waldgebietes. Průvodce, Gottwaldov, 1967

Pamětní síň Františka Bartoše. Průvodce stálou expozicí, Gottwaldov, 1967

Mährische Volkskunst. Průvodce výstavou, Gottwaldov, 1968

Jaroslav Žíla – Lipjan, 1892 – 1970. NA 7, 1970, s. 136-137

Inovace tradičního zvykosloví. Taneční listy 18, 1980, s. 13-16

K nedožitým devadesátinám JUDr. Ladislava Rutteho. NA 20, 1983, s. 202

Eduard Peck a moravský národopis. NA 21, 1984, s. 178-179

Obraz lidové kultury v literárním díle Václava Beneše Třebízského. NA 21, 1984, s. 217-225

In memoriam Ing. Vladimíra Boučka. NA 23, 1986, s. 40-41

Organizování besed u cimbálu v moravských souborech. (Z praktických zkušeností Valašského souboru Kašava.). In: Lidový tanec a mládež. Zborník z teoretického seminára. Bratislava, 1986, s. 61-66

Na okraj obnovené soutěže verbířů ve Strážnici. NA 24, 1987, s. 135-136

Amatérské folklorní soubory v aktivizačním programu muzea v přírodě. Muzeum vivum III, Rožnov pod Radhoštěm, 1988, s. 83-85

Soutěž o nejlepšího valašského „odzemkáře“. NA 25, 1988, s. 200-202

Doc. PhDr. Ludvík Kunz, CSc. pětasedmdesátiletý. NA 26, 1989, s. 191-195

Zdenka Jelínková a strážnický festival. NA 27, 1990, s. 99-100

Masopustní obchůzková koleda „Chodění s Karlem“. NR 1, 1991, s. 46-48

Život spjatý s lidovým tancem. (K jubileu Hannah Laudové.). NR 1, 1991, s. 49

Poselství a inspirace luhačovických česko – slovenských sněmů. In: Česko – slovenské vztahy v bádání o lidové kultuře. Sborník referátů a diskusních příspěvků, Luhačovice 21.-23.10.1991. Acta musealia, řada A, č. 2/92, Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín, 1992, s. 1-2

Domácká výroba dřevěného nářadí a náčiní na Podřevnicku. Zlín, Archa a Muzeum jihovýchodní Moravy, 1993

K devadesátinám profesora Karla Langra. NR 3, 1993, s. 119

O zpracování dřeva. In: Vencálek, Jaroslav a kol.: Valašsko. Geografie místního regionu pro základní školy. Školské úřady Kroměříž, Vsetín, Zlín, 1993, s. 58

Programová skladba mezinárodního folklorního festivalu Strážnice – problémy a perspektivy. NR 3, 1993, č. 3, s. 127-130

Doc. PhDr. Ludvík Kunz, CSc. osmdesátiletý. Slovácko 36, 1994, s. 57-59

Lidová kultura. In: Zlínsko. Vlastivěda moravská, svazek 64. Brno – Zlín, 1995, s. 201 – 202

Několik poznámek k soudobé dokumentaci lidové výroby v regionálních muzeích. In: Lidová výroba – její dokumentace a prezentace. Sborník příspěvků z odborného semináře k životnímu jubileu etnografky Evy Urbachové v OVM Vsetín 2. září 1994. Vsetín, 1995, s. 2-4

Strážnické slavnosti jaké jsou dnes. NR 5, 1995, č. 2, s. 103-104

Výroční a rodinné obyčeje a obřady. In: Zlínsko. Vlastivěda moravská, svazek 64. Brno – Zlín, 1995, s. 219 – 221

Zaměstnání obyvatel. In: Zlínsko. Vlastivěda moravská, svazek 64. Brno – Zlín, 1995, s. 259 – 295

O projektu Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska. NR 6, 1996, č. 2, s. 69-74 (spoluautor Krist, J. M.)

Strážnické slavnosti – jaké jsou dnes. NR 6, 1996, s. 138-140

Ústav lidové kultury a mezinárodní folklorní festival Strážnice. NR 6, 1996, č. 2, s. 63-64

Bibliografie díla Františka Bartoše. Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín, 1997 (spoluautor Devátová, Anna)

Nadace Odkaz H+Z. Propagační skládačka, Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín, 1997

S inženýry Hanzelkou a Zikmundem pěti světadily. Propagační skládačka muzejní expozice, Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín, 1997

Sto šedesáté jubileum Františka Bartoše. NR 7, 1997, č. 3-4, s. 147

Tabulkový životopis Františka Bartoše. Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín, 1998 (spoluautor Devátová, Anna)

Za profesorem Karlem Langrem. Valašsko 1. Vlastivědná revue, 1998, s. 33

Slaměné ozdoby Františka Zusky. Průvodce výstavou, Zlín, 1999

Za Stanislavem Ponižilem. Programový sborník, 48. LSF, ÚT VSK, Lukov, 1999, nestránkováno

K životnímu jubileu Zdenky Jelínkové. ZVUK 10, léto 2000, s. 11

Strážnické slavnosti jsou stále svátkem. Zlínské noviny 9, 2000, č. 146, s. 1

Strážnické slavnosti jsou stále svátkem. Moravské noviny Rovnost 10, 2000, č. 146, s. 1

Josef Čižmář 19.4.1868 – 22.12.1965. Acta musealia. Sborník Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2000, č. 1, s. 101

K životnímu jubileu Zdeňky Jelínkové. Acta musealia. Sborník Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2000, č. 1, s. 102

PhDr. Zdeněk Mišurec pětasedmdesátníkem. Acta musealia. Sborník Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2000, č. 1, s. 103

Pozoruhodný písemný pramen z první poloviny 19. století pro studium lidové kultury na Podřevnicku. Acta musealia. Sborník Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2000, č. 1, s. 53-66

Unce Čumpelíkové všechno dobré. NR 10, 2000, č. 3-4, s. 112

Jaké bude to třetí... Valašsko – vlastivědná revue, 2001, č. 1, s. 1

K pětasedmdesátinám Ludvíka Vaculíka. Valašsko – vlastivědná revue, 2001, č. 1, s. 47

Pěsnička ze štvrtého Bartoša. In: Pozdrav do nebe. Vzpomínky na Jaroslava Čecha, Uherské Hradiště, 2001, s. 41-47

Vyznání dr. Karla Pavlišťika. Folklor. Časopis Folklorního sdružení ČR, 2001, č. 3, nestránkováno

Videodokumenty, audiodokumenty

Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska I-IX. ÚLK Strážnice 1991-1996, redakce + Z. Jelínková, J. M. Krist, H. Laudová (V anketě členů Národopisné společnosti označeno jako jeden ze tří nejvýznamnějších počinů v oboru za rok 1998)

Práce ze dřeva III – část 1. Skripta ke stejnojmenné videokazetě, Ústav lidové kultury, Strážnice, 1998

Rekonstrukce a scénické zpracování folklorního materiálu

Použité zkratky: + - spoluautorství

ČSFS - československé folklorní soubory

D - dramaturgie

CH - choreografie

N - námět

R - režie

S - scénář

FS - folklorní soubor

SK - Slováký krúžek

VS - Valašský soubor

1957 Zbojnická z Uherskobrodsko – sólo, Armádní umělecký soubor Víta Nejedlého Praha, CH (3. místo v mezinárodní

- taneční soutěži VI. světového festivalu mládeže a studentstva v Moskvě 1957)
- 1973 Maršovský stárek, SK Vonica Gottwaldov, CH (3. cena v krajském kole soutěže ČSFS Kroměříž 1973)
Straňanské sedlcké, SK Vonica Gottwaldov, CH
- 1978 Čepení nevěsty, VS Kašava Lukov, CH (Cena poroty národního kola soutěže ČSFS v Třinci 1979 „Za scénicky působivé zpracování svatebního obřadu“)
- 1979 O práci, lásce a radosti, VS Kašava Lukov, CH, N, S, D, R
- 1982 Triptych vánočních her z Vizovska, VS Kašava Lukov, N, S, R
- 1984 Formanské točené, VS Kašava Lukov, CH
- 1988 Chodění s Karlem ve Štítné nad Vláří, VS Kašava Lukov, N, S, R

Programové bloky, besedy a festivalové pořady

Použité zkratky: + - spoluautorství

ČFFS - Československý festival folklorních souborů

D - dramaturgie

FS - folklorní soubor

CH - choreografie

JmKNV - Jihomoravský krajský národní výbor

LSF - lukovské setkání s folklorem

LŠU - Lidová škola umění

MFF - mezinárodní folklorní festival

N - námět

R - režie

S - scénář a průvodní text

SK - Slovácký krúžek

VS - Valašský soubor

ZD - zemědělské družstvo

- 1961 Zverbovali šohajička, Armádní umělecký soubor Víta Nejedlého Praha, N, S + J. Čumpelík
Družba národů, 16. MFF Strážnice, D, S + Z. Čížková
- 1964 Český rok, 19. MFF Strážnice, komentář + V. Šimková
- 1968 Spi, Františku, spi – hry s panenkou, Dětský FS Vonička Gottwaldov, N, D, S+, R + B. Pavlišťiková

- 1971 Vánoce Voničky, Dětský FS Vonička Gottwaldov, N, D, S+, R + B. Pavlišťiková
- 1972 Hrajeme si na konopy, Dětský FS Vonička Gottwaldov, N, D, S+, R + B. Pavlišťiková
Čepení nevěsty na Horňácku, SK Vonica Gottwaldov, N, D, S, R, CH (Hlavní cena ČFFS Poprad 1974)
- 1973 Šlahačka Voničky, Dětský FS Vonička Gottwaldov, N, D, S+, R + B. Pavlišťiková
Na pastvě, Dětský FS Vonička Gottwaldov, N, D, S+, R + B. Pavlišťiková
- 1974 Vítej, pacholátko, Dětský FS Vonička Gottwaldov, N, D, S+, R + B. Pavlišťiková
- 1978 Předjarní večer s valašskou písničkou a tancem, I. LSF, N, D, S, R
Beseda u cimbálu, II. LSF, N, D, S, R
Beseda u cimbálu, III. LSF, N, D, S, R
- 1979 O práci, lásce, radosti, VS Kašava Lukov, N, D, S, R (Hlavní cena IV. ČFFS Košice 1980)
Kytice pro Jarmilu Šulákovou, IV. LSF, N, D, S, R
O Janičkovi maléřečkovi, V. LSF, N, D, S, R
Řemeslníci, řemeslníci, to je chasa veselá, FS Rusava Bystřice pod Hostýnem, R
Od jara do jara, Rožnovské slavnosti, S + L. a J. Perůtkovi
- 1980 Kašava s Olšavou před Košicemi, VI. LSF, N, D, S, R
Čarovné květy paprádky, VII. LSF, N, D, S, R
- 1981 Čechovci s Kašavou společně a každý na svou notu, VIII. LSF, N, D, S, R
10 let s valašskou písničkou a tancem, IX. LSF, N, D, S, R
- 1982 Omyl pana školního rady, X. LSF, N, D, S, R
Na vánoce dlouhé noce, XI. LSF, R
Oživené tance, 38. MFF Strážnice, R
Vítajte na valašském bále, VS Kašava Lukov, N, D, S, R
- 1983 Nechopiv se sekyrky, chaloupky nezroubíš, XII. LSF, N, D, S, R
Ten vánoční čas, dočkali jsme zas, XIII. LSF, N, D, S, R
Slavnostní koncert k 50. výročí LŠU Gottwaldov, LSF (nestránkované), S, R
Písně a tance přátelství, 30. MFF Strážnice, R
Na horách, na dolách, Rožnovské slavnosti, R

- V lidovém tónu, Rožnovské slavnosti, N, S, R
Honění Kuruců v Bojkovicích, FS Světlovan Bojkovice, N, D, S, R, CH + J. Uherková
- 1984 Kdo hledá, najde, XIV. LSF, N, D, S, R
Pocta Eduardu Peckovi, XV. LSF, N, D, S, R
Došli sme k vám na koledu, XVI. LSF, N, D, S, R
Písne vyprávějí příběhy I., 39. MFF Strážnice, R (Cena JmKNV Brno)
- 1985 Na pěknú notečku Jaroslavu Juráškovi, XVII. LSF, N, D, S, R
Vánoce s Choreou Bohemicou, XVIII. LSF, N, D, S, R
Pomezními chodníčky, 40. MFF Strážnice, R (Hlavní cena festivalu)
Na tom zlínském rynku, VS Kašava, R+, S + M. Preininger
Rok na dědině, Rožnovské slavnosti, N, D, S, R
V lidovém tónu, Rožnovské slavnosti, N, D, S, R
Galiáš – svatební obrázky z Bojkovska, FS Světlovan Bojkovice, D, S, R, CH + J. Uherková, J. M. Krist
- 1986 S přáteli z kraje moselského vína a vzpomínkou na Františka Bartoše, XIX. LSF, N, D, S, R
Hrajte, muziganti, hrajte nám, XX. LSF, S, R+, D+, N + A. Bařinka
15 let s valašskou písničkou a tancem s půlnoční scénou Mikuláši na jižním Valašsku, XXI. LSF, N, D, S, R
- 1986 –1999 Soutěž o nejlepšího tanečníka slováckého verbuňku, 41. – 54. MFF Strážnice, N+, D+, S+, R + J. M. Krist a V. Ondrušová
- 1987 Jsou mezi našimi písněmi lidovými pravé perly poetické, XXII. LSF, N, D, S, R
Štědrý večer nastal, XXIII. LSF, N, D, S+, R + M. Preininger
Kdo vyskočí, ten je chlap. Soutěž o nejlepšího tanečníka valašského odzemku,
Rožnovské slavnosti, N, D, S, R + M. Preininger
- 1988 Muzigantské hody aneb Lukovské štandrlé Janu Rokytovi, XXIV. LSF, N, S, R, D + J. Rokyta
Dobrý večer vánoční, XXV. LSF, N, S, D, R
- 1989 Dyž sa Valášek narodí, XXVI. LSF, N, S, R, D + J. Rokyta
Vánoční koncert věnovaný členům ZD Podhoran, LSF (mimořádné), S + M. Preininger
Kašava tančí, zpívá a hraje – koncert, VS Kašava, N+, D + M. Preininger

- Dřevěný oheň, 44. MFF Strážnice, R (Hlavní cena festivalu)
 Nositelé tradice – slováctí verbíři posledních padesáti let, 44. MFF Strážnice, N+, D+, S+, R + J. M. Krist a V. Ondrušová
 Už tu smrt nesem, VS Kašava, D+, S+, R + M. Preininger
 Kdo vyskočí, ten je chlap. Soutěž o nejlepšího tanečníka valašského odzemku,
 Rožnovské slavnosti, N, D+, S + M. Preininger
- 1990 Úsměvy a úsměšky aneb humor folklórní i nefolklórní, XXVIII. LSF, N, D, S
 České legendy a zpěvy vánoční aneb vánoce opět s Choreou Bohemicou, XXVII. LSF, D + M. Preininger
 Čarovné květy paprádky, 45. MFF Strážnice, N, D, S, R (Hlavní cena festivalu)
 Nositelé tradice – mužské tance na Slovácku, 45. MFF Strážnice, N+, D+, S+, R + J. M. Krist a V. Ondrušová
- 1991 Nositelé tradice – mužský sólový projev v párovém tanci na Slovácku a Valašsku, 46. MFF Strážnice, N+, D+, S+, R + Z. Jelínková, J. M. Krist a V. Ondrušová (Hlavní cena festivalu)
 Kdo vyskočí, ten je chlap. Soutěž o nejlepšího tanečníka valašského odzemku s meziprogramem Horsa chlapci, horsa, co kosárky nosá, Rožnovské slavnosti, N, D, S+, R + M. Preininger
 Vánoce ve starém Zlíně, 30. LSF, N, D, S, R
 Dvacet let s valašskou písničkou a tancem, 30. LSF, N, D, S, R
- 1992 Vzpomínání bez vzdychání aneb s inženýry Hanzelkou a Zikmundem o světě a o domově, o ceně přátelství i o prvních pátcích zlínské Vonice z let 1968-1974, 31. LSF, N, D, S, R
 Vánoce 1992, 32. LSF, N, D, S, R
 Nositelé tradice – verbíři a odzemkáři, 47. MFF Strážnice, N+, D+, S+, R + J. M. Krist a V. Ondrušová
 Však bude dobře, XXIII. Slezské dny Dolní Lomná, R
 Hlavní program, Národopisná slavnost ke 100. výročí umělecké a valašské národopisné výstavy na Vsetíně, Vsetín, R
 První festivalový koncert, VI. mezinárodní festival dechových a folklorních souborů Zlín, R
 Prameny – Valašsko I. (2. část), VI. mezinárodní festival dechových a folklorních souborů Zlín, R
- 1993 Hody, hody, doprovody aneb šlaháčka s Polajkou a Kašavou, 33. LSF, N+, S+, R+ J. Štika

- Nositelé tradice – mužské skoky na jihovýchodní Moravě a jihozápadním Slovensku, 48. MFF Strážnice, R
- Kdo vyskočí, ten je chlap. Soutěž o nejlepšího tanečníka valašského odzemku a obuškového, Rožnovské slavnosti, N, S, R
- Jubilanti. Pocta životnímu dílu těch, kdož přispěli k rozvoji lidové kultury Valašska, Rožnovské slavnosti, N, D, R
- A či je to svadběnka. Svatební obřady z Valašska, Slovácka a Hané, Rožnovské slavnosti, N, S, D, R (spolupráce M. Matušů, J. Mikulenka, V. Jedličková)
- Konec patriarchátu aneb už kamarádi pomalu stárnem. Setkání s lukovským rodákem, spisovatelem Františkem Pavlíčkem a jeho přáteli u příležitosti jeho sedmdesátin, 34. LSF, N, D, S, R
- 1994 Kytice pro paní Evu Urbachovou, Vsetín, N, S, D, R
- Přehlídka folklorních souborů, VII. mezinárodní festival dechových a folklorních souborů Zlín, S, D, R
- 1995 Dny folkloru na Žofíně (v rámci oslav 100. výročí Národopisné výstavy československé), Praha, D
- Obrázky z Valašska, Dny folkloru na Žofíně, Praha, R
- Nositelé tradice – vítězové a vybraní finalisté devíti ročníků Soutěže o nejlepšího tanečníka slováckého verbuňku, 50. MFF Strážnice, N+, S+, D+ J. M. Krist, R
- Co jsme zdědili a zachovali, 50. MFF Strážnice, N+, S+, D+ Z. Jelínková, odborní poradci D. Holý, L. Uhlíková
- Kdo vyskočí, ten je chlap. Memoriál Dušana Růžičky. Soutěž o nejlepšího tanečníka valašského odzemku a obuškového, Rožnovské slavnosti, N+, S+, R+ P. Tomeček
- Co jsme zdědili a zachovali, 39. LSF, N, S, D, R
- S pastýři do Betléma, 40. LSF, N, S, D
- 1996 Čtvrtstoletí s valašskou písničkou a tancem (k jubileu VS Kašava), Městské divadlo Zlín, N, S, D, R
- Už je chlapi malý termín. Jihovalašské štandrlé Marii a Ludvíkovi Vaculíkovým, 41. LSF, N, S, D, R
- 1997 Nositelé tradice – mužské taneční projevy z videoencyklopedie Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska, 52. MFF Strážnice, N+, S+ J. M. Krist, R
- 1998 Moravští bratři. Dušan Holý a Jan Rokyta. Jubilejní besedování s nimi a o nich. 53. MFF Strážnice, N, S, D+, R+ D. Holý, J. Rokyta
- 1999 Starý hanácký právo. Soudobá podoba ostatkového práva z Mysločovic. 54. MFF Strážnice, N, R

- Velký redyg. Jarní výhon ovcí na karpatské salaše.. 54. MFF Strážnice, R+ J. Štika
- Odkáď su, tj. odkud jsem, aneb valašské štandrlé Bolkovi Polívkovi k padesátinám, 47. LSF, N, S, D, R
- 2000 Finále soutěže o nejlepšího tanečníka slováckého verbuňku - velké finále (vítězové 1.-15. ročníku soutěže, 55. MFF Strážnice, odborná spolupráce, porotce)
- Pocta Slávkovi Volavému, 55. MFF Strážnice, N, R
- 2001 Dětský dvůr, 56. MFF Strážnice, R

Zpracování archivu cestovatelů ing. Jiřího Hanzelky a ing. Miroslava Zikmunda

Závěrečná zpráva o řešení projektu

Karel Pavlišťík a Magdalena Preiningerová

1. ÚVOD

Dílo inženýrů Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda patří v oblasti literární, rozhlasové, filmové a televizní cestopisné publicistiky k výrazným hodnotám české kultury dvacátého století. Jejich cesty Evropou, Afrikou a Latinskou Amerikou v letech 1947-1950, Asií, Oceánií a rozlehlým územím bývalého SSSR v letech 1959-1964 sehrály významnou roli ve společenském vývoji bývalého Československa tím, že na jedné straně ve světě účinně propagovaly existenci této země a její ekonomické možnosti, na straně druhé přibližovaly obyvatelům Československa svět v době, kdy se probíral z hrůz nejničivější války v dějinách a kdy docházelo k velkým a zásadním změnám v důsledku rozpadu předválečné světové politicko-ekonomické soustavy (kolonialismu).

Toto konstatování vychází ze skutečnosti, že jejich osmnáct cestopisů vyšlo do roku 1989 ve sto čtyřiceti třech svazcích ve více než šesti a půlmilionovém nákladu, přeložených do jedenácti jazyků, v těsnopisném převodu, v transkripci slepeckým písmem i strojopisem v „samizdatu“, že jejich filmařskou žeň reprezentuje 151 filmů, z nichž čtyři jsou celovečerní, a že jejich rozhlasové reportáže patřily k nejposlouchanějším pořadům Československého rozhlasu ve své době. V tomto případě lze říci, že Hanzelka a Zikmund se stali zakladateli svébytného žánru - české cestopisné rozhlasové reportáže.

Velmi významnou pro poválečnou propagaci Československa byla skutečnost, že H+Z byli prvními na světě, kdo projeli osobním automobilem (navíc československé výroby) napříč Afrikou, kdo vynesli československou státní vlajku na vrchol nejvyšší hory Afriky, kdo zachytili na filmový pás skutečný zrod nové sopky a kdo podali ve Zvláštní zprávě č. 4 již v roce 1965 odvážné svědectví o stavu ekonomiky SSSR.

V československém společenském životě patřili inženýři Jiří Hanzelka a Miroslav Zikmund k respektovaným a velmi populárním osobnostem, jejichž postoje měly u široké veřejnosti značnou autoritu a vliv. Byly vnímány jako postoje seriózní, vycházející z výsledků jejich znalosti světa a jejich publicistické práce. Proto jejich aktivní účast na politických a společenských reformách konce šedesátých let potrestal normalizační režim totálním znemožněním odborné a společenské činnosti, vyobcováním z občanského života a vyvoláním obtížných existenčních podmínek.

V důsledku normalizačních represí ustává od počátku sedmdesátých let jakákoli jejich publicistická, badatelská i společenská činnost. Téměř dvacetileté období jejich publicistické i občanské neexistence je charakterizováno také zákazem jakéhokoli veřejného uvádění jejich filmů a vyřazováním jejich knih z veřejných knihoven.

Dokladem vysokého ocenění odborného i společenského významu díla H+Z jsou: udělení Řádu republiky (1953), Zlaté plakety za zásluhy o vědu a lidstvo Československé akademie věd (1965), Ceny E. E. Kische (1993), ceny nadace Pangea za úsilí o nápravu věcí lidských (1996), medaile Za zásluhy o Českou republiku (1999), pojmenování planety č. 10173 názvem HANZELKAZIKMUND (1999), udělení Zlaté medaile Slezské univerzity (1999). H+Z jsou čestnými členy International Africa Club ve Vídni a členy PENKLUBU, Obce spisovatelů a Syndikátu novinářů ČR. Péči o uchování a rozvíjení jejich životního odkazu mají ve svém programu občanská sdružení: Klub H+Z ve Zlíně a Klub cestovatelů inženýrů Hanzelky a Zikmunda v Prosiměřicích.

Po politických změnách v roce 1989 vstoupili inženýři Hanzelka a Zikmund opět s velkou energií do kulturního a společenského života. Obnoveny byly i cestovní aktivity, jimž se však vzhledem k zdravotnímu stavu Jiřího Hanzelky věnoval a dosud věnuje jen Miroslav Zikmund. Ten uskutečnil mimo jiné dvě cesty do Austrálie (1992 a 1994), kde se soustředil na dokumentaci skalních maleb původních obyvatel Aboridžinců. S expedicí dokumentaristy Milana Maryšky navštívil jako odborný poradce výpravy znovu Sibiř (1996), Turecko (1997), Maroko (1999), potřetí absolvoval cestu na Srí Lanku (2000) a v rámci turistického zájezdu do Izraele a Jordánska navštívil některá území z druhé cesty (2000).

Město Zlín se stalo inženýrům Hanzelkovi a Zikmundovi místem, v němž našli porozumění a pohodu pro svou práci. Významnou roli tu hrála skutečnost, že všechny jejich filmy byly zpracovány ve zlínských filmových ateliérech. Zlínský kameraman a režisér Jaroslav Novotný byl v oblasti filmu a fotografie jejich učitelem filmařského řemesla a garantem konečné podoby všech jejich filmů. O osobitý výraz filmové tvorby H+Z se také zasloužil zlínský hudební skladatel Zdeněk Liška. Zlínský výtvarník František Příklad se stal ideálním partnerem při vydávání jejich knih a svými ilustracemi a grafickou úpravou přispěl nejen k jejich sličné podobě, ale i k jejich pozoruhodné hodnotě dokumentární. Jiřímu Hanzelkovi se stal Zlín domovem dočasným, Miroslavu Zikmundovi trvalým. Oba jsou nositeli prestižní Ceny města Zlína (M. Z. 1994, J. H. 2000).

V roce 1993 inicioval etnograf Muzea jihovýchodní Moravy Zlín PhDr. Karel Pavliščík, CSc., dlouholetý osobní přítel inženýrů Hanzelky a Zikmunda, vytvoření stálé muzejní expozice ve zlínském zámku. Vstřícná reakce obou cestovatelů, představitelů Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Úřadu města Zlína a Okresního úřadu ve Zlíně umožnila tuto iniciativu realizovat a vedla k tomu, že se inženýři Hanzelka a Zikmund rozhodli darovat Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně všechny své sbírky a podstatnou část osobního archivu. Podle darovací smlouvy z roku 1995 jsou držiteli autorských práv k literárním, fotografickým a filmovým dílům až do konce života oba dárci. Pro následující období převedli vlastnoručně psaným prohlášením tato autorská práva na Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Následné poskytnutí grantu Ministerstvem kultury České republiky na ošetření a zpřístupnění darovaného archivního fondu H+Z vytváří cenné podněty badatelským aktivitám v řadě vědních oborů.

Mimořádný návštěvnícký ohlas stálé expozice „S inženýry Hanzelkou a Zikmundem pěti světadílů“ ve zlínském Muzeu jihovýchodní Moravy, otevřené v roce 1996, stejně jako velký ohlas třináctidílného televizního seriálu Svět očima H+Z, vysílaného Českou televizí zčásti už v roce 1999, v úplnosti v roce 2000 s dvěma reprízami, potvrdil aktuálnost díla H+Z i pro soudobou generaci. O tomtéž svědčí i čtenářský zájem o jejich nejnovější publicistické tituly: Život snů a skutečnosti - rozhovory s Jaromírem Slomkem (1997), Modrý Mauritius ... a přece Austrálie (M. Z. - 1999), O toleranci (J. H. - 1999).

Odbornou kritikou bylo dílo H+Z aktuálně zhodnoceno ve statích Blahoslava Dokoupila: Česká cestopisná reportáž ve službách propagandy (1948-1958), Tvar 1999, č. 8; Milana Jungmanna: Fiktivní rozpad firmy H&Z, Literární noviny ze 14. 4. 1999 a v publikaci J. a M. Martínkových: Kdo byl kdo. Naši cestovatelé, Praha 1998.

Uvedené skutečnosti vedly k rozhodnutí věnovat potřebné síly a prostředky k uchování a zpřístupnění duchovního i materiálního odkazu inženýrů Hanzelky a Zikmunda v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně.

Základním cílem tohoto rozhodnutí a cílem grantu, o jehož výsledcích podáváme tuto zprávu, se stalo:

- primární ošetření, fyzické sjednocení dosud odděleně budovaného a v odlišných klimatických podmínkách uloženého darovaného fondu,
- jeho přehledné a bezpečné uložení,
- provedení jeho prvotní evidence,
- okamžité zpřístupňování zpracovaných fondů odborné a široké veřejnosti prostřednictvím dlouhodobých i krátkodobých, vzájemně koordinovaných aktivit.

B. Analytická část: postup zpracování a výsledky řešení

1. VÝCHOZÍ STAV A ZPŮSOB PŘEVZETÍ

1.1.

Zpracovávaný fond je složen ze dvou částí, které si vytvářel a ukládal každý z dárců odděleně. Jen archiv negativů byl vytvářen společně pro oba dárce a uložen u M. Zikmunda.

1.2

Část fondu J. Hanzelky byla do převzetí uložena ve stodole jeho usedlosti v Sedle (jižní Čechy) v klimaticky nepříznivých podmínkách. K výraznému poškození většiny materiálů uložených ve 140 nevybařených kartónech, přestěhovaných narychlo z Prahy, naštěstí nedošlo. Tuto část převzali v Sedle ve dvou etapách (8. 8. 1994 a 15. 8. 1995) pracovníci zlínského muzea dr. Karel Pavlišník a dr. Ivan Plánka ve spolupráci s ing. Jiřím Hanzelkou a ing. Miroslavem Zikmundem. Při té příležitosti byly vyhotoveny orientační seznamy převzatého fondu.

1.3

Část fondu M. Zikmunda utříděná a označená podle jeho registratury, jejimuž vytvoření věnoval uplynulých 16 let, byla uložena v jeho domě ve Zlíně v dobrých tezauračních podmínkách. Ta byla přebírána postupně, podle seznamů, které M. Zikmund sám vypracoval.

2. PRVOTNÍ OŠETŘENÍ A OZNAČENÍ

2.1

V rámci třídění materiálu podle jeho povahy a obsahu bylo provedeno očištění od mechanických nečistot, náprava případných následků zvlhnutí a označení razítky či štítky se záhlavím:

Muzeum jihovýchodní Moravy Zlín, Archiv inženýrů Hanzelky a Zikmunda, Část J. Hanzelky nebo Část M. Zikmunda.

2.2

V označení materiálů je zachován údaj umožňující při jejich spojení do jednotných tematických fondů zjistit, zda patřil před sloučením do části J. Hanzelky či M. Zikmunda.

U jednotlivých částí archivního fondu budou tyto údaje a údaje o použitých ukládacích prostředcích dále specifikovány.

2.3

Pro adjustaci fondu byly pořízeny potřebné technické pomůcky a adjustační materiál (archivní krabice, obaly, desky, plastové obaly na negativy).

2.4

Při zpracování všech materiálů byla dodržována platná archivní i muzejní pravidla. Pracovníci Archivu H+Z podnikli několik studijních návštěv v archivech, které mají se zpracováním osobních fondů bohaté zkušenosti, a připravovaný postup zpracování fondu H+Z konzultovali.

2.5

Po celou dobu pořádání a evidování archivu úzce spolupracoval M. Zikmund, čímž byla zajištěna návaznost systému vlastního inventáře M. Zikmunda se systémem evidence nové a úplnost všech identifikačních údajů a informací.

3. EVIDENCE

3.1

Všechny části převzatého fondu jsou zpracovány v prvním stupni evidence v Přírůstkové knize a označeny příslušnými přírůstkovými čísly.

3.2

Každá položka zpracovaná v prvním stupni evidence v Přírůstkové knize má vedle čísla přírůstkového i signaturu, tj. číslo z původní registratury M. Zikmunda, která se zachovává jako součást nové evidence.

3.3

Rukopisné či strojopisné seznamy registratury, systematicky pořizované M. Zikmundem od února 1984 a postupně doplňované k současnosti, („Vlastní inventář“) v rozsahu 660 stran byly převedeny do textového souboru PC. V obsahu jednotlivých položek těchto seznamů je řada důležitých informací, které rozšiřují a prohlubují dokumentární hodnotu evidovaného materiálu. Údaje z uvedených seznamů budou postupně zapracovávány do nového společného inventáře v PC programu firmy Bach systems, s. r. o. V průběhu druhého stupně evidence přibude nové číslo - číslo inventární.

3.4

Pro počítačové zpracování evidence fondů byly po konzultacích vybrány programy firmy Bach systems, s. r. o., protože tato firma má zkušenosti s tvorbou programů jak pro muzea, tak pro archivy. Kombinací obou těchto evidenčních principů byly ve vzájemné spolupráci pracovníků firmy Bach systems, s. r. o. a pracovníků Archivu H+Z vytvořeny programy odpovídající požadavkům evidence Archivu H+Z.

3.5

Pro evidenci a třídění informací bylo pořízeno potřebné technické vybavení (počítače, speciální programy). Stejně tak byly pořízeny technické pomůcky pro ošetření a adjustaci veškerého materiálu.

4. ROZČLENĚNÍ FONDU

- Písemnosti
- Fotoarchiv

- Filmotéka a videotéka
- Fonotéka
- Sbírký trojrozměrných předmětů

4.1 Písemnosti

4.1.1

Při ošetření provedeno odstranění lepidel a jiného přestárlého či nevhodného spojovacího materiálu, odstranění všech kovových spojovacích a vázacích prvků a jejich nahrazení prvky plastovými. Adjustace do čistých a kvalitních obalů (obálky, složky, desky, krabice). Krabice jsou uloženy podle lokačního plánu na otevřených regálech a ve skříňkách depozitáře archivu.

4.1.2

V současném stavu zpracování je rozsah fondu písemností 100 b.m. Nejrozsáhlejší částí tohoto fondu je kolekce výstřížků z novin (adjustovaná na kartónové podložky A3, uložená ve 112 zásuvkových krabicích), časopisů a dalších tiskovin se vztahem k činnosti H+Z.

4.1.3

Podle darovací smlouvy jsou držitelé autorských práv k literárním dílům až do konce života oba dárci. Pro následující období převedli vlastnoručně psaným prohlášením tato autorská práva na Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně.

4.1.4

Písemnosti jsou uspořádány takto:

4.1.4.1 Společné H+Z:

knihy - příprava
 - rukopisy
 - korektury

reportáže - rozhlas
 - časopisy

TV, film - scénosledy
 - komentáře
 - průzkum

korespondence

příprava na 1. a 2. cestu

deníky - cestovní
- technické
- diáře

mapy

poznámky

účetnictví výpravy

přednášky

besedy

veřejná ocenění

4.1.4.2 Osobní písemnosti J. Hanzelka:

osobní doklady, deníky

korespondence - úřední
- soukromá

veřejná činnost

překlady

účetnictví

rodina

knihovna a soubor map

Soubor map J. Hanzelky:

Soubor historických atlasů konzervován a uložen v depozitáři Archivu H+Z (přír. č. muzea Zlín 22429 až 22435). Ostatní mapy adjustovány v lístkovnicích podle světadílů a zemí.

Knihovna J. Hanzelky:

Byla rozdělena na dva díly. Beletrie byla po dohodě s dárce věnována v roce 1997 povodní postižené městské knihovně v Otrokovicích. Historická, přírodovědná a slovníková literatura byla zaevidována jako

zvláštní fond v centrální knihovně Muzea jihovýchodní Moravy Zlín, část uložena tamtéž a část v příruční knihovně studovny Archivu H+Z. Ročníky 1937-1983 magazínu National Geographic uloženy ve studovně Archivu H+Z, 24 svazků Encyclopaedia Britannica a 13 svazků kompendia Brockhaus jsou k dispozici badatelům v centrální studovně Muzea jihovýchodní Moravy Zlín.

4.1.4.3 Osobní písemnosti M. Zikmund:

osobní doklady, deníky

korespondence - úřední
- soukromá

veřejná činnost

cesty – Kanada, USA, Egypt, Cejlón, Indie, Libanon, Kypr, Řecko, Francie, Dánsko, Japonsko, Nizozemsko, Malajsie, Austrálie, Nový Zéland, Španělsko, Thajsko, Singapur, Švédsko, Norsko, Velká Británie, Rusko, Turecko, Maroko, Srí Lanka, Maledivy, Izrael, Jordánsko.

překlady

genealogie

účetnictví

rodina

sbírky

informativní materiály

4.2 Fotoarchiv

4.2.1 Fotografie

U všech kolekcí rozlišeny pozitivy, k nimž jsou ve fotoarchivu negativy, a ty, k nimž negativy nejsou. Vše uloženo v archivních krabicích a ve skříních:

- fotografie z první cesty - podle zemí,
- fotografie z druhé cesty - podle zemí,
- soukromé a ostatní fotografie - chronologicky.

4.2.2 Negativy a diapozitivy

4.2.2.1

Provedeno vyjmutí z původních papírových obalů, rozřídění podle formátů a barvy, adjustace do speciálních transparentních plastových fólií, uložení do zásuvkových kartonových krabic, uložení krabic v uzavíratelných skříních, skříně v klimatizovaném depozitáři. Byl povolán odborník na dlouhodobé uchovávání staršího fotografického materiálu z Muzea východních Čech z Hradce Králové Jiří Zikmund, který zhodnotil stav uložení a doporučil další postup při dlouhodobém uchovávání negativů, fotografií a filmů.

4.2.2.2

Tematické třídění zachovává původní registraturu M. Zikmunda. Původní evidence vedená na kartotéčních listech formátu A5 ve dvou řadách byla sjednocena do jedné řady a bylo zahájeno její převedení do PC programu, připraveného pro tento účel firmou Bach systems, s. r. o.

4.2.2.3

Protože fond negativů spolu s fondem fotografií je jednou z nejcenějších a nejfrekventovanějších částí fondu H+Z, je nutno v budoucnu pokračovat v počítačovém zpracování původní strojopisné evidence, což urychlí orientaci a manipulaci při jeho intenzivním využívání.

4.2.2.4

Pro manipulaci s negativy a diapozitivy pořízeno potřebné technické vybavení.

4.2.2.5

Podle darovací smlouvy jsou držiteli autorských práv k fotografiím, negativům a diapozitivům až do konce života oba dárci. Pro následující období převedli vlastnoručně psaným prohlášením tato autorská práva na Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně.

4.2.2.6

V současném stavu zpracování čítá fond negativů a diapozitivů cca 100 000 až 120 000 kusů bez duplikátů a byl uspořádán takto:

- společné H+Z: 1. cesta (chronologicky),
- společné H+Z: 2. cesta - barevné (chronologicky),
- černobílé (chronologicky),
- osobní J. Hanzelka: chronologicky,

- osobní M. Zikmund: cesty (chronologicky),
- osobní M. Zikmund: soukromé (chronologicky).

4.3 Filmotéka

4.3.1

Zkontrolován stav filmů, provedeno označení na cívkách i krabicích, ponecháno původní uložení z části v papírových a z části v hliníkových krabicích. Nezpracovaný materiál pozitivní i negativní slepen, uložen na cívky a do krabic. Část J.H. a M.Z. sloučena v jeden celek. Filmy uloženy v klimatizovaném depozitáři.

4.3.2

Cestopisné reportáže a některé osobní filmy převedeny na videozáznam. (Matrice na SUPER VHS, pracovní kopie na VHS.)

4.3.3

Získány videopřepisy filmů H+Z, které nebyly v osobním archivu dárců a jsou uloženy v jiných institucích. Bude nutno pokračovat v pátrání po zbylých filmech, které nebyly nalezeny v osobním fondu H+Z, ani v dosud oslovených institucích.

4.3.4

Na zpracování filmotéky se podílelo pracoviště Ateliérů Bonton Zlín a znalec problematiky Jiří Novotný.

4.3.5

Podle darovací smlouvy jsou držiteli autorských práv k filmovým dílům až do konce života oba dárci. Pro následující období převedli vlastnoručně psaným prohlášením tato autorská práva na Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně.

4.3.6

Z několika způsobů evidence filmů byla při zpracování filmotéky vytvořena jedna evidence souhrnná. Bylo zahájeno převedení této evidence do PC programu, vytvořeného pro tento účel firmou Bach systems, s. r. o.

4.3.7

V současném stavu zpracování čítá fond filmotéky cca 150 filmů a je uložen abecedně podle názvů filmů.

4.4 Videotéka

4.4.1

Videokazety jsou uloženy v krabicích, krabice ve skříních. Zahájena evidence v PC programu firmy Bach systems, s. r. o.

4.4.2

V současném stavu zpracování čítá fond videotéky 167 ks a je uspořádán takto:

- videokopie autorských filmů,
- videokopie rodinných filmů,
- autorské videodokumenty z cest,
- aktuální biografické videodokumenty.

4.5 Fonotéka H+Z

4.5.1

K umožnění poslechu věnoval M. Zikmund pracovníkům muzea svůj magnetofon Grundig. U všech typů magnetofonových pásků byl namátkově proveden kontrolní poslech kvality záznamu. Nebylo při tom zaznamenáno jejich výrazné poškození dlouhodobým skladováním. Pro budoucí digitalizaci fonotéky byl proveden kontrolní poslech všech záznamů z terénu z druhé cesty, opraveny či doplněny jejich evidenční záznamy. Tyto záznamy byly digitalizovány, čímž byl vytvořen nový sbírkový soubor, který byl zaevidován pod přír. č. 155/2000.

4.5.2

Kolekce gramofonových desek s poslechem hudbou M. Zikmunda byla nově adjustována a uložena.

4.5.3

Pro evidenci fonotéky vypracovala PC program firma Bach systems, s. r. o., evidence bude zahájena po sjednocení údajů z několika původních soupisů.

4.5.4

Na základě současného stavu zpracování lze stanovit rozsah fonotéky H+Z počtem 293 vinilových gramofonových desek a 216 ks magnetofonových pásků a je uspořádán takto:

- magnetofonové záznamy z terénu pořízené při 2. cestě,

- záznamy některých odvysílaných rozhlasových reportáží s hlasy Karla Pecha, Jaromíra Spala, Karla Hůgra, Václava Vosky a dalších herců (chronologicky),
- záznamy publicistických rozhlasových pořadů, jichž se dárci účastnili,
- zvuková korespondence,
- jazykové kurzy,
- poslechová hudba,
- gramofonové desky.

4.6 Sbírký trojrozměrných předmětů

Pro evidenci této části fondu je připraven firmou Bach systems, s. r. o., speciální program PC. Je předběžně uspořádána takto:

4.6.1

Suvenýry a trofeje

H+Z se věnovali na svých cestách především práci publicistické, nevytvářeli etnografické ani přírodovědné sbírky. Vytvořili kolekci osobních suvenýrů připomínajících zajímavá místa, která navštívili. Významný je soubor předmětů připomínající jejich pobyt mezi jihoamerickými Šuáry. Součástí sbírek je i malý soubor plakátů, odznaků, autovlajek. Větší část této kolekce je s předstihem prezentována ve stálé expozici „S inženýry Hanzelkou a Zikmundem pěti světadily“. Zbytek je označen a uložen podle povahy v příslušných depozitářích muzea.

4.6.2

Herbář M. Zikmunda

Ošetřen a uložen v botanickém depozitáři Muzea jihovýchodní Moravy Zlín jako samostatný soubor. Evidován je v Přírůstkové knize Archivu H+Z pod č. 77/2000.

4.6.3

Sbírka mincí a platidel

Sbírka mincí a bankovek od Jiřího Hanzelky je kompletní (přír. č. 208/95 a 209/95), od Miroslava Zikmunda byla převzata část - duplikáty (přír. č. 3/99). Ošetřena a konzervována, adjustována v numismatických

plastových albech (bankovky) a papírových sáčcích (mince), seřazena podle zemí, uložena v ocelových skříňkách.

4.6.4

Poštovní známky

Kolekce ofrankovaných obálek z došlé pošty. Uložena v archivních krabicích.

4.6.5

Při evidenci fondu v druhém stupni nutno předpokládat jeho další podrobnější členění a pro obě operace značný časový i pracovní nárok.

C. Výsledky řešení, závěr, návrhy na opatření

1. VÝSLEDKY ŘEŠENÍ

Hlavní cíl stanovený smlouvou byl splněn. Současný stav zpracovanosti a tezaurace umožňuje zpřístupnění osobního fondu inženýrů Hanzelky a Zikmunda ke studijním účelům i k výchovným a popularizačním aktivitám od 1. ledna 2001.

1.1 Možnosti badatelského a odborného využití fondu

Ze současného stavu zpracovanosti archivního fondu H+Z je zřejmé, že ho lze využít:

1.1.1

V oblasti české etnologie - zhodnocením přínosu H+Z ke studiu národů Afriky, Latinské Ameriky, Asie a Austrálie, navazujícímu zejména na dílo Emila Holuba (Afrika) a Otakara Pertolda (Cejlon).

1.1.2

V oblasti české literatury - k zhodnocení jejich přínosu při formování české poválečné cestopisné reportáže literární, fotografické, filmové, rozhlasové (zakladatelská role H+Z) a televizní.

1.1.3

V oblasti politologie - ke zhodnocení jejich přínosu při zkoumání problematiky rozpadu tzv. světové koloniální soustavy a formování nové geopolitické situace ve světě, vyvolané průběhem a výsledky druhé světové války a z nich vyplývajících změn v kulturním a společenském

vývoji, zejména v Africe a v Latinské Americe. Dále při studiu ekonomického a společenského vývoje v bývalém SSSR v druhé polovině 20. století a vývoje mezinárodních vztahů bývalé ČSSR.

1.1.4

V oblasti novodobé české historie - při hodnocení role české inteligence ve společenském vývoji druhé poloviny 20. století.

1.1.5

V oblasti historie českého automobilového průmyslu - při hodnocení významné role automobilky TATRA.

1.1.6

Lze předpokládat, že další fáze zpracování archivního fondu možnosti jeho využití ještě rozšíří.

1.2 Úroveň zpracování Archivu H + Z

Na základě získávání osobního fondu inženýrů Hanzelky a Zikmunda vzniklo v Muzeu jihovýchodní Moravy nové odborné pracoviště „Archiv H+Z“. Náplní jeho činnosti se stala péče o získaný osobní fond a jeho odborné i společenské využití podle archivních a muzejních zásad.

1.2.1

V době realizace smlouvy (grantu) vedl Archiv H+Z etnograf PhDr. Karel Pavlišťík, CSc., který je i nadále, podle přání dárců, stálým odborným garantem činnosti Archivu H+Z. Přísunem nových mzdových prostředků umožnil zřizovatel muzea (Okresní úřad Zlín) personální posílení tohoto pracoviště o aprobovanou archivářku PhDr. Magdalenu Preiningerovou, která nastoupila s předpokladem, že od 1. 1. 2001 bude plnit funkci vedoucího Archivu H+Z.

1.2.2

Činnost archivu zajišťovala všechna provozní pracoviště muzea: dokumentační Blanka Cekotová, Jana Voždková, Hana Čubanová, František Zuska, Libuše Navrátilová, konzervátorka Pavla Hradilová. S archivními negativy při hotovení pozitivů pro expozici pracoval externista - fotograf Vladimír Kubík. Na zpracování fonotéky se podíleli externisté: programátor Martin Kusl a rozhlasový technik ing. Rudolf Mañas.

Národopisná revue 1992, s. 99-101.

Nekrolog.

437

Laudatio k udělení čestné plakety J. E. Purkyně "in memoriam" O. Sirovátkovi.

In: Akademický bulletin 2/95 - Akademie věd České republiky, nestr. (s. 4-5).

438 a

K nedožitým sedmdesátinám Oldřicha Sirovátky.

In: Život a kultura etnických minorit a malých sociálních skupin. Brno 1996, s. 7-10.

438 b

Zum nichtvollendeten siebzigsten Geburtstag von Oldřich Sirovátka.

In: Das Leben und die Kultur der ethnischen Minderheiten und kleiner Sozialgruppen. Brno 1996, s. 7-10.

439

Slova na semeno. Z glosáře jubilentů 1993 a 1994.

Národopisná revue 1994, č. 3-4, s. 125.

Úvod k "autogratulacím."

440

Slova na semeno.

Národopisná revue 1991, s. 210.

Odpověď v anketě k vlastním 60. narozeninám.

441

Rozhovor s prof. PhDr. Richardem Jeřábkem, DrSc., vedoucím Ústavu evropské etnologie.

Univerzitní noviny 4, 1997, č. 4, s. 47-48.

442

Dichtung und Wahrheit.

Národopisná revue 1998, s. 205-207.

Glosa o manipulaci s fotografiemi v díle A. Václavíka Výroční obyčeje a lidové umění.

443

Dichtung und Wahrheit ... podruhé.

Národopisná revue 2000, s.61.

Ještě jednou o manipulaci s fotografiemi v témže díle A. Václavíka.

444

Faber Fabel sexagenarius (*10.6.1939).

Národopisná revue 1999, s.158.

445

90 let Gerharda Heilfurtha.

Národopisná revue 1999, s.158-159.

446

Sto let od narození posledního valašského zbojníka (Jan Kobzář 9.7.1901 - 10.10.1959).

Národopisná revue 2001, s.167-168.

II.3. Instituce, organizace, výzkum a exkurze

447

Die Volkskunde an der Brünner Universität (Zum 100. Geburtstag Antonín Václavíks).

Ethnologia Slavica XXIII, 1991, s. 243-254.

448

Počátky etnografie a etnologie na Masarykově univerzitě a jejich domácí i mezinárodní souvislosti.

In: Sborník příspěvků z konference Masarykovy univerzity Brněnská věda a umění meziválečného období (1918-1939) v evropském kontextu konané v rámci oslav 750. výročí udělení městských práv Brnu ve dnech 22. - 25. září 1993. Brno 1993, s. 97-99.

449

Český národopis a UNESCO.

Národopisná revue 1996, s. 143.

450

K čtyřicátému výročí strážnického ústavu (jakož i k pětadesátinám jeho ředitele Josefa Jančáře) poněkud netradičně.

Národopisná revue 1996, s. 51-54 (spolu s D. Holým).

II.4. Vědecké akce

451

Od akademického umění k populárním obrazům.

Umění a řemesla 1996, č. 1, s. 73-74.

Zpráva o konferenci Kommission für Bildforschung ve Vossu v Norsku.

II.5. Muzea a výstavy

452

Lidová kultura českých zemí v rakouských národopisných muzeích (Předběžná zpráva).

Folia ethnographica 27. Supplementum ad Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales LXXVIII, 1993, s. 3-17.

453

Ve valašskomeziříčském muzeu před půlstoletím (Útržky ze vzpomínek).

Zpravodaj Okresního vlastivědného muzea ve Vsetíně 1994, s. 3-7.

454

Na kamna Machaina.

Národopisná revue 1993, s. 131.

Zpráva o výstavě keramiky v muzeu ve Valašském Meziříčí

455

Výstava lidového (?) nábytku v Paláci šlechtičen.

Národopisná revue 1995, s. 165-166.

Zpráva o výstavě v Etnografickém ústavu MZM v Brně.

III. OBECNÉ OTÁZKY

456

Czech Nation and Its Folk Culture in the Mirror of European Ethnology.

In: Constructed Image of the World and Ethnography. Collected papers presented at the XVIth World Congress "Czechoslovakia, Europe and the World", organized by the Czechoslovak Society of Arts and Sciences (SVU). Prague, June 27 and 29, 1992. (Special Issue of "Národopisný věstník československý" 1992.) Prague 1993, s. 42-47.

457

Słowiańska kultura ludowa czy kultura ludowa Słowian?

In: Słowianie. Zainteresowania badawcze współczesnych etnografów (Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego MLI - Prace Etnograficzne 30/1992, s. 43-50.

458

Fantom tradycji.

Prace Etnograficzne 29 (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego MXVII), 1992, s. 7-13.

459

Tradice malé a velké, staré a nové.

In: Kulturní tradice a nacionalismus (Sborník příspěvků ze stejnojmenného pracovního semináře, uspořádaného Moravským zemským muzeem a Národním výborem ICOM v Brně 27. 11. 1991). Brno, Moravské zemské muzeum, 1992, s. 23-26.

460

Národ a národopis

In: Morava v českém státě včera, dnes a zítra (Příspěvek k diskusi na téma: Jaký národ žije na Moravě?). Sborník přednášek a hlavních diskusních příspěvků, přednesených na stejnojmenné konferenci, pořádané Moravským zemským muzeem dne 16. května 1991 v Brně. Brno, Moravské zemské muzeum, 1992, s. 25-36 (s O. Sirovátkou a D. Holým, z toho R. J. s. 25-28).

461

Kultura materiální, duchovní a sociální - antikvovaná trichotomie.

Národopisná revue 2000, s.5-6.

462

Lidová tradice jako zboží.

Národopisná revue 1997, s. 67-69.

Glosy k poznávání procesu profesionalizace a komercializace lidové kultury a umění.

463

Migrace.

In: Slovník české hudební kultury. Praha 1997, s.551-554 (spolu se Z.Pilkovou a L.Vrkočovou).

Encyklopedické heslo.

464

Národopisné postřehy z karpatských putování v XIX. století.

In: Przed 100 laty i dzisiaj. Ludoznawstwo i etnografia między Wiedniem, Lwowem, Krakowem a Pragą. Kraków 1999, s.27-36.

465

Dvakrát o etnologické evropeistice.

Národopisná revue 1993, s. 132-134.

Recenze publikací L.-A. Bringéus: Der Mensch als Kulturwesen, a J. Cuisenier: Ethnologie de l'Europe.

466

Österreich und Österreicher in den tschechischen Enzyklopädien und volkskundlichen Kompendien.

In: Netzwerk Volkskunde. Ideen und Wege. Festgabe für Klaus Beitz zum siebzigsten Geburtstag. Wien 1999, s.107-115.

467

Dvakrát z Rakouska.

Národopisná revue 1995, s. 54-55.

Referát o sborníku Wörter und Sachen a knize V. Mayer: Burgenland, Bau- und Wohnkultur im Wandel.

468

Ethnozentrismus. Möglichkeiten und Grenzen des interkulturellen Dialogs.

Národopisná revue 1999, s.250.

Recenze.

469

Folklór je, když ...

Národopisná revue 1995, s. 115.

Glosa o zneužívání pojmu folklor.

470

Errata 12 - Další dimenze folkloru.

Národopisná revue 1996, s. 221.

Glosa o zneužívání pojmu folklor.

471

Století folklorismu (Dva příklady použití pojmu folklorismus na počátku 20.století).

Národopisná revue 1998, s.139-142.

IV. NÁRODOPISNÁ RAJONIZACE A DIFERENCIACE

472

Etnografická diferenciaci.

In: Slovník české hudební kultury. Praha, Editio Supraphon, 1997, s.193-201.

Encyklopedické heslo o rajonizaci českých zemí.

473

Etnické a etnografické skupiny a oblasti.

In: Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská sv.10. Brno 2000, s. 9-29.

Res.: Ethische und ethnographische Gruppen und Regionen.

474

Wasserpoles: An Ethnocultural Mixtum Compositum.

In: *Borderlands - Culture - Identity.* Cracow, Institute of Ethnology, Jagiellonian University, 1996, s. 79-83.

475

Josef František Svoboda - objevitel Horácka (11. 2. 1874 - 28. 4. 1946). K stému dvacátému výročí narození.

Národopisná revue 1994, s. 5-9.

476

Hanácké Slovácko a hanáčtí Slováci.

Národopisná revue 1996, s. 3-8.

477

Je Těšínsko národopisný region?

Národopisná revue 1997, s. 5-11.

478

Ztráty a nálezy 3 - Nad "Hrčavou" po čtyřiceti letech.

Národopisná revue 1997, s.33-35.

Opožděná polemika s V. Scheuflerem.

479

Podluží a Podlužáci před vznikem vědeckého národopisu na Moravě.

Národopisná revue 1998, s.5-10.

480

Břeclav a Podluží.

In: *Město Břeclav.* Brno - Břeclav - Mikulov 2001, s.407-414.

481

Zálesí - Kopanice - Hornácko v 18. a 19.století. Pojmosslovní sonda.

Národopisná revue 2000, s.85-91.

482

Valašsko v dokumentární fotografii z doby Národopisné výstavy československé.

Národopisná revue 1995, s. 139-156 s 15 fotografiemi.

483

Ztráty a nálezy 2 - Ještě k fotografiím z doby NVČ 1895.

Národopisná revue 1995, s. 229-230.

484 a

Moravian Croats - 450 years after.

In: *Minorities in the Politics. Cultural and Languages Rights.* Bratislava 1992, s. 239-242. -Germans, Croats, Poles, Jewish. Tamtéž, s. 278.

484 b

Moravští Charváti po 450 letech.

In: *Minority v politice. Kulturne a jazykové práva.* Bratislava 1992, s. 215-218. - Němci, Charváti, Poláci, Židé...Tamtéž, s.253.

485

Hrváti, Chorváti, Krobóti.

Národopisná revue 1997, s.172.

Glosa o třech nových publikacích o moravských a slovenských Charvátech.

486

L. Zapletal: Nejstarší mapa Hané (Faksimile anonymní mapy a původní studie o jejím vlivu na moderní vymezení regionu Hané).

Český lid 79, 1992, s. 285-287.

Recenze.

487

Varhošť - Haslicht.

Národopisná revue 1997, s. 33-35.

Zpráva o brožuře o stejnojmenné obci.

488

Těšínsko 1 a 2.

Národopisná revue 2001, s.65-67.

Recenze národopisné monografie.

VI. HMOTNÁ KULTURA

VI.2. Obživa

489

O dřevěném porculánu z Podřevnicka.

Svobodné slovo, 26. ledna 1994, s. 8.

Referát o knize K. Pavlištika: Domácí výroba dřevěného nářadí a náčiní na Podřevnicku, Zlín 1993.

VI.3. Stavitelství

490

Venkovské sakrální stavby - lidové či nelidové ?

Národopisná revue 1999, s.29-36 s 22 obr.

VI.4. Oděv

491

Tři nevyužitá doklady k ikonografii lidového kroje z poloviny 19. století (Haná - Plzeňsko - Kraňsko).

Český lid 83, 1996, s. 1-11 (s A. Jeřábkovou).

492

Moravské lidové kroje v grafickém díle V.G.Kiningerera z počátku 19.století.

Folia ethnographica 32, 1998, s.45-55 (s A.Jeřábkovou).

493

Jaký kroj, tak se stroj! Oděvní tradice našeho rodu.

Národopisná revue 2001, s.33-48.

494

Ztráty a nálezy 1 - Na okraj jedné (ne)polemiky.

Národopisná revue 1993, s. 64-65.
Reakce na stanoviska J.Orsága-Vraneckého.

495

J. Langhammerová: České lidové kroje.
Národopisná revue 1996, s. 204-209.
Recenze.

496

Klamy a Isti Jiřiny Langhammerové.
Národopisná revue 1997, s. 106-109.
Polemika.

VII. SPOLEČENSKÁ A DUCHOVNÍ KULTURA

VII.1. Lidová víra a obyčeje

497

Funkce daru v obřadu.
Národopisná revue 1996, s. 40-41.
Glosa o knížce - R. Godula: Od Mikolaja do trzech królí.

498

C.Jöckle: Slavná poutní místa - Sto nejslavnějších poutních míst v Evropě.
Národopisná revue 1998, s.125-127.
Recenze.

499

Rozpaky nad maskami, démony, šašky a hlavně nad jejich vykladači
Národopisná revue 1999, s.177-180.
Recenze knihy J.Staňkové - L.Barana: Masky, démoni, šaškové.

VII.2. Slovesná a hudební kultura

500

Lidové hry ze Slovinska.
Národopisná revue 1991, s. 225-226.
Referát o knize N. Kureta: Slovenska koledniška dramatika.

501

Řecké pohádky a saské pověsti.
Národopisná revue 1993, s. 123-124.
Zpráva o knihách E. Meraklise a H.-J. Uthera.

502

Slavistická folkloristika.
Národopisná revue 1992, s. 25.
Glosa o věstníku ÚEF ČSAV.

503

O knížkách pro zdárné i nezdárné děti.
Zlatý máj 36, 1992, s. 108.
Glosa o knize - J. Dunin: Książeczki dla grzecznych i niegrzecznych dzieci.

504

K horňáckým slavnostem.

Národopisná revue 1992, s. 104.

Glosa o programovém sborníčku.

505

Kantele. Suomalaista kansanmusiikkia - Folk Music from Finland.

Národopisná revue 1999, s.63.

Glosa o CD.

VII.3. Výtvarná kultura

VII.3.1. Teorie a metodologie

506

Eine Dichotomie: Volkskunst und volkstümliche Kunst.

Jahrbuch für Volkskunde NF 15, 1992, s. 105-115.

507

Dotřetice na téma "lidové umění" s prof. Dr. Richardem Jeřábkem, DrSc.

Galerie, měsíčník pro výtvarné umění Moravy a Slezska, červenec-srpen 1993, s. 20-21.

VII.3.2. Symbolika a ikonografie

508

Wort im Bild - Wort als Bild.

In: L. Petzoldt - I. Schneider - P. Streng (Hrsg.): Bild und Text. Internationale Konferenz des Komitees für ethnologische Bildforschung in der Société Internationale pour Ethnologie et Folklore (SIEF), 2. - 6. Oktober 1990 in Innsbruck. Bratislava, Národopisný ústav SAV und Slovak Academic Press, 1993, s. 95-99 + s. obr. příl. (4 obr.).

509

Leonardo da Vinci, Cranach d.Ä., Rubens, Velázquez und andere auf volkstümliche Weise.

In: From Academic Art to Popular Pictures. Principles of Representation, Reproduction and Transformation. Bergen Museum - University of Bergen, Bergen 2000, s.80-91.

510

Dub - Eiche - makk - encina (K filiacim některých charakteristických znaků mariánských poutních míst v Evropě).

Národopisná revue 1998, s.69-82.

511

Ikonographie europäischer Zigeuner im 19.Jahrhundert. Ein kleiner Beitrag zur Erforschung ethnischer Stereotypen.

In: Volkskundliche Tableaus. Eine Festschrift für Martin Scharfe zum 65.Geburtstag von Weggefährten, Freunden und Schülern. Münster, Waxmann, 2001, s.289-299, 17 obr. (s A.Jeřábkovou).

512

Zu den tschechischen Analogien in der Ikonographie und der Funktion der volkstümlich gewordenen Einblattdrucke.

In: *Popular Prints and Imagery*. Lund 2001, s.151-165, 9 obr. (s A.Křížovou).

VII.3.3. Tradiční a zlidovělé umění

513

Výtvarná kultura.

In: *Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská sv.10*. Brno 2000, s. 218-247 (s A.Křížovou)

Res.: *Bildende Volkskultur*.

514

Zlidovělé dřevořezy ve sbírkách Moravské galerie. Inventarizace a pokus o klasifikaci.

In: *54.bulletin Moravské galerie v Brně*, 1998, s.49-54.

515

Vóta a křestní medaile.

In: *Poutní místo Vranov. Farní úřad Vranov u Brna s. a. /1996/*, s. 97-105 (s A. Křížovou).

516

Lovecké motivy v lidové a zlidovělé tvorbě.

Umění a řemesla 1998, č.1, s.21-24.

517

Svaté obrázky.

Národopisná revue 1995, s. 111.

Glosa o knize E. Charvátové-Chmelíkové: Santini di Boemia e Moravia.

518

Svaté obrázky podruhé.

Národopisná revue 1996, s. 163-164.

Zpráva o knize E. Charvátové-Chmelíkové: Svaté obrázky z Čech a Moravy.

519

Všednost uměním oděná aneb ateliérová fotografie ve službách národopisu.

Umění a řemesla 1997, č. 1, s. 65.

Rec.: E. Berk - J. Bogataj - J. Pukšič: *Volkskunst und Handwerke in Slowenien*.

VII.3.4. Současné výtvarné aktivity, výtvarný folklorismus

520

Turistický folklorismus (Cesty za folklórem - folklór na cestách).

Umění a řemesla 1993, č. 2, s. 32-34.

521

Plečnickovy inspirace?

Umění a řemesla 1996, č. 1, s. 34-35.

522

O kraslicích snadno, rychle a hanebně.

Národopisná revue 1993, s.135.

Rec.: M. Brahová: *České kraslice*.

VIII. OBECNÝ NÁRODOPIS - ODBORNĚ I PUBLICISTICKY

523

Ghurfás & ksar.

Země a lidé 42, 1993, s. 660-663.

524

Romisté by neměli cigánit.

Národopisná revue 2001, s.75-77.

Glosa o knize Romové - O Roma. Tradice a současnost - Angoder the akának.

525

Life in Black and White.

Národopisná revue 2001, s.176-177.

Glosa o stejnojmenné publikaci o Romech.

IX. VARIA

526

Brno.

In: Czech Republic. Praha, TOP PRESS s. r. o., 1997, s. 49-58 (vynecháno jméno spoluautorky A. Křížové).

527

Originální český detektor lži.

In: ROK - revue otevřené kultury, III. roč., 1992, č. 4, s. 30-31.

Glosa o Kdo je kdo 91/92.

528

"Ich špreche dojč, abr klajn."

Národopisná revue 1996, s. 36.

Glosa o brožuře Moravsko-slovenské Pomoravie.

529

Emil Dlask mi dal lesk.

In: Almanach ke 125. výročí založení Gymnázia Františka Palackého ve Valašském Meziříčí. Valašské Meziříčí 1996, s. 26-28.

530

Jára C., Jára H. a Jára Š.

In: Almanach k 70 narozeninám phDr./sic!/ Jaroslava Štíky, CSc. Rožnov pod Radhoštěm 2001, s.38-42.

Biografické údaje:

M.Kudělka - Z.Šimeček: Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r.1760. Praha 1972, s.199 (M.Moravcová).

Slavica na Univerzitě J.E.Purkyně v Brně. Brno 1973, s.179-180 (D.Holý).

- 5th International Directory of Anthropologists, Chicago - London 1975, s.184.
- A.Pranda: Pozdrav Richardovi Jeřábkovi k pětadesiatinám. Národopisné aktuality 19, 1982, s.50-54.
- V.Frolec - J.Vařeka: Lidová architektura. Encyklopedie. Praha 1983, s.78.
- O.Hrabalová: Průvodce písňovými rukopisnými sbírkami ÚEF ČSAV 2. Brno 1983, s.65-66.
- Kdo je kdo 91/92. Česká republika. Praha 1991, s.369.
- Československý biografický slovník. Praha 1992, s.278.
- Slavica na Masarykově univerzitě v Brně. Brno 1993, s.189-190 (D.Holý).
- Kdo je kdo v ČR 94/95. Praha 1994, s.223-224.
- Kdo je kdo v České republice na přelomu 20.století. Praha 1998, s.239.
- The EASA /European Association of Social Anthropologists/ Register 1998. Barcelona 1998, s.140 a 309.
- Lexikon současných českých historiků. Praha 1999, s.120-121.
- Česká slavistika. Osoby a instituce. Praha 1999, s.148
- Who's Who in the World, 17th Edition 2000. New Providence 1999, 18th Edition 2001. New Providence 2000.
- Český biografický slovník XX. století I. Praha 2000, s.1 a 603.
- Ročenka (sest. M.Válka). Praha 2000, s.136-137.
- J.Jančář: Blahopřání Richardu Jeřábkovi (14.5.1931). Národopisná revue 11 2001, s.114.
- V.Smékal: Životní jubileum profesora PhDr. Richarda Jeřábka, DrSc. Lidé města 5, 2001, s.139-140.
- M.Pastieriková: K sedemdesiatinám Richarda Jeřábka. Slovenský národopis 49, 2001, s.376-381.
- Encyklopedie Diderot 2002 (CD-ROM).
- Universum - všeobecná encyklopedie (CD-ROM).

Bibliografie publikována díky pochopení prof. dr. Richarda Jeřábka, DrSc. podle jím shromážděných podkladů.

Biografie a bibliografie Jaroslava Štíky

Jana Tichá – Jiřina Veselská

Biografie

Narodil se dne 1. dubna 1931 v Rožnově pod Radhoštěm
Bydliště: Letenská 194, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm

Odborná kvalifikace

1955 ukončení studia etnografie na Filozofické fakultě UJEP Brno
1962 obhajoba kandidátské dizertační práce a titul CSc.

Zaměstnání

1955 správce Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.
1956 - 1971 vědecký pracovník Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Brně
1972 - 1999 ředitel Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.
1999 - dosud vědecký pracovník tamtéž

Odborná angažovanost

1962 - 1972 předseda subkomise pro studium pastevectví v rámci „Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech a na Balkáně“
1984 - 1990 viceprezident Svazu evropských muzeí v přírodě
1991 - 1999 člen Národního výboru ICOM
1995 - dosud prezident Národní sekce ČR v rámci I.O.V.
1996 - 2001 ředitel folklorního festivalu Rožnovské slavnosti
1997 - 2001 předseda Valašského muzejního a národopisného spolku v Rožnově pod Radhoštěm

Dr. Jaroslav Štika, CSc. je jedním z mála evropských specialistů a znalců terénních reálií v širokém geografickém záběru, které zúročil v dosud nepřekonaných studiích, věnovaných tzv. valašské kolonizaci a salašnickému chovu dobytka. Při výzkumu pastevectví se dostal ze

všech etnografů nejdále v historickém pojetí problémů a v kombinaci metod historické a etnografické práce. Po mnoho let vedl subkomisi Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech a na Balkáně s výsledkem čtyř mezinárodních vědeckých konferencí Agricultura Carpatica ve Valašském muzeu v přírodě (1973, 1979, 1981, 1985).

Druhým tématem výzkumů dr. Štíky v době jeho působení na brněnském pracovišti Československé akademie věd bylo bádání k vymezení hranic etnografického regionu Moravské Valašsko a hranic národopisných oblastí obecně. Při realizaci projektu, jehož závěry publikoval krátce po příchodu do čela rožnovského muzea, kombinoval subjektivní a objektivní kritéria ve vztahu k časovým proměnám znaků kultury a postojů obyvatel. Tato metoda hodnocení postojů a pramenů byla zcela původní a vedla k originálním závěrům. Kniha Etnografický region Moravské Valašsko mu přinesla mimořádné uznání odborné veřejnosti.

Výběr další oblasti vědeckého zájmu – „lidová strava“, velmi úzce souvisel s tradičním zemědělským hospodařením a jeho proměnami. V roce 1980 vydaná první verze knihy Lidová strava na Valašsku (rozšířené druhé vydání v roce 1997), obsahovala několik konkrétních analýz repertoáru a kvality jídel od poloviny 19. století do současnosti, a to nejen ve stejných místech, ale dokonce i rodinách. Dané téma sledoval také z hlediska vztahu stravy ke změnám v systému zemědělského hospodaření a jeho prosperity. Kniha se setkala s mimořádným zájmem nejen odborné, ale také laické veřejnosti a byla velmi záhy rozebrána.

V současné době je plně zaujat redakční přípravou a realizací vydání téměř legendami opředené monografie Těšínsko, která byla již několikrát připravena k vydání. Tolikrát odložený úkol se dostal na pořad dne a v závěru roku 2001 bude odborné veřejnosti nabídnut již 4. díl. Závěrečné statě 5. dílu, věnované problematice vymezení a obsahu pojmu Těšínsko z hlediska historického, etnografického i folkloristického z pera dr. Štíky přinesou jistě mnoho nového k této problematice. A to nejen z pohledu klasifikace etnografického mikroregionu s typickými znaky lidové kultury, ale také z pohledu místních obyvatel.

Zvláštní pozornost zasluhuje působení dr. Štíky v etnografickém muzejnictví. Zde nebylo a není dosud obvyklé, aby byly výsledky badatelského úsilí prezentovány jinou formou než odbornou studií, výstavou nebo expozicí. Muzeum v přírodě však dává odborníkovi, zejména znalci reálií každodenního života, lidové obřadnosti, písní a hudby, široké možnosti experimentování. Dr. Štika je za svého více jak čtvrtstoletí trvajícího vedení rožnovského skanzenu využil mírou nebývalou. Záhy po svém nástupu inicioval vytvoření libreta pro dostavbu vesnické části muzea, obsahujícího vedle výběru objektů také návrh modelace typické osídlené historické krajiny. Na počátku osmdesátých let stál u realizace nového areálu technických staveb - Mlýnská dolina.

V programových aktivitách navázal na tradiční, již zavedené folklorní slavnosti, organizované Muzejním spolkem a později muzeem (Valašský rok, Rožnovské slavnosti a Národopisné léto). Stále rostoucímu počtu návštěvníků připravoval za pomoci spolupracovníků programy, zaměřené na roční zvykoslovný kalendář, staré způsoby hospodaření a vedení domácnosti, lidové hry, písně a tance. Specifikou takto pojatých programů, které záhy pokryly každý víkend návštěvnické sezóny, bylo jejich prostředí – originální lidové obytné a hospodářské stavby, zahrádky, interiéry a také sbírkové předměty, využívané v původním významu. Návštěvníci tak měli a mají stále ojedinělou příležitost spojit pojem známý z četby s konkrétním předmětem a činností, o jejichž existenci neměli dosud žádný pojem.

Příznivců těchto pořadů, uspořádaných každoročně do programového cyklu Valašský rok, přibývalo rok od roku. Jejich počet vzrůstal s možností zvát zahraniční, zejména krajanské skupiny a soubory. Mezi hosty se postupně utvářela skupina poučených nadšenců, kteří se zcela samozřejmě stali zakládajícími členy obnoveného Muzejního spolku. V jeho čele opět stanul dr. Štika, aby koncipoval širokou škálu spolupráce s muzeem na přípravě a realizaci pořadů a pomohl i tam, kde síly muzea nemohou stačit, např. spojením sil k vydávání tisků apod.

Od pracovně koncipovaných programů byl jen krok k pořadům připravovaným pro folklorní festivaly (náš výčet pokrývá pouze část realizovaných titulů a každoročně se doplňuje). Už jejich názvy svědčí

o promyšleném upozorňování na skryté poklady lidové slovesnosti a tvorby.

Od scénického vyjádření se postupně odloučila tvorba scénářů pro televizi a rozhlasové pořady. Jejich široký tematický rozsah je jenom dalším dokladem skutečnosti, jak různorodá je odborná a popularizační práce dr. Štiky a také to, jakému zájmu veřejnosti se po více jak tři desetiletí těší.

Vynikající hudební nadání a neobyčejný cit pro lidovou píseň promítl do přípravy repertoáru ženského souboru Polajka, který založil a dosud vede. Vánoční písně, balady i písně pracovní zní v jejich podání velmi přirozeně, což je bez pochyby dokladem citu a respektu uměleckého vedoucího k pokladům lidové tvorby a pochopení zpěvaček pro poetiku tradičního repertoáru.

Soustředění odborného zájmu na duchovní kulturu lidu a nositele tradic ve všech známých podobách, mu umožnilo prezentovat je odborníkům z evropských muzeí v přírodě, jako novou cestu prezentace a působení na návštěvníky. Většina specialistů z muzeí v přírodě, kteří velmi záhy objevili možnosti, jaké tento typ programů návštěvníkům přináší, přiznala dr. Štikovi roli téměř zakladatelskou a mnoha, v Rožnově připravovanými programy, se inspirovala při sestavování vlastní nabídky .

Od počátku svého působení v muzeu se dr. Štika obklopil řadou spolupracovníků, kteří mu byli nápomocni při naplňování rozsáhlého a časově neomezeného úkolu, vytvořit z původně zamýšleného depozitáře roubených staveb, zachráněných na Valašsku, živé muzeum, krácející v čele inovačních proudů evropských muzeí v přírodě. Dokladem úspěšně zvládnutého programu je nejen zcela od základů vybudovaný areál technických staveb Mlýnská dolina, ale na své dokončení čeká Valašská dědina s rekonstrukcí přírodního prostředí a expozicemi nabízejícími pohled do života našich předků v posledních 150 letech. Své aktivní působení v čele Valašského muzea v přírodě ukončil v květnu 1999.

Prezentaci folklóru spolu s uplatňováním nových dramaturgických a scénických se jubilant věnuje i v současné době, svědčí o tom tituly, obohacující programy Rožnovských slavností i strážnického festivalu.

Bibliografie

Agrikultura a její perspektivy v muzeu v přírodě. In: Museum vivum II – Agricultura carpatica IV. Rožnov pod Radhoštěm 1987, s. 10 – 14.

Bádání o karpatském salašnictví a valašské kolonizaci na Moravě. Slovenský národopis IX, 1961, s. 513 – 548.

Česko-slovenské vztahy v lidové kultuře. In: Česko-slovenské vztahy v bádání o lidové kultuře. Luhačovice 21. –23. X. 1991. Zlín 1992, nestr.

• *Referát věnovaný migračním vlnám a kolonizačním procesům na pomezí západního Slovenska, východní Moravy a Těšínska.*

Československá muzea v přírodě. Martin, Ostrava 1989, 175 stran. (S J. Langrem.)

Činnost Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV a brněnské pobočky v r. 1958. Český lid 46, 1959, s. 140 – 143. (S J. Horákem a J. Kramaříkem.)

• *Zpráva o činnosti.*

Darstellung der Stadtkultur im Freilichtmuseum. In: Tagungsbericht. Meiringen 1988, s. 63 – 67. (S J. Langrem.)

Das Freilichtmuseum als Zentrum des kulturellen und gesellschaftlichen Lebens. In: 25 Jahre ICOM-Declaration über Freilichtmuseen. Tagungsbericht Ungarn 1982. Szentendre 1984, s. 151 – 153.

Das Streben nach der Identität im Freilichtmuseum. In: Tagungsbericht des Verbandes europäischen Freilichtmuseen. Rožnov pod Radhoštěm 1991, s. 41 – 47.

Das Valachische (sic!) Freilichtmuseum. Ostrava 1976, 23 stran, obr. příl. nestr. (S L. Buzkem a J. Langrem.)

19. ročník Národopisného léta. In: Národopisné léto '88. Rožnov pod Radhoštěm [1988], s. 3 - 4.

• *Předmluva k programovému sborníku Valašského muzea v přírodě.*

Die historische Analyse als Grundlage zum Studium von Analogien in der karpatischen Almenwirtschaft. Ethnologia slavica III, 1971 (1972), s. 91 – 98.

• *Studie o uplatnění historické diachronní analýzy při zpracovávání analogií, jež nabízí klasifikace recentního etnografického materiálu z prostředí karpatského salašnictví.*

Do druhého desetiletí. In: XI. Národopisné léto 1979. Červen – srpen. Rožnov pod Radhoštěm 1979, s. 3 – 5.

• *Koncepce a náplň programů Národopisného léta ve Valašském muzeu v přírodě.*

Dokumentace způsobu života lidu a muzeum. In: Muzeum a dokumentace přírodního prostředí a způsobu života. Opava 1984, s. 66 – 77.

20. *ročník Národopisného léta.* In: Národopisné léto '89. Rožnov pod Radhoštěm [1989], s. 3 – 4.

• *Předmluva k programovému sborníku Valašského muzea v přírodě.*

23. *ročník Národopisného léta.* In: Programový sborník Národopisné léto 1992. Rožnov pod Radhoštěm [1992], s. 3 – 4.

• *Předmluva k programovému sborníku Valašského muzea v přírodě.*

Einige Erfahrungen bei der pädagogischen Arbeit im Valašské Muzeum in Rožnov p. R. In: Edukative Aufgaben und Dokumentation. Bonn 1976, s. 103 – 106.

Etnografický region Moravské Valašsko, jeho vznik a vývoj. Ostrava 1973, 87 stran, 16 obr. příloh, volná příloha 8 map.

• *Publikace věnovaná národopisné oblasti Moravské Valašsko s využitím vedle historického a lingvistického materiálu především dokladů etnografických – terénního pozorování, výpovědí obyvatel z hraničního území, obrazové dokumentace a písemných záznamů literárních pramenů, kronik, archiválií. Důraz je položen na problematiku valašské kolonizace a geografické vymezení karpatské salašnické kultury v období 18. – 20. století.*

Folklor a obyčej jako jedna z aktivit muzea v přírodě. In: Museum vivum III. Rožnov pod Radhoštěm 1988, s. 18 – 26.

Forord. Vestkarpatisk folkekultur. Randers 1974, s. [5]. (Text J. Langer.)

• *Předmluva ke studii o lidové kultuře západních Karpat.*

Freilichtmuseum und der regionale Patriotismus. In: Tagungsbericht Polen. Sanok 1988, s. 124 – 128.

Hanácký kroj v literárních a ikonografických pramenech do poloviny 19. století. Český lid 51, 1964, s. 129 – 138. (S V. Svobodovou.)

Horské pastevectví na Rožnovsku. Valašsko XI, 1967, s. 33 – 40.

Idea Valašského muzea v přírodě, její vývoj a proměny. In: Almanach k 75. výročí založení Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 1925 – 2000. Rožnov pod Radhoštěm 2000, s. 9 – 21.

Interetnické vztahy a územní diferenciacie lidové kultury. In: Etnické procesy I. Praha 1977, s. 203 – 206.

Ivo Stolařík jubilující. Národopisné aktuality XXI, 1984, s. 120 – 121.

Ivo Stolařík má pětasedmdesát. Národopisná revue VIII, 1998, s. 254 – 255.

Jak přišel na svět skanzen, zejména ten rožnovský. Zvon, jaro 2000, s. 35 – 40.

Je nám do zpěvu a do tance. In: XIII. Národopisné léto 1981. Červen – srpen. Rožnov pod Radhoštěm [1981], s. 3 – 4.

• *Předmluva k programovému sborníku Valašského muzea v přírodě.*

Jednadvacáté Národopisné léto. In: Národopisné léto 1990. Rožnov pod Radhoštěm [1990], s. 3 – 4.

• *Předmluva k programovému sborníku Valašského muzea v přírodě.*

Joža Ország Vranecký šedesátiletý. Národopisné aktuality X, 1973, s. 132 – 133.

K otázce studia etnografických oblastí. Zprávy Oblastního muzea jihovýchodní Moravy v Gottwaldově 1966, 3, s. 118 – 129.

*K Rožnovu a Valašskému muzeu...*In: Valašský rok 1985. Rožnov pod Radhoštěm [1984], nestr.

• *Úvodní text k programovému sborníku Valašského muzea v přírodě věnovaný historii Valašského roku.*

Karpatské salašnictví na východní Moravě. Brno 1962, 445 stran.

• *Rukopis kandidátské práce.*

Ke způsobu života valašských salašnických pastevců za feudalismu. Vlastivědný věstník moravský XV, 1960, s. 196 – 202.

Konference Lidová kultura a turismus. Národopisná revue VIII, 1998, s. 256 – 257.

• *Zpráva.*

Lidová kultura. Historie a hospodářský vývoj. Beskydy. Turistický průvodce ČSSR. Praha 1982, s. 24 – 41, 49 – 55.

Lidová strava jako součást lidové kultury. In: Agricultura carpatica III. Rožnov pod Radhoštěm 1981, s. 9 – 15.

Lidová strava na Valašsku. Ostrava 1980, 170 stran, volná příloha 9 stran. (S receptářem M. Habustové.)

• *Lidová strava se svými krajovými specifiky na Valašsku je jako jedna ze složek lidové kultury zpracována v souvislosti s proměnami a zvláštnostmi společenského a hospodářského vývoje regionu. Do popředí vystupuje i její vazba na další složky lidové kultury, zejména na zemědělství a problematiku sociální. Kniha čerpá především z terénních výzkumů v 50. a 70. letech.*

Lidová strava na Valašsku. Praha 1997, 212 stran, obr. přílohy nestr.
• *Druhé značně rozšířené a doplněné vydání Lidové stravy na Valašsku*. Ostrava 1980.

Lidová strava na Valašsku v první polovině 19. století. Vlastivědný věstník moravský XXIII, 1971, s. 44 – 49.

Literární odkaz Františka Bartoše moravské etnografii. In: Ze života a díla Františka Bartoše. Sborník studií. Gottwaldov 1957, s. 49 – 58. (S R. Jeřábkem.)

Mezinárodní konference „Lidová kultura a její cesta do třetího tisíciletí“. Athény 6. – 11. 12. 1997. Národopisná revue VIII, 1998, s. 45 – 46.
• Zpráva.

Museum vivum. In: *Museum vivum I*. Rožnov pod Radhoštěm 1985, s. 25 – 31.

• Referát z konference muzeí v přírodě 28. – 30. 9. 1983 v Rožnově pod Radhoštěm pojednávající o aktivizačních formách prezentace v muzeích.

Na obranu lidové kultury. In: Programový sborník Valašský rok 1997. Rožnov pod Radhoštěm 1997, s. 3.

• Úvodní text k programovému sborníku Valašského muzea v přírodě.

Národopis v muzeu v přírodě. Informácie Slovenskej národopisnej spoločnosti 3, 1975, 1 – 2, s. 64n.

Národopisná sekce při Krajském muzeu v Gottwaldově. Český lid 45, 1958, s. 235 – 236.

• Zpráva.

Národopisné léto 1987. In: 18. Národopisné léto 1987. Rožnov pod Radhoštěm [1987], s. 3 – 4.

• Předmluva k programovému sborníku Valašského muzea v přírodě.

Naši milí návštěvníci... In: Valašský rok 99. Rožnov pod Radhoštěm 1999, s. 3 – 4.

• Předmluva k programovému sborníku Valašského muzea v přírodě.

O názvu a pojmu Valašsko a Valach na Moravě mezi třicetiletou válkou a polovinou 19. století. In: Strážnice 1946 – 1965. Brno 1966, s. 259 – 271.

O stavebním vývoji západokarpatské koliby. In: Lidová kultura v Karpatoch. Bratislava 1972, s. 121 – 129.

Odivání salašnických pastevců na Valašsku. In: Lidová kultura východní Moravy. Brno 1960, s. 77 – 87.

Ohniště v karpatských salašnických kolibách. Český lid 54, 1967, s. 267 – 284.

80. výročí muzejního spolku. In: Programový sborník Národopisné léto 1991. Rožnov pod Radhoštěm [1991], s. 3 – 4.

• *Zpráva o historii Valašského národopisného a muzejního spolku.*

*Patnáct let...*In: 15. Národopisné léto 1983, červen – srpen. Rožnov pod Radhoštěm [1983], s. 3 – 4.

• *Předmluva k programovému sborníku Valašského muzea v přírodě.*

Platz und Möglichkeiten der Folklore und der Volksbräuche im europäischen Freilichtmuseen. In: Tagungsbericht des Verbandes europäischen Freilichtmuseen. Rožnov pod Radhoštěm 1991, s. 112 – 114.

Poloninskoje chozjajstvo v oblasti zapadnych Karpat. In: Etničeskaja istorija vostočnych Romancev. Drevnost' i srednije vjeka. Moskva 1979, s. 127 – 145.

Povzbudivé jubileum. In: Národopisné léto 1978. Červen – srpen. Rožnov pod Radhoštěm [1978], nestr.

• *Úvodní text programového sborníku Valašského muzea v přírodě věnovaný historii programů Národopisného léta.*

Provozní a instalační problémy skansenu (ze zkušeností Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm). Zborník Slovenského národného múzea LXVIII – Etnografia 15, 1974, s. 282 – 291.

Před branami Valašského roku. In: 16. Národopisné léto 1984. Rožnov pod Radhoštěm 1984, s. 3.

• *Předmluva k programovému sborníku Valašského muzea v přírodě.*

Přijďte, těšíme se na Vás. In: Programový sborník Národopisné léto 1993. Rožnov pod Radhoštěm [1993], s. 3 – 4.

• *Předmluva k programovému sborníku Valašského muzea v přírodě.*

Rozšíření karpatské salašnické kultury na Moravě. Český lid 48, 1961, s. 97 – 105.

Salaschenbauten in den Westkarpaten. Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae XXXI, 1982, pp. 337 – 375.

Salaschenwirtschaft in Ostmähren bis Mitte des 19. Jahrhunderts. In: Viehwirtschaft und Hirtenkultur. Ethnographische Studien Akademiai Kiadó. Budapest 1969, s. 258 – 287.

Salašnické koliby v západokarpatské oblasti. Zborník Slovenského národného múzea LXII – Etnografia 9, 1968, s. 77 – 117.

Salašnické stavby v Karpatech a jejich vývoj. In: *Ľudové staviteľstvo v karpatskej oblasti.* Bratislava 1974, s. 159 – 165.

Salašnické ustájovanie dobytky a košárování na moravsko-slovenském pomezí. Český lid 45, 1958, s. 64 – 74.

Salašnické zimování dobytky na Těšínsku. Radostná země IX, 1959, s. 33 – 37.

Salašnictví na moravském Valašsku ve světle literárních pramenů do poloviny 19. století. Etnografia Polska V, 1961, s. 86 – 95.

Salašnictví v povážské a kysucké oblasti. Slovenský národopis VIII, 1960, s. 323 – 370.

17. ročník Národopisného léta. In: *17. Národopisné léto 1986.* Rožnov pod Radhoštěm [1986], nestr.

• *Předmluva k programovému sborníku Valašského muzea v přírodě.*

Soubor lidové tvořivosti ZK ROH „Lipta“, v Lipové. Valaško II, 1953, s. 109.

• *Zpráva.*

„Spolková“, salašnická hospodářství na Valašsku. Národopisný věstník československý II (XXXV), 1967, s. 129 – 140.

Stav a problémy výstavby muzeí v přírodě v ČSR. In: *Rožnovská konference. Místo a poslání muzeí v přírodě v socialistické kultuře 14. – 16. 10. 1978.* Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Ostrava 1979, s. 33 – 46.

Storia degli insediamenti. In: *Vitae tradizioni popolari Moravia – Cecoslovacchia Carpazi Occidentali.* Torino 1988, s. 9 – 21. (Ed. A. Audisio, red. J. Langer a J. Štika.)

• *Úvodní text katalogu výstavy v Turíně v Museo Nazionale della Montagna 12. 11. 1988 – 22. 1. 1989.*

Svatební hostina jako jev sociální a hospodářský. In: *Svatební obřad. Současný stav a proměny.* Brno 1983, s. 77 – 82.

Těšínsko. 1. díl. Přírodní prostředí. Dějiny. Obyvatelstvo. Nářečí. Zaměstnání. Šenov u Ostravy 1997, 357 stran. (Přípr. s I. Stolaříkem a V. Tomolovou.)

• *První díl plánované pětidílné národopisné monografie Těšínska věnované vymezení regionu z hlediska přírodovědného (Ladislav Zapletal, Kateřina Švendová) a*

demografického (Radim Prokop), historického (Rudolf Žáček) i jazykového (Ladislav Pallas). Pojednává též o zaměstnání obyvatel – podomácké výrobě, řemeslech, zemědělství a salašnictví, zpracování textilních plodin, dřeva (Miroslav Janotka), železa (Miroslav Janotka), hrnčířské hlíny (Vladimír Scheufler).

Těšínsko. 2. díl. Obydlí. Oděv. Šenov u Ostravy 2000, 275 stran. (Přípr. s I. Stolaříkem a V. Tomolovou.)

• *Druhý díl národopisné monografie o Těšínsku navazující dvěma tématy z prostředí kultury hmotné – obydlím a oděvem. Část věnovanou lidovým stavbám napsali Jiří Langer a Zdeněk Lázníčka, jejich vybavení pojednala Helena Johnová. Kapitulu o oděvu připravila Emilie Haroková.*

Těšínsko. 3. díl. Rodina a obec. Obyčeje. Lidové léčitelství. Šenov u Ostravy 2001, 238 stran. (Přípr. s I. Stolaříkem.)

• *Třetí díl národopisné monografie Těšínsko obírající se kulturou sociální (Olga Skalníková) a duchovní (Josef Tomeš, Pavel Kulendík, Vanda Vrtlová).*

Tradiční chov dobytka v muzeu v přírodě. In: Museum vivum II – Agricultura carpatica IV. Rožnov pod Radhoštěm 1987, s. 98 – 103.

Tucet roků radosti. In: XII. Národopisné léto 1980. Červen – srpen. Rožnov pod Radhoštěm [1980], s. 3 – 4.

• *Předmluva k programovému sborníku Valašského muzea v přírodě.*

Územní diferenciacie lidové kultury. (Návrh na jednotnou terminologii). Slovenský národopis XVI, 1968, s. 583 – 586.

Územní rozsah moravského Valašska v literárních pramenech do poloviny 19. století a Váلكovo vymezení hranic této oblasti. Zprávy Oblastního muzea jihovýchodní Moravy v Gottwaldově 1966, 4 – 5, s. 203 – 206.

V červenci...In: Rožnov v lidové písni. Rožnov pod Radhoštěm 1980, s. 3 – 4. (Přípr. I. Stolařík.)

• *Úvodní text sborníku z Hudební edice Valašského muzea v přírodě, řada A, svazek 1 věnovaný lidové písni v Rožnově pod Radhoštěm.*

V kotlině...In: Rožnovsko v lidové písni. Rožnov pod Radhoštěm 1980, s. 3 – 5. (Přípr. I. Stolařík.)

• *Úvodní text sborníku z Hudební edice Valašského muzea v přírodě, řada A, svazek 2 věnovaný lidové písni na Rožnovsku.*

V předvečer výročí. In: 1994 Národopisné léto. Rožnov pod Radhoštěm [1994], s. 3 – 5.

• *Úvodní text programového sborníku Valašského muzea v přírodě věnovaný roku 1925 – Valašskému roku a založení Valašského muzea v přírodě.*

Valašské muzeum v přírodě. Martin 1976, nestr. (Fotografie R. Smahel.)

• *Úvodní text k fotografické vlastivědné publikaci R. Smahela.*

Valašské muzeum v přírodě. Oživené chalupy a lidé. Ostrava 1975, 23 stran, obr. přílohy nestr. (S L. Buzkem a J. Langrem.)

Valašské muzeum v přírodě Rožnov pod Radhoštěm. Praha [1991], 47 stran. (Text s O. Kramolišem, L. Buzkem, L. Piperkem.)

Valašskij muzej v prirodě. Ostrava 1976, 23 stran, obr. přílohy nestr. (S L. Buzkem a J. Langrem.)

Valašsko a Národopisná výstava československá. In: 100 let muzea ve Valašském Meziříčí. Sborník ke 100. výročí založení Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí. Vsetín 1984, s. 40 – 55.

Valašský krúžek „Bezkyd„ při OB Horní Bečva. Valašsko I, 1952, s. 70 – 71.
• Zpráva.

Valašský rok 1996. In: Programový sborník Valašský rok 1996. Rožnov pod Radhoštěm [1996], s. 3 – 4.

• Předmluva k programovému sborníku Valašského muzea v přírodě.

Vážení přátelé... In: Valašský rok 98. Rožnov pod Radhoštěm 1998, s. 3 – 5.

• Předmluva k programovému sborníku Valašského muzea v přírodě.

Vstříc Valašskému roku. In: XIV. Národopisné léto 1982. Červen – srpen. Rožnov pod Radhoštěm [1982], s. 3 – 4.

• Předmluva k programovému sborníku Valašského muzea v přírodě.

Vývoj salašnického chovu dobytka na východní Moravě. Agrikultúra 3, 1964, s. 7 – 27.

Vývoj salašnictví na Moravě a ve Slezsku. In: Agricultura carpatica II. Rožnov pod Radhoštěm 1979, s. 7 – 17.

Význam slova „Valach„ v západních Karpatech. Slovenský národopis X, 1962, s. 396 – 437.

Vzdělávání dočasných polí z lesní a pastvinné půdy na moravsko-slezsko-slovenském pomezí. In: Moravsko-slovenské vztahy v lidové kultuře. Ostrava 1974, s. 27 – 35.

Westliche Grenze der karpatischen Salaschenkultur (Almwirtschaftkultur). Západná hranica karpatskej salašnickej kultúry. In: Trudy VII. meždunarodnogo kongressa antropologičeskich i etnografičeskich nauk. Tom 11. Moskva 1971, s. 356 – 360.

Z jihokarpatských polonin. Lidé a země 9, 1960, s. 406 – 407.

Záměry a možnosti studia agrikultury v Karpatech. In: *Agricultura carpatica* I. Rožnov pod Radhoštěm 1973, s. 1 – 3.

Zdena Vachová, *Národopisné sbírky Slezského muzea.* Československá etnografie X, 1962, s. 406 – 407.

• *Recenze*

Zemřel Miloš Kulišťák. *Český lid* 57, 1970, s. 359.

Želechovice. Valašsko III, 1954, s. 64.

• *Zpráva o souboru lidové tvořivosti „Valaský krúžek„.*

Život kolem valašské pece. Rožnov pod Radhoštěm 1975, nestr. (S M. Habustovou.)

• *Malý tisk sv. 9 z produkce Valašského muzea v přírodě věnovaný stravování na Valašsku. Národopisná studie.*

Personálie

Almanach k 70. narozeninám PhDr. Jaroslava Štíky, CSc. Rožnov pod Radhoštěm 2001, 103 stran.

LANGER, J.: *PhDr. Jaroslav Štika, CSc., jubilující.* *Český lid* 83, 1996, s. 344 – 345.

Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku. Strážnice 1997, s. 119.

PIPEREK, L. F.: *O frgálu, niněře, muzeu – a především o životě. Rozhovor s PhDr. Jaroslavem Štikou, CSc.* Valašsko 1999, 2, s. 47 – 49.

PODOLÁK, J.: *Jaroslav Štika pětidesiatročný.* *Slovenský národopis* 29, 1981, s. 409 – 411.

-SVR-: *Tvůrce živého muzea. K 65. narozeninám Jaroslava Štíky.* In: *Programový sborník Valašský rok 1996.* Rožnov pod Radhoštěm [1996], s. 28 – 29.

VAŘEKA, J.: *K životnímu jubileu Jaroslava Štíky.* *Český lid* 78, 1991, s. 301 – 302.

VAŘEKA, J.: *Pozdrav Jaroslavu Štikovi.* *Národopisné aktuality* XVIII, 1981, s. 133 – 134.

VESELSKÁ, J.: *Sedmdesátiny PhDr. Jaroslava Štíky.* Valašsko 2001, 1, s. 47.

VULCANESCU, R.: *Dictionar de etnologie.* Bucuresti 1979, s. 411 – 412.

MUZEJNÍ PROGRAMY A FOLKLORNÍ POŘADY

Muzejní programy realizované ve Valašském muzeu v přírodě

- 1977 Od kolébky až ke hrobu
• *Lidové obyčeje.*
- 1977 Don Špagát a krásná Amálie
• *Jarmareční písně.*
- 1979 U stařenky a baběnky
• *O národopisných pracovnících V. Volkové a L. Sušilové.*
- 1980 A či je to svatběnka
• *Tradiční svatba na Valašsku.*
- 1981 Kasanečka samé vrapy (S M. Salichovou.)
• *Lidový oděv.*
- 1985 Končí valašská zima (S J. Stromšíkem.)
• *O rukodělné výrobě v zimě, dřevařích i obyčejích.*
- 1985 Valašská koleda
• *Svatoštěpánské obchůzky.*
- 1989 Od Turka zajatá
• *Lidové balady.*
- 1990 Víťajte u Janiků
• *Soubory Radhošť, Javořina a Polajka v programu pro účastníky Mezinárodního kongresu Svazu evropských muzeí.*
- 1990 Koleda u Janiků
• *Vánoční pořad hudby, koled a rozjímání.*
- 1994 – 2000 Živý betlém. Vánoční hra o pastýřích, Třech králich a Božím narození
• *Lidová hra podle evangelia sv. Matouše.*

Folklorní pořady

- 1973 K horám, slunéčko, k horám – Rožnovské slavnosti
- 1974 A když já pojedu na dolinu orať – MFF Strážnice
• *Výroční obyčeje a práce na polích.*
- 1975 Valašský rok 1975 – Rožnovské slavnosti
• *Výroční obyčeje a práce.*
- 1984 Písně vyprávějí příběhy – MFF Strážnice
• *Balady o neštěstí mladých lidí, o Turcích a zbojnicích.*
- 1986 Písně vyprávějí příběhy – Valašské muzeum v přírodě
• *Balady o lásce a neštěstí mateřském, mileneckém a manželském.*

- 1987 Balady o lásce a neštěstí mateřském a manželském – MFF Strážnice
- 1987 Nad Moravú dvě hvězdičky jasné – Rožnovské slavnosti
 • *Slovanská vzájemnost v příslovích.*
- 1988 Balady o zbojnicích – MFF Strážnice
- 1989 Beskyde, Beskyde, kdo po tobě ide – Rožnovské slavnosti
 • *O putování valašských pastevců po Karpatech.*
- 1991 Za chlebem a svobodou – Rožnovské slavnosti
 • *O putování našich předků za moře, o vystěhovalectví a emigraci.*
- 1992 Však bude dobře – Slezské dny Dolní Lomná
 • *O zkušenosti a moudrosti předků.*
- 1993 Návraty – Rožnovské slavnosti
 • *O setkávání krajanů se starou vlastí.*
- 1994 Čarokrásný květ stromu života – Slezské dny Dolní Lomná
 • *O přípravách Národopisné výstavy československé 1895 a Těšínské výstavě 1894.*
- 1995 České dny – American Folk Live Festival Washington
 • *Dramaturgie programu českých folklorních souborů.*
- 1996 Z daleka jsme přišli – Valašské muzeum v přírodě
 • *Krajanské dny v Rožnově pod Radhoštěm.*
- 1997 Písně s vůní oliv – Rožnovské slavnosti
 • *Pořady souborů ze Středomoří.*
- 1997 Rožnove, Rožnove – Rožnovské slavnosti
 • *K 730. výročí založení města.*
- 1998 Slavnosti pod Radhoštěm – Valašské muzeum v přírodě
 • *Krajanské dny v Rožnově pod Radhoštěm.*
- 1998 Chléb náš vezdejší – Slezské dny Dolní Lomná
 • *Zemědělský rok ve folkloru.*
- 1999 Ondráš, Juráš, Jánošík aneb putování s valaškou v ruce – Rožnovské slavnosti
 • *Ke 100. výročí výstavby Jurkovičových staveb na Pustevnách.*
- 1999 Písně s vůní oliv a jalovčinek – Rožnovské slavnosti
 • *Komponovaný pořad folklorních souborů ze Středomoří a Valaška.*
- 1999 Velký redyk – MFF Strážnice
- 1999 Valaská škola – mravů stodola – MFF Strážnice
 • *O karpatském salašnictví.*
- 2000 Zpěvy zemí slovanských – Dny slovanské vzájemnosti Pustevny
- 2000 Slovan všude bratry má – Rožnovské slavnosti
- 2000 Valašský rok – Rožnovské slavnosti
 • *K 75. výročí prvního Valašského roku.*
- 2000 Ta naše písnička česká – Rožnovské slavnosti

- 2000 Tam se kdysi zrodil skanzen – Rožnovské slavnosti
 • *Program folklorních souborů ze severských zemí.*
- 2000 U nás se tančí skoro všude – MFF Strážnice
- 2001 Co srdce spojí, moře nerozdělí- Rožnovské slavnosti
 • *Program krajaňských souborů.*
- 2001 Návraty do staré vlasti – Rožnovské slavnosti
 • *Vyznání krajanů.*
- 2001 Gaudeamus igitur – Rožnovské slavnosti
 • *Pořad vysokoškolských folklorních souborů z Maďarska, Slovenska, Polska a České republiky*

Televizní programy a hudební nahrávky

- 1975 – 1985 Vonička z domova – ČT Ostrava
 • *Komponovaný pořad věnovaný písňovému folkloru.*
- 1982 Babí léto – ČT Ostrava
 • *O starých pamětnících.*
- 1982 O beránku a březové metle – ČT Ostrava
 • *Dokument o jarních pracích.*
- 1985 Živé muzeum – ČT Ostrava
 • *Činnost Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.*
- 1985 A byl jeden král uherský - ČT Brno.
 • *Balady.*
- 1988 Zbojnické chodníčky (S J. Maděříčem.) – ČT Brno
- 1989 Balady o matce – ČT Brno
- 1989 O milencích ze vsi – ČT Ostrava
 • *Milostné řízení.*
- 1998 – Vánoce v Rožnově (CD)
- 1999 – Valašské balady (CD)

Jubilejní pozdrav Zdeňku Tempírovi

Josef Vařeka

Dne 4. června 2001 oslavil 75. narozeniny náš přední agrární historik a dlouholetý člen Národopisné společnosti Zdeněk Tempír (nar. 1926 v Hraběnově, o. Šumperk). Středoškolská studia započal ve školním roce 1937/38, avšak po německém záboru Sudet, spojeném s uzavřením českého reálného gymnázia v Šumperku, mohl už jen dokončit povinnou školní docházku na měšťanské škole v Rudě n. M. V letech 1940-42 se vyučil zahradníkem v Kostelci na Hané. Poté byl přijat na Vyšší ovocnicko-vinařskou a zahradnickou školu na Mělnice, kterou absolvoval v letech 1942-45. Z Mělníka odešel na Vysokou školu zemědělského a lesního inženýrství ČVUT v Praze, kde získal inženýrský diplom v roce 1949. Na téže vysoké škole také v roce 1963 obhájil kandidátskou disertační práci na téma "Studium archeologických nálezů pravěkých zemědělských rostlin na území republiky". Po zhruba tříletém působení na vysoké škole a po návratu z vojenské prezenční služby nastoupil dne 15. listopadu 1952 do Československého zemědělského muzea, kde pracoval až do 31. července 1989, kdy odešel do důchodu.

V Zemědělském muzeu (pozdější oficiální název, dnes Národní zemědělské muzeum) se Z. Tempír vedle vlastní muzejní činnosti věnoval i základnímu vědeckému výzkumu a v neposlední řadě také organizačním záležitostem, vyplývajícím z jeho významných funkcí v této velké instituci. Od 50. let prováděl především v Čechách a na Moravě rozsáhlé záchranné sběry hlavně tradičního polního nářadí, nářadí spojeného s pěstováním rostlin, zvláště chmele, a se včelařstvím; nemalou pozornost věnoval také novodobé zemědělské technice a dokumentaci zemědělských staveb. Poznatky z terénních výzkumů a sběrů vědecky zpracovával a také prezentoval na zhruba padesáti krátkodobých výstavách a dlouhodobých muzejních expozicích především v Zemědělském muzeu, ale také i v jiných muzeích, jako v Třebízi, Přerově n. L., ve Včelařském středisku v Rosicích, v Chlumci n. C., na zámku v Kupařovicích a jinde. Náměty a scénáře psal také pro zahraniční výstavy (Polsko, Bulharsko, Německo, Rakousko).

Jubilant zastával v muzeu také významné funkce: záhy po nástupu byl jmenován vedoucím oddělení vývoje pěstování rostlin a v roce 1965 se stal ředitelem muzea. Tuto funkci vykonával až do politických prověrek v roce 1972. Při této příležitosti mu byla zakázána až dosud velmi bohatá činnost v mezinárodních organizacích (v roce 1966 svolal mezinárodní kongres zemědělských muzeí a byl jedním z iniciátorů založení Mezinárodní asociace zemědělských muzeí-od roku 1969 při ICOM, o dva roky později zorganizoval v zámku na Kačíně mezinárodní sympozium paleoetnobotaniků a inicioval založení International Workgroup for Paleoethnobotany). Po prověrkách nemohl ani vykonávat funkci tajemníka Komise pro dějiny zemědělství a lesnictví, kterou zastával od roku 1958 a znovu pak až v letech 1982-89. Od roku 1965 až do odchodu do důchodu (kromě let 1972-84) se s V. Šmelhausem, J. Tlapákem a L. Loudilem podílel na redakci Vědeckých prací Zemědělského muzea, na ediční řadě Prameny a studie a jiných editorských aktivitách.

Velmi rozsáhlá je jeho vědecká a s ní spojená publikační i přednášková činnost. Jeho články a studie včetně knižních publikací náležejí do tří základních tematických okruhů: paleoetnobotaniky, agrární historie a agrární etnografie (viz výběr z literatury).

Jubilant ani po odchodu do důchodu nesložil ruce v klín: od 90. let se opět aktivně účastní mezinárodních konferencí a od roku 1994 se podílí na budování Chmelařského muzea v Žatci (ideový návrh, scénář, budování fondů, sběry v terénu, projekt, realizace, kustod sbírek). V žateckém muzeu připravil nebo se podílel na několika výstavách a expozicích: Chmelaři v Českých zemích (1998), K. Osvald 1899-1999, Sto let od narození šlechtitele chmele (1999), Tadeáš Hájek (1525-1600) o chmelu a pivě (2000), Tradice podniku Chmelařství družstva Žatec (2001). A v neposlední řadě je nutno připomenout, že pro připravovanou Národopisnou encyklopedii Čech, Moravy a Slezska zpracoval více než sto hesel z agrární etnografie.

Ing. Z. Tempír, CSc., je pilný a nadaný badatel v oblasti agrární historie a etnografie. Jeho badatelská činnost byla vždy spojena s aplikovaným výzkumem, s prezentací nových poznatků širší veřejnosti a empirickou zkušeností, kterou získal nejen v učebním oboru, ale i později při muzejních pokusech se zemědělským nářadím,

hlavně s oradly. Přejeme milému jubilantovi pevné zdraví a mnoho dalších úspěchů a pohody v práci i v osobním životě.

Publikační činnost Zdeňka Tempíra

Do roku 1986 viz Vědecké práce Zemědělského muzea 27 (1987), s. 271-279.

Články, referáty, zprávy (výběr zemědělské historie a agrární etnografie):

1987

Pracovní plochy některých historických oradel – jejich vyhodnocení (část III). Vědecké práce Zemědělského muzea 27, 1987-1988, s. 149-197 (s M. Friedmanem)

Kurz über die Geschichte des Pflügens. Praha 1987, 4.str.

Zemědělská muzea ve Šlesvicku-Holštýnsku. Věstník ČSAZ 34, 1987, s. 690-694

Zemědělství, potravinářství a lesnictví v programu sekce Ochrany průmyslového dědictví. Věstník ČSAZ 34, 1987, 752-753

Mezinárodní asociace zemědělských muzeí. Vědecké práce Zemědělského muzea 27, s. 13-18

1988

Geometrická analýza a vyhodnocení pracovního povrchu radlice ruchadla bratranců Veverkových. Sborník Mechanizační fakulty VŠZ v Praze, s. 49-66 (s M. Friedmanem)

Zemědělská muzea v NDR. Věstník ČSAZ 35, s. 617-620

1989

Studie ploch radlic moderních pluhů a historických oradel. Monografie. VŠZ Praha, 122 str.

Bratraci František a Václav Veverkové – vynálezci ruchadla. Věstník ČSAZ 36, s. 753-755

1990

Projekt Dolnobavorského zemědělského muzea (Zemědělská technika a sociální struktura na venkově v letech 1848-1919). Sociologie zemědělství 26, s. 148-150

1991

Prof. RNDr. František Kühn, CSc. – 60 let. Preslia 63, s. 69-77

Seminář o vývoji zemědělských usedlostí a staveb v r. 1991. Věstník ČSAZ 38, s. 617-619

Bibliografie prací Františka Horského. In: *František Horský a české zemědělství.* Edice F. Horského sv. 1, 69-72

Zemřel architekt Ladislav Štěpánek. Vědecké práce Zemědělského muzea 29, s. 11-13

70 let prof. ing. Františka Hrona, DrSc. Vědecké práce Zemědělského muzea 29, s. 21-23

1992

Analýzy a vyhodnocení zuhelnatělých zbytků kulturních rostlin a plevelů v archeologických nálezích z některých lokalit na jižní Moravě. Vědecké práce Zemědělského muzea 29, s. 73-97

Nářadí a nástroje Františka Horského ve sbírkách Zemědělského muzea. In: *Nadace Františka Horského, jeho odkaz.* Edice F.Horského sv. 2, s. 31-35

1993

Kolekce nářadí a strojů Františka Horského pro světové výstavy. In: *Tradice- vzdělávání-pokrok.* Nadace F.Horského sv. 3, Praha. s. 72-83

Expozice vývoje životního prostředí v Zemědělském muzeu. Dějiny věd a techniky 26, s. 113-117

1994

Zemědělské traktory v českých zemích v první polovině 20.století. In: *Traktory na českém trhu 1994,* s. 4-14. GT club Praha, 1994

1995

Z historie nářadí a strojů ke sklizni obilovin a pícnin. In: *Sklízecí mlátičky, řezačky a lisy na českém trhu 1995-1996,* s. 4-22. GT club Praha, 1995, 152 stran

Zemědělství. In: *Studie o technice v českých zemích 1918-1945.* VI, s. 845-894, NTM Praha 1995

Nářadí k týčení ve starých chmelnicích. Chmelařství 68, 115

Nářadí k vytahování tyčí v tyčovkách. Chmelařství 68 (1995), s. 116-117

1996

Nejstarší české zemědělské traktory. In: Traktory na českém trhu 1996-1997, s. 2-8. GT club Praha, 1996, 166 stran

Z historie náradí ke zpracování půdy, sázení a setí. In: Zemědělské stroje pro orbu, přípravu půdy, setí a sázení, s. 4-15. GT club Praha, 1996, 158 stran

Dějiny zemědělství. In: Dějiny vědy a techniky, výuka na českých a slovenských školách (edit J. Folta), s. 20-23. NTM Praha, 1996

Vznik a počáteční vývoj mezinárodní asociace zemědělských muzeí. In: 30 let AIMA, s. 3-16. NZM Praha-Valtice 1996, 46 stran

1997

Nález obilnin a plevelů ze 6. století v Praze - Bohnicích. In: Časňeslovanské žárové hroby z Prahy-Bohnic. Archeologica Pragensis 13, 1997 s. 70-73

Počátky řezaček a lisů na slámu a píci. In: Sklízecí mlátičky, řezačky a lisy na českém trhu 1997-1998. GT club Praha, 1997, 124 stran

Zemědělská technika a technologie. In: Studie o technice v českých zemích 1945-1992. Teze. Rozpravy NTM sv. 151, Praha 1997, s. 148-159

Chmelařské muzeum – 1997. Chmelařství 70, 1997, s. 155-158

Chmelařské muzeum Žatec. Průvodce, autor neuveden, Most 1997, 18 stran

1998

Ein neues Hopfenbaumuseum in Žatec (Böhmen, Tschechische Republik). Referát pro CIMA XIII v Poznani, Žatec 1998, 4 strany

Osudy některých staveb modelovaných pro Národopisnou výstavu československou. Zprávy památkové péče 58, 1998, s. 125-133

Modely lidové architektury ve sbírkách muzeí ČR. Národopisná společnost, Praha 1998, 226 stran (s Pavlem Burešem a Lubomírem Procházkou)

2000

Za Jiřím Andreskou (1931-1999). ČL 87, 2000, s. 361-364

Tadeáš Hájek o chmelu a pivě. Žatec 2000, 4 strany

Pěstování chmele do 16. století a Tadeáš Hájek. In: Tadeáš Hájek z Hájku. Práce z dějin techniky a přírodních věd, sv. 1, Společnost pro dějiny vědy a techniky, Praha 2000

2001

Tadeáš Hájek z Hájku (recenze). Chmelařství 74, 2001, s. 106-107

Zemědělství. In: Studie o technice v českých zemích 1945-1992 (v tisku)

Autorská spolupráce na některých heslech Naučného slovníku zemědělského, Praha 1966-1992 (13 svazků) a Zahradnického slovníku naučného, Praha 1994-2001

Z historie včelařství (seriál článků o starých způsobech včelaření, lidovém nářadí, úlech a pomůckách). Včelařství 54, 2001, 12 statí

Muzejní expozice a výstavy

Vývoj zemědělství ve sbírkách Zemědělského muzea. Putovní výstava v bývalé NDR, Mestlin aj.

České ruchadlo. Výstava na 34. mistrovství světa v orbě. Rakousko, Niederweiden 1987

Zemědělské usedlosti a závody v modelech z 19. a 20. století. Výstava. Zemědělské muzeum Kačina, 1988

Vývoj chovu skotu. Reinstalace expozice, Zemědělské muzeum v Kačině 1989, 120 m²

Vývoj pěstování pícnin. Výuková výstava pro katedru pícninářství na VŠZ v Brně 1990

Chmelařské muzeum. Expozice. Ideový návrh, scénář, sbírky, realizace. Žatec 2500 m², 1997

Chmelaři v českých zemích. Expozice. Chmelařské muzeum v Žatci, 85 m², 1998

Karel Osvald (1899-1999). Výstava. Ke stému výročí narození. Chmelařské muzeum 85 m², 1999

100 let od narození šlechtitele chmele Karla Osvalda. Výstava ve Chmelařském institutu v Žatci 1999

Tadeáš Hájek a chmel. Výstava. Chmelařské muzeum Žatec, 55 m², 2000

Muzeum české vesnice. Výstava v rekonstruované barokní sýpce. Obecní úřad Peruc, 600 m², 2000

Chmelařství, družstvo Žatec – tradice. Expozice. Chmelařské muzeum Žatec, 55 m², 2001

Z podkladů Ing. Zdeňka Tempíra

Na slovíčko, pane doktore

K životnímu jubileu Josefa Jančáře

Seděli jsme ve Slováckém muzeu, popíjeli kávu a povídali si. On, výrazná osobnost moravského národopisu, vědec, v jehož bibliografii nalezneme přes tři sta publikovaných prací, přítel mého otce, můj bývalý ředitel Ústavu lidové kultury ve Strážnici a předchůdce v Ústředí lidové umělecké výroby i ve Slováckém muzeu. Já, téměř jeho žák, jehož profesní cesta byla do značné míry ovlivněna právě jím a blízkým vztahem k němu. PhDr. Josef Jančář, CSc., narozený 16.6.1931 v Těšově, okres Uherské Hradiště.

Zdálo se mi neuvěřitelné, že pan doktor oslavil již sedmdesátku. Jeho skvělá psychická i fyzická kondice, neutuchající pracovní elán, množství plánů a rozpracovaných projektů tomu skutečně ani zdaleka neodpovídají. Řada z nás mladších by mu mohla mnohé závidět. Jeho pracovní a vlastně i životní dráha byla a je úspěšná, ale ne vždy jednoduchá. Na toto i jiné téma jsem se dr. Jančáře zeptal:

Víme, že jste v roce 1958 promoval na filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně na oboru národopis a z Vaší osobní bibliografie, vydané Ústavem lidové kultury ve Strážnici v roce 1996, známe rozsah Vaší vědecké i organizační práce. Avšak raději bych se zeptal na to, co v bibliografii není: proč jste se rozhodl studovat právě tento obor?

Příznám se, že mé cesty ke studiu národopisu byly trochu klikaté. Po vyučení tkalcem v Moravolenu v Šumperku jsem se přihlásil do salesiánského gymnázia v Mníšku pod Brdy. Gymnázium bylo za známých dramatických okolností v roce 1949 uzavřeno, avšak nakonec jsem v roce 1953 přece odmaturoval na gymnáziu v Uherském Brodě. Rozhodnutí studovat národopis bylo dost náhodné, i když mě nepochybně ovlivnilo účinkování ve školním folklorním souboru.

Co všechno přispělo k tomu, že jste se po absolutoriu na univerzitě poměrně brzy ocitl uprostřed muzeologického a národopisného dění?

Spolu s přítelem Václavem Frolcem jsme byli mladí nadšenci, poměrně dobře připravení ze seminářů profesora Antonína Václavíka a docenta Karla Fojtíka a přišli jsme do regionálních muzeí v období jejich profesionalizace. Při troše pracovitosti to dávalo značné šance na úspěch. Navíc jsme stále udržovali dobré vztahy s naší alma mater a Václav Frolec se tam brzy vrátil jako učitel.

Vy jste nastoupil do Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Jak vzpomínáte na dobu kdy jste v něm působil?

Nepochybně každý rád vzpomíná na své první působiště, na němž se daří naplňovat ideály ze studií. Jedním z těch ideálů bylo založit sborník, v němž by se publikovaly odborné práce z bádání o jihovýchodní Moravě z oboru národopisu, archeologie, historie a dějin umění. První dva ročníky vyšly ve skromné podobě, avšak s významnými příspěvky: svou poslední vědeckou práci zde publikoval profesor Antonín Václavík a své první práce pozdější profesoři Masarykovy univerzity v Brně V. Frolec, B. Čerešňák, D. Holý a postupně další. Druhým velkým cílem bylo vybudovat novou národopisnou expozici o lidové kultuře na Slovácku.

To se ale v té době nepodařilo a přestal na několik let vycházet i sborník Slovácko.

Bylo to zvláštní období. V roce 1960 se objevila možnost vybudovat galerii muzea v opravovaném památkovém objektu, na niž bylo třeba soustředit personální i materiální zdroje muzea. Za této situace jsem neodolal nabídce na místo vedoucího dokumentace uherskohradištské pobočky tehdejšího Ústředí lidové umělecké výroby. Byly zde dobré podmínky pro výzkum a dokumentaci. Avšak v roce 1964 chtěl tehdejší stranický sekretariát převést do nově otevřené galerie všechny muzejní sbírky a z budovy muzea zřídit pionýrský dům. Tehdejší inspektor kultury ONV, básník Otakar Horký, přišel s návrhem, že jedinou cestou jak tomu zabránit je rychlá reorganizace Slováckého muzea tak, že dr. Vilém Jůza bude mít na starosti galerii a mě jmenuje ONV ředitelem s podmínkou urychleně vybudovat národopisnou expozici a zpřístupnit budovu muzea veřejnosti.

Podařilo se ve stanoveném termínu a muzeum si tak otevřelo cestu k dalšímu období svého vývoje. Čím to bylo, že se Slovácké muzeum v druhé polovině šedesátých let začalo tak výrazně zapisovat do povědomí odborné i laické veřejnosti - nejenom na Moravě?

Především se v tomto hektickém období podařilo soustředit do nově zřízené ředitelské rady a do redakční rady sborníku Slovácko široký okruh vědeckých pracovníků z univerzit i odborných pracovníků z regionu. Tato spolupráce je pro region vždy důležitá, neboť pomáhá zvýšit úroveň práce a přináší širší úhel pohledu. Tak se nám podařilo uskutečnit významnou výstavu Lidová hrnčina v Československu, která byla instalována i v národním muzeu v Bělehradě. Díky jejímu úspěchu jsme získali podporu ministerstva kultury na realizaci dalších výstav v zahraničí. Obnovený sborník Slovácko dostal novou podobu, rozšířila se i výstavní a výzkumná činnost. V té době jsem se aktivně zúčastnil i práce v tehdejší Národopisné společnosti.

Publikoval jste také několik studií, například v Českém lidu, Národopisném věstníku československém a samozřejmě i ve sborníku Slovácko. Avšak Vaše působení ve Slováckém muzeu netrvalo příliš dlouho.

Dost dlouho na vytvoření nových forem dokumentace s využitím zkušeností z ÚLUV a na vytvoření dobrého vztahu veřejnosti k muzeu, avšak dost málo na důslednou realizaci připravených plánů rozvoje. V roce 1970 jsem byl propuštěn „pro nepřátelské postoje k socialistickému zřízení“.

A pak jste odešel na téměř deset let „do terénu“.

Ano. Po krátkém působení v Krajském památkovém středisku v Brně jsem nastoupil do JZD Lipov na Horňácku. Byla to cenná zkušenost života na současné vesnici, korigující mé některé trochu romantické představy. Když zemřel PhDr. Josef Tomeš, CSc., odborný pracovník Ústavu lidového umění ve Strážnici, nabídl mně v roce 1979 ředitel ústavu PhDr. Vítězslav Volavý místo při budování tamějšího národopisného muzea v přírodě.

Znovu jste se dostal k odborné práci, ale protože jste nesměl veřejně působit, měl jste víc možností zpracovat výsledky svých výzkumů - alespoň o tom svědčí dlouhá řada prací, publikovaných jak v Národopisných aktualitách, tak ve Slovenském národopise, ve Vlastivědném věstníku moravském a jinde. Co pro Vás znamenal tehdejší Ústav lidového umění?

Nastoupil jsem do instituce se zavedeným systémem výzkumu a dokumentace. Věnoval jsem se především výstavbě muzea v přírodě,

zejména budování interiérů a expozic a měl jsem možnost napsat i rozsáhlejší práce o historii JZD v okrese Hodonín i o tradičním zemědělství a o lidové rukodělné výrobě, které vyšly v edici ÚLK nazvané *Metodické monografie*.

Váš život se asi dost proměnil po listopadové revoluci: v roce 1990 jste se stal ředitelem strážnického ústavu. Byla to velká změna?

Především to znamenalo více práce, ale také více radosti z tvůrčí volnosti. Co vše se podařilo v Ústavu lidového umění - od roku 1991 v Ústavu lidové kultury - jsem se pokusil vypsát v knize Strážnická ohlédnutí. Od roku 1991, kdy se stal ústav institucí přímo řízenou ministerstvem kultury, jsme zaměřili veškerou odbornou i vzdělávací činnost na realizaci dokumentu, známého pod názvem Doporučení k ochraně tradiční lidové kultury a folklóru. S výjimečným porozuměním odboru regionální a národnostní kultury se ve Strážnici podařilo realizovat několik závažných projektů. Například rozsáhlou videodokumentaci lidové tanečnosti v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, nebo lidových rukodělných technologií v České republice, vydat několik významných publikací ve spolupráci s vědeckými pracovníky z Masarykovy univerzity a také navázat spolupráci se zahraničím. Rozsah této spolupráce dokazují mezinárodní konference ve Strážnici v letech 1995-1997, jejichž výsledky byly publikovány v samostatných svazcích. V neposlední řadě je to i ustavení České národní sekce světové organizace pro folklorní festivaly a lidové umění (CIOFF) při Ústavu lidové kultury.

I když jste se v roce 1996 vzdal ředitelské funkce, doopravdy jste do důchodu neodešel.

Můj nástupce PhDr. Jan Krist mě požádal, abych některé projekty vedl do doby než přijdou mladí vědečtí pracovníci. Mladší nepřicházejí, a tak pracuji dále. Jde o projekty zajímavé, ba i atraktivní, ale mladí badatelé se na místa do strážnického Ústavu lidové kultury bohužel nijak nehrnou.

Děkuji Vám, pane doktore, za rozhovor a přeji Vám určitě nejen za sebe k Vašemu životnímu jubileu všechno nejlepší, samozřejmě nejvíce pevné zdraví, trochu toho nezbytného štěstíčka a mnoho zdaru do Vaší další obdivuhodné práce.

S Josefem Jančářem rozmlouval Ivo Frolec

Ze studentských výzkumů

Na čísle posledním

Poznámky ke studiu hřbitovů na východní Moravě a jejich využití jako pramene

Daniel Drápala

Číslo poslední - těmito dvěma slovy byla v mnohých vesnicích či městech označena vždy jen jedna branka nebo vrata. Na rozdíl od jiných dvorů a usedlostí v obci však za nimi nevítal přichozího hospodář s hospodyní a čilý ruch, ale hřbitov - místo posledního odpočinku většiny zdejších obyvatel, místo, kam po generace směřovaly kroky smutečních průvodů, aby se zde pozůstali i celá ves rozloučili se svými blízkými, přáteli či sousedy.

Zatímco obřady a zvyky spojené se zaopatřením, smrtí, jejími předzvěstmi i posledním rozloučením byly a jsou předmětem národopisného zájmu¹, hřbitov jako prostor je již do jisté míry opomíjen.² Pozornost přitahují archeologické nálezy, z doby pozdější

---

¹ Ze starších prací např. F. BARTOŠ: *Smrt' a pohřeb*. Obzor 14, 1891, s. 193-196; M. VÁCLAVEK: *Pohřební obyčeje na Valašsku*. Vesna 12, 1893, s. 238-240; dále D. HOLÝ: *Zbytky pohřebního naříkání na Horňácku*. Český lid 46, 1959, s. 60-68; J. SOUČEK: *Znamení předzvěsti smrti na Moravských Kopanicích*. Národopisné aktuality 8, 1971, s. 135-143; nejnověji A. PROCHÁZKOVÁ: *K analýze tendencí vývoje rodinných obřadů na současné vesnici. Obřady spojené s úmrtím a pohřbem*. Český lid 76, 1989, s. 149-156; táž: *Rituální význam účasti na poslední cestě zemřelých*. Národopisná revue 10, 2000, s. 13-17.

² Vedle překladové a spíše reprezentativně-obrázkové knihy *Memento mori. Historie pohřbívání a uctívání mrtvých* od CLEMENSE JÖCKLA. Praha 2000, která si navíc všímá spíše známých lokalit i náhrobků v rámci celé Evropy, je tak v posledním desetiletí jedinou publikací zabývající se hřbitovy a náhrobků, brožurka M. Urbana: *Prostory smrti. Nástin vývoje hřbitovů v zemích českých*. Sokolov 1998. I ta ovšem největší pozornost věnuje především umělecké a sochařské tvorbě v oblasti náhrobních plastik.

Téměř mimo zájem etnologického bádání směřují další dvě novinky: M. BRAVEMANOVÁ, M. LUTONSKÝ: *Hrobky, hroby a pohřebiště českých králů*. Praha 2001; P. KOVÁŘÍK: *Klíč k pražským hřbitovům*. Praha 2001.

zase především monumentální náhrobky či hroby významných osobností politického a kulturního života. Za spíše módní vlnu lze považovat opětovné objevování a restauraci židovských pohřebišť, vč. jejich dokumentace i publikační činnost s tím spojenou.³

A přitom jsou tyto *zahrady mrtvých* nejen místem tichých procházek a rozjímání, nýbrž pro vnímavé oko etnografa i bohatým pramenem pro poznání mentality i kulturních zvyklostí našich předků. Každý hřbitov je vlastně bezprostředním pokračováním sociálního prostředí venkovské komunity - i sem kontinuálně doléhá její uspořádání, rozdíly a spory, stejně jako to, kdo jakou víru vyznával. Zároveň je odrazem způsobů uvažování předchozích generací, vidění světa i lidské úlohy v něm - a to přímo na příkladu proměn vztahu živých ke hřbitovu, jeho vnějšímu vzhledu i roli v jejich věrských představách.

Umístění hřbitova do sídelních center v blízkosti kostelů přetrvávalo z doby raně středověké a do našich oblastí dorazilo po několika změnách a úpravách již jako hotový religiozně-urbanistický útvar. Středověká křesťanská společnost se tak výrazně lišila od Římanů i barbarských předchůdců, jejichž společenství vykazovala ostatky svých blízkých mimo obydlená sídliště. Ke změně došlo následkem širšího uplatňování nové křesťanské ideologie, uctíváním svatých i jejich ostatků, kdy se jevílo jako nanejvýš výhodné spočívat v blízkosti těchto ceněných relikvií - a když ne přímo v samotném kostele, tak alespoň jeho bezprostředním okolí.⁴ Prostor hřbitova tak byl vlastně díky této vizi zvýhodněné pozice při posledním soudu zahrnut do posvátného okrsku chrámu a jeho nedotknutelnosti.

V průběhu posledních dvou set let došlo k podstatným změnám již jen v jejich lokalizaci. Jen u mála z dnešních hřbitovů je zachována kontinuita funkce od počátku osídlení daného místa a jde spíše o druhé, případně i třetí zdejší pohřebiště. Původně bývaly hřbitovy zřizovány jen v místech sídla farní správy, jeden tak sloužil hned

---

³ Paradoxní je jistě i fakt, že ve výše zmíněné knize C. Jöckla *Memento mori...* je zastoupena Česká republika jedině židovským hřbitovem v Praze (sic!) - s. 154 - 157.

⁴ V prvotní fázi byl za posvěcenou půdu považován jen okrsek kostela do vzdálenosti 30 kroků od kostelní zdi, v pozdější době můžeme sledovat rozšíření tohoto posvěcení na celý hřbitovní prostor. Viz C. JÖCKLE: *Memento ...*, s. 12.

několika vesnicím najednou. Jestliže tento systém mohl fungovat v poměrně hustě osídlených a komunikačně dostupných nížinných oblastech, pak náročný horský terén východní Moravy mu kladl nemalé překážky. Vzdálenost přifařených obcí vzniklých v průběhu pasekářské kolonizace dosahovala v první polovině 18. století až tři, čtyři hodiny cesty (např. Velké Karlovice spadající do roku 1732 do Rožnova, posléze na Hutisko). V zimních měsících tato doba pochopitelně vzrůstala díky neschůdnosti cest a závějím. Ještě na počátku 20. století si stěžuje autor farní kroniky z Vidče na obtížnost cesty na hřbitov v Zubří: *V době krutých sněhových vánic nésti mrtvolu přes holý kopec videčský bylo velikou strastí. Nemenší obtíží bylo přecházeti [...] přes řeku Bečvu, kde nebylo do roku 1908 žádné lávky.* V roce 1894 se dokonce přihodilo, že nosiči při přechodu pohřebního průvodu přes řeku převrhli nešťastnou náhodou rakev s nebožtíkem přímo do Bečvy.⁵ Velká vzdálenost a obtížná přístupnost ve všech oblastech církevní správy vedla v poslední třetině 18. století k budování filiálních kostelů, utváření expozitur či samostatných farností. S těmito událostmi je spjata i jedna z prvních rozsáhlejších vln budování nových hřbitovů v kraji. Výraznou změnou v historii hřbitovů je dekret Josefa II. z roku 1786, který zakazoval některé z dosavadních zvyklostí - vč. pohřbívání uvnitř měst stejně jako přímo v kostelích. Hřbitovy se tak postupně přesouvají mimo zástavbu, díky tomu jsou i prostornější a přehledně organizované. Dosavadní těsné pohřbívání s častým narušováním sousedních hrobů je vystřídáno ukládáním mrtvých do pravidelných řad. V rámci pohřebiště jsou vybudovány hlavní a postranní cestičky, márnice i centrální kříž, který vyžaduje již josefínská norma.

V následujícím století přichází další vlna budování hřbitovů - tentokrát v souvislosti se stavbami nových kostelů (Vidče, Střítež), případně v důsledku již nedostačujících ploch stávajících pohřebišť ve farních obcích. Jednou z příčin je stále rychlejší tempo populačního růstu od druhé poloviny 19. století, který ještě více komplikuje problém omezeného prostoru většiny hřbitovů. Postupující sekularizace společnosti i markantnější snaha samospráv o rozšíření své působnosti navíc uvolňují vázanost existence hřbitova na farní okrsek. A tak vznikají hřbitovy i v obcích bez farního kostela, nejednou dokonce i hřbitovy obecní, u nichž je právo církve na jejich správu

---

⁵ *Pamětní kniha farností videčské. Římsko-katolická fara Zubří.*

uměněno či zcela eliminováno, vč. výlučnosti jejich konfesionality. V Rožnově pod Radhoštěm se dokonce na přelomu 80. a 90. let 19. století na novém obecním hřbitově pohřbívalo několik měsíců bez účasti kněze, protože se představení města s farou nebyli schopni dohodnout na vymezení správní i finanční působnosti obou stran. Zdejší farář Josef Arnošt proto po určitou dobu i přes policejní zákaz raději doporučoval pozůstalým pohřby na nový vysvěcený hřbitov v nedalekých Tylovicích.

Opuštěné hřbitovy ještě po jednu či dvě generace dožívaly, zmenšoval se počet trvale udržovaných hrobů a postupně se z nich vytrácely náhrobky. Začaly stále častěji sloužit jako farské zahrady a pastviny, nejednou je pokrokový duchovní osázel i ovocnými stromy. V takovémto případě však nastal po čase problém - co s úrodou? Např. v Pržně poměrně dlouho odmítali zdejší obyvatelé konzumovat ovoce ze stromů vysazených právě na bývalém hřbitově!⁶

Viditelnému oddělení světa mrtvých a živých sloužily kamenné zídky, které bychom našli u všech městských hřbitovů. Na vesnicích východní Moravy se však kupodivu poměrně dlouho setkáme se stavem, kdy ohrazení chybí nebo je spíše chabé až symbolické v podobě živého či plaňkového plotu. Potvrzuje to i prof. Karel Chotek, který se pozastavuje nad tím, že v karpatských oblastech se věnuje hřbitovům malá pozornost: ... *tráva se na hřbitovech kosí a zkrmuje, někde se pase i dobytek, poněvadž nejsou ohrazeny.*⁷

Vztah obyvatel k hřbitovu, jeho vnější podobě i údržbě vycházel bezpochyby z „všednosti“ smrti v životě každého z nich. Vysoká dětská úmrtnost, nevyhovující hygienické podmínky i zdravotní péče - to vše se podepisovalo na tom, že smrt se stala běžnou součástí životního rytmu. Odráželo se to jistě i v poměrně laxním přístupu k podobě jednotlivých hrobů. Pozůstalí zajistili zemřelému důstojné rozloučení se smutečním průvodem, lišící se jen dle zámožnosti, pomodlili se za spásu jeho duše, ovšem další starost o místo jeho posledního odpočinku byla velmi „střízlivá“. *Jak hrobař zasype hrob, strčí do něj hůlku, podle níž kopal hrob, a pozůstalí pamatují si hrob podle té hůlky. Udělají si na ní několik vroubků [...] málokde je hrob pečlivě*

---

⁶ Pamětní kniha farnosti přženské. Římsko-katolická fara v Hošťálkové.

⁷ K. CHOTEK: *Rodinné zvyky*. In. *Československá vlastivěda. Řada II. Národopis*. Praha 1936, s. 275.

upravován. Takto alespoň popisuje poměry na Rusavě z přelomu 19. a 20. století František Táborský.⁸ Podle K. Chotka jsou hroby v Karpatech nízké a velmi rychle se srovnávají se zemí.⁹ Jednou z mála rostlin, které zpestřovaly travnaté rovy valašských hrobů bývaly plané růže - údajně pro nenáročnost jejich údržby. Absence lpění na místě posledního odpočinku svých blízkých nevycházela ani tak z nedostatku piety k jejich památce a tělesným ostatkům, jako spíše z nutnosti. Trvalým problémem všech hřbitovů byl nedostatek místa k pohřbívání nových zemřelých. Ne nadarmo se v jedné z největších valašských obcí dodnes říká: *Spíš sa v Karlovicách sežene místo na chalupu než na hrob!* Výsledkem toho se stávala jednak nahuštěnost hrobových míst, jednak brzké využití hrobu k opětovnému pohřbení - i za cenu vyzvednutí a následného opětovného uložení nalezených ostatků (proto součástí nejednoho hřbitova až do 18. století bývaly kostnice, kam se vyzvednuté kosti ukládaly). Ale i to kupodivu považovali lidé za věc běžnou, či lépe řečeno nevyhnutelnou, zvláště, uvážíme-li, že půdy bylo málo a v sousředěné zástavbě center sídlišť nebylo kam hřbitov rozšiřovat. Pokud by se snad naskýtala volná plocha, málokdo ji byl pro její bonitu a lukrativnost ochoten obětovat. V rukopisné *Písni o čtyřech posledních věcech člověka* sepsané v roce 1828 pro Michala Frnku z Rožnova nalezneme následující postesknutí: *Hádal jsem, že po mé smrti v pokoji budu ležet; ale to zdání se zvrtil, nedají mi tam vězet; z té komnatky mé ostatky, po letech hrobník vyjme a jiného, neznámého podruhý přijme.*¹⁰

Až do druhé poloviny 19. století je tedy hřbitov pro nás spíše „hluchým místem“ bez výraznější výpovědní hodnoty. Dokonce by se i v tomto případě aplikovat jedno z barokních úsloví: *Ventus est vita hominis - vítr jest život člověka* - protože i podoba hrobů, náhrobků i samotného hřbitova se velmi rychle v relativně krátkých časových periodách proměňovaly a sami pozůstalí neměli snahu, a mnohdy ani prostředky, investovat do nákladnějšího náhrobku. Č. Kramoliš v knize *Moravská babička* vzpomíná při návštěvě hřbitova na místo, kde se

⁸ F. TÁBORSKÝ: *Rusava. Život valašské dědiny*. Vizovice 1993², s. 86.

⁹ K. CHOTEK: c.d., s 275.

¹⁰ *Píseň o Čtyřech posledních Wieczech Czlowieka psane gsau pro Michala Frnku z Mestečzka Rožnowa, Anno Domino 828*. POZŮSTALOST J. TVARŮŽKA. Soukromý archiv O. Tvarůžka, kopie Valašské museum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

nalézal staříčkův hrob: ...u jednoho hrobu při zdi chrámové se zastavila. „Zde byl pochován váš stařeček, ale již dávno, před třiceti lety. Již tu leží zase jiný, že je na hřbitově málo místa.“¹¹ Také poměrný nedostatek pramenného a ikonografického materiálu ztěžuje naši snahu rekonstruovat přesnou podobu takového místa. Situaci vedle toho komplikuje josefínské nařízení z roku 1784, které zapovídá ... *Pamatku Lasky, Cti, a Wážnosti nebo Wděčnosti pro zemřelého vystawiti [...] takowa znamenj gedině na zdi ohradné, nikde ale na krchowě, aby tudto žádného Mjsta se neugalo.*¹² A pokud již pozůstali i přes tento zákaz přeci jen postavili nad hrobem svých blízkých třeba jen prostý dřevěný kříž, životnost užitého materiálu ani nedovolovala jeho dlouhou existenci. Nejvíce pochopitelně převažovaly symboly Kristova utrpení - kříže, případně prosté kamenné desky - např. takové, které se dochovaly z 19. století v převážné evangelické obci Jasenné.

Jednou z mála dochovaných výjimek jsou náhrobky ve Valašské Bystřici, na Hutisku a Horní Bečvě vzniklé v poslední třetině 18. století. Mají podobu kamenných sarkofágů s čelní deskou ohraničenou volutami a kovovým křížem u vrcholu. Po bocích jsou vytesána jména a životopisná data, v čelní kartuši je citován text z knihy Job: *Smilujte se nade mnou aspoň vy, přátelé moji.*¹³ Valašskobystřické náhrobky zdejšího fojta a zároveň poručíka zemských portášů Jiřího Křenka a jeho manželky Mariny jsou dostatečně známy, právě díky popularitě portovních. Dokonce se setkáme s vágním termínem *portášské hroby*, které by mohly při nesprávné interpretaci asociovat představu nějakých typově společných náhrobků portášů. Méně známé, ale identické, jsou náhrobky solaneckých fojtů u hutiského kostela, případně jen o něco málo odlišný náhrobek Malinů z Horní Bečvy.¹⁴ Celý soubor je krásným dokladem rustikalizovaného baroka, vč. tak typických mortalitních symbolů lebky a zkřížených kostí. Dle

¹¹ Č. KRAMOLIŠ: *Moravská babička (stařenka)*. Olomouc 1926, s. 59.

¹² ZA Opava, pobočka Olomouc. ARCIBISKUPSTVÍ OLOMOUC. *Cirkulář moravskoslezského gubernia v církevních a farních záležitostech*. Inv.č. 638, sign. A, č. kartonu 211, f. 45-48.

¹³ *Biblická kniha Job*, kapitola 19, verš 21.

¹⁴ V 60. letech 20. století byly z Hutiska a Horní Bečvy převezeny ing. R. Bečákem do Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm a instalovány v blízkosti kostelíka sv. Anny.

stávajících zjištění nemají obdobu nikde na Valašsku ani přilehlých regionech. Bohužel neznáme jejich autora nebo místo vzniku. Vedle svého stáří a ojedinělosti jsou i ceněnou ukázkou reprezentace a sebevědomí zámožných fojtských rodin ze špiček vesnické společnosti, které dokládaly svůj sociální statut i okázale komponovanými náhrobky příslušníků svých rodin.

K výraznějším změnám v podobě hřbitovů dochází přibližně před sto padesáti lety. Pohřebiště se rozšiřují, přemísťují na zcela nové parcely, zlepšuje se sociální postavení obyvatel. V péči o tato místa se stále více prosazuje pietismus. Starost o budoucí podobu vlastního náhrobku dokonce přivedla některé osoby k tomu, že si ještě za svého života zakoupily litinový kříž či nechaly pořídit kamenný náhrobek, o který se až do svého skonu pečlivě staraly.¹⁵

K středověkým, renesančním a barokním epitafům aristokracie a části měšťanstva se najednou jako výpověď o době připojují i náhrobníky středních a nižších společenských vrstev. Je to zároveň období, kdy se k stávajícím materiálům - dřevu, kameni a jen místy kovářsky zpracovanému železu, připojuje novinka *litinové kříže a skulptury*, z nichž mnohé vtisknou vnější podobu venkovským hřbitovům na přechodu mezi věkem starým a moderním. Přesto ani tato doba neobohatila venkovské hřbitovy Valašska monumentálními náhrobky-uměleckými díly, jejichž období vznikaly v této době ve velkých městských centrech. Jedny z nejhonosnějších a umělecky nejhodnotnějších náhrobků tak mimo valašská města nalezneme ve větší míře snad již jen v Zašově.

V nadsázce můžeme ovšem stále více rozšiřující se litinové kříže považovat za jeden z prvních dokladů jakési středoevropské globalizace. Slévárny na jižní i severní Moravě, rakouském a pruském Slezsku i Sasku zásobovaly naše země náhrobníky v řadě variant - stačilo si jen dle katalogu vybrat, zda historizující prvky gotické či románské architektury, nebo raději florální motivy, andělíčka jednoho či dva, Pannu Marii v loubí či Krista dobrého pastýře atd. Velké série a využívání jedné formy hned několika provozy zapříčinily doposud téměř nevídaný okamžik - s tímtež křížem se setkáme na úrodné Hané, hornatém Valašsku i v průmyslovém Slezsku. Liší se jen jména a data na tabulkách. Vedle toho i nadále přežívají dřevěné kříže, ať již

---

¹⁵ Konkrétní případy v 1. polovině 20. století např. z Hutiska, Zubří atd.

prostě sbité či doplněné stříškou, zdobením nebo ornamentem. Stále více se také uplatňuje i kámen, ačkoli i u tohoto materiálu vidíme inklinaci k uniformitě, vzniklé užíváním omezeného typového souboru náhrobků z katalogových vzorníků. Ty čerpají především z gotických, románských či renesančních prvků, připomínky antiky se prolínají s klasicistními reminiscencemi. Od přelomu století již nalzáme kupodivu i na venkovských hřbitovech ohlas secese a posléze i art deca. Pestrost a nápaditost rapidně klesá od druhé půli 20. století, normou se stává jednoduše pojatý civilní hrob, nejčastěji v podobě kamenné či umělokamenné desky. Úplnou novinkou jsou kolumbária pro ukládání uren, svoji původní podobu mnohde ztrácí i poslední rozloučení, průvody atd. Za zajímavost jistě stojí nahlédnutí do statistických čísel v některých z nábožensky heterogenních obcí jihu Valašska. Ačkoli katolická církev po II. vatikánském koncilu povolila svým věřícím kremaci, přesto za poslední tři desetiletí nedošlo k tak širokému uplatňování tohoto způsobu jako v případě nekatolických vyznání. Zaplavením uniformních náhrobků, lišících se jen jmény a daty ztrácí hřbitov nejen svůj dosavadní půvab, ale i přitažlivost pro etnografa. Individualita se přesto prosazuje i v tomto znivelizovaném prostředí. Vedle dosavadních biblických úryvků či jiných textů s projevy žalosti a smutku se začíná prosazovat i lidová básnická tvorba, osvětlující životní osudy nebo příčiny skonu jejich blízkého. Náhrobní desky jsou také opatřovány novými motivy - oráče, krajinek, domů či oblíbených míst a činností zemřelého.¹⁶

Při podrobnějším studiu náhrobků nesmíme opomenout ani další fakt - jejich podoba byla determinovaná také konfesijní příslušností nebožtíka. Na evangelických hřbitovech stěží najdeme kříž, zato zde převládaly prosté pískovcové desky s texty, případně kalichem, zámožnější pak vztyčovali kónické stély či drobné obelisky.

Ačkoliv nejedno evangelické či katolické kázání připomínalo živým, že hromadění majetku a jeho stavění na odiv nepatří mezi hlavní cíle lidského žití, projevovaly se tyto lidské sklony i na i *čísle posledním*. Smrt sice kosila chudé i bohaté, *rekové se před ní třasau, se vší své udatností; vezme moci, zavřouc oči, kvaltem k hrobu povleče, jistá je věc, ani jezdec před holkau neuteče*, avšak ani v místě

---

¹⁶ Z. HANZL, A. JIRÁČEK: *Náhrobek - komunikativní a integrující činitel na českém venkově*. Český lid 80, 1993, s. 123-137.

posledního odpočinku nenaleznou všichni rovnost jakou jim skýtala smrt: ... *tu chlap podle pána leží, doktor vedle sprostáka, leik nechce ustoupit knězi; rytíř tlačí sedláka; pěkná dáma chtěla sama, mítí místo prostranné, ale selka dí: jsem velká, položim' se po straně.*¹⁷

A vskutku sociální stratifikace se projevovala i na těchto místech. Vyšší vrstvy si nárokovaly „lepší místa“, která se většinou nacházela u vstupů, podél stěn kostela a hřbitovních zdí, případně po stranách hlavních cestiček a v bezprostředním okolí centrálního kříže. S výjimkou liptálských baronů nenašla na Valašsku místo posledního odpočinku žádná ze zdejších vrchností, a tak pomyslnou společenskou špičku zastupovaly významné měšťanské, obchodnické, řemeslnické a selské rodiny, úředníci, pochopitelně duchovní správcové, ale i učitelé, nadlesní, atd. Umístění jejich honosných náhrobníků, pochopitelně povětšinou kamenných a dostatečně zdobných, na nejfrekventovanější místa dokládají úpěnlivou snahu reprezentovat postavení zemřelého i jeho rodiny vůči zbytku komunity. Ostatní pak dle jejich sociálního statusu dostávali místa k pohřbení ve zbývajících prostorách - nejednou s tím rizikem, že v případě nedostatku prostoru zde bude pochován někdo další. Zcela na okraji či mimo posvěcený okresek odpočívaly ostatky sebevrahů a nekřtěňátek.¹⁸

Přestože křesťanské náhrobníky nedosahují bohatosti symbolických znamení a znaků osvětlujících původ, postavení nebo povolání dotyčného, jak to vidíme u židovských, i ony dokáží dostatečně informovat o nebožtíkově místu ve společnosti - a to jak texty, tak i fotografiemi. Dobová fota na porcelánovém podkladu jsou přitom jedním z cenných pramenů poznání oděvních zvyklostí v místě. Vedle toho, že na nich nalezneme muže v hasičských přilbách, legionářských či lesnických uniformách, rozeznáváme i lidový oděv - ať již v podobě svátečního kroje či polokroje, tak i kombinaci konfekčních prvků. Při znalosti životních dat i odhadu stáří dotyčného si i

---

¹⁷ *Píseň o Čtyřech posledních Wiecech Czlowieka ....*

¹⁸ Až do roku 1795 bývala zažita zvyklost nepohřbívat je na hřbitově, podle císařského nařízení z tohoto roku ovšem nebylo možné je pohřbívat jinam, nežli na posvěcené hřbitovy. Ještě když koncem 80. let 19. století zřizovalo město Rožnov nový obecní hřbitov, pamatovalo i na separovaný oddíl pro pohřbívání sebevrahů, nekřtěňátek a osob nekřesťanského vyznání.

Srov. A. NAVRÁTILOVÁ: „Nečistí zemřelí“ v posmrtných obřadech českého lidu. Český lid 83, 1996, s. 21-31

prostřednictvím fotografie z náhrobku můžeme rekonstruovat vývoj oděvních zvyklostí daného místa a jejich svázanost s jednotlivými sociálními a profesními skupinami.

Již jsem uvedl, že hřbitov je ve skutečnosti přímým pokračování života komunity i jejich zvyklostí. Náleží sem bohužel i náboženské sváry a nesnášenlivost mezi katolíky a evangelíky, která byla zvláště ve smíšených obcích ožehavým tématem již od tolerančního patentu. Více než padesát let od jeho vydání uplynulo, a přesto máme dochované udání na evangelického pastora, který byl zatčen poté, co se snažil i přes zákaz pochovat rožnovského pasekáře Michala Pavelku na zdejší katolický hřbitov.¹⁹ Možná úsměv - ale s mrazením v zádech (při pomyslení, že by to mohla být i zčásti pravda), v nás vyvolají historky o pilném kostelníku, který neváhal vykrápět místo svěcenou vodou po každé návštěvě evangelíka na katolickém hřbitově. V jiné vesnici odmítal ještě poměrně nedávno, v 70. letech 20. století, zvonit jiný kostelník při pohřbu evangelíka na obecním hřbitově s odůvodněním, že „... přecaj nebudu zvonit zvonky z katolického kostela nějakému helvítovi!“²⁰ Holou skutečností ovšem je paralelní existence dvou samostatných hřbitovů v některých konfesionálně nejednotných obcích - zvláště pro katolíky, zvláště pro evangelíky (Pržno, Růžďka, Hošťálková), a jejich přetrvávající užívání jednotlivými náboženskými obcemi i v dnešní době.

Doposud mimo pozornost badatelů stály osoby hrobníků, které postupně mizí z našich obcí a nahrazují je služby specializovaných pohřebních firem. Již Guberniální sbírka obsahuje píseň z Uhersko-hradištska s posteskem nad údělem hrobaře: *Já jsem hrobař chudý, sotva že tak vycházím, rovnám kosti, sbírám oudy, když na krchov přicházím.*²¹ Tito lidé se povětšinou rekrutovali spíše ze spodních pater vesnické společnosti, i když díky své službě mrtvým byli bráni ostatními v poněkud větší vážnosti (a možná i v důsledku jakéhosi podvědomého strachu a ostychu), než by náležel jinému na téže sociální úrovni. Spolu s kostelníky (v menších místech se spojovaly

¹⁹ SOKA Vsetín. ARCHIV MĚSTA ROŽNOV. *Snahy nekatolíků v Rožnově o rozšíření tamního hřbitova, zatčení evangelického pastora z Velké Lhoty, který se pokusil pohřbít na katolickém hřbitově evangelíka.* Inv.č. 523, č. kartonu 10, f. 1.

²⁰ Dle informací P. Pavla Vichlendy ze Zubří.

²¹ O. HRABALOVÁ, K. VETTERL: *Guberniální sbírka písní a instrumentální hudby z Moravy a Slezska z roku 1819.* Strážnice 1994, s.352.

běžně obě funkce v jednu²²), písaři a dalšími patřili vlastně k jakési formě „veřejných služeb“, takže nebyli placeni vždy jen za výkon své profese, ale např. i z koled. Na tříkrálové obchůzce se vedle kostelníka - a nebo místo něj, podílel také hrobař.²³ Se zastáváním takovéto veřejné služby ovšem byla spojena i podmínka katolického vyznání, která byla požadována ještě na konci 19. století, tedy v době, kdy již svázanost hřbitova s farou byla značně uvolněna! Nejedna vzpomínka i zápis přitom popisují hrobaře jako svérázné postavičky se svébytným humorem a originálním přístupem k životu, vycházejícím především z nepříliš veselého profesního údělu. Jana Neruda inspiroval i k několika veršům sbírky *Hřbitovní kvítí*:

*Ticho - jako ráno v dálném poli,
kdesi jenom hruda o kov zvoní,
- aj, to stařec, - opřen o lopatu
k zemi shrblá záda pracně kloní.
„Nevíš, kde zde přítel leží?“ - „Čím byl?“
„Čím měl být, blázne, - člověkem!“
„A jak umřel?“ - „Puklo mu jen srdce,
že mu oplátila lásku nevděkem!“²⁴*

*****

Možnost využití prostoru hřbitova jako nástroje poznání kultury a mentality předchozích generací jistě není na poli etnologie zdaleka vyčerpán. Svědčí o tom ostatně i neexistence novější literatury na toto téma, jež musí suplovat překladové tituly (např. Philippe Aries: *Dějiny smrti* I.-II. Praha 2000, případně zmíněná kniha C. Jöckla) a které navíc mnohdy ani neodpovídají svými závěry středoevropských realiiím. Tento příspěvek vznikl mimo jiné i jako výsledek dvouletého terénního a archivního průzkumu na téma *Hřbitovy a pohřbívání na Valašsku do poloviny 20. století*, realizovaného Valašským muzeem

---

²² V Ladových Hrusicích byl dokonce místní hrobař Novotný i ponocným. J. LADA: *Kronika mého života*. Praha 1974, s. 33.

²³ Nikde jsem však v pramenech nenarazil na další zvyklost, že byl na východě Moravy bývali obdarováni vánočkou tak, jak tomu bylo u jindřichohradeckého hrobokopa. - Viz V. VAVŘINOVÁ: *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha 2000, s. 156.

²⁴ J. NERUDA: *Hřbitovní kvítí*. Praha 1915³, s. 8.

v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Mohl by se tak stát jednou z vlaštovek v dalším studiu hřbitovní kultury a jejích projevů.

Seznam vyobrazení:

1. Podoba hřbitovů z druhé poloviny 17. století. Podle rytin z knihy A. SUCQUET: *Piae considerations* 1672. Použito z publikace J. Mikulec: Náboženská bratrstva v Čechách. Praha 2000, s. 57 a 67.
2. Kamenný kříž, ukázka řemeslné kamenické práce z první třetiny 20. století – Městský hřbitov v Rožnově p. R. Fotoarchiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.
3. Kamenné sarkofágy poručíka portášů a fojta Jiřího Křenka a jeho manželky Z Valašské Bystřice – ukázka reprezentace sociálního statutu majetných rodin. Archiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.
4. Ukázka dvou typů dětských náhrobků z německého vzorníku z roku 1888 z vlastnictví Viléma Šillera kamenického dílovedoucího v Rožnově p. R. *Etnwürfe zu Grabdenkmalen in einer Auswahl ... Ein Musterbuch für praktischen Bildhauer* Weimar 1888, Taf. LXX.
5. Litinový náhrobní kříž z rožnovského hřbitova. Fotoarchiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.
6. Příklad honosného měšťanského náhrobku s využitím prvků monumentální architektury. Foto Archiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.
7. Jeden z projevů pronikání dekorativismu a secese do hřbitovní kultury - Městský hřbitov v Rožnově p. R. první třetina 20. století. Fotoarchiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.
8. Detail litinového náhrobního kříže s fotografií na keramickém podkladu. Fotoarchiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

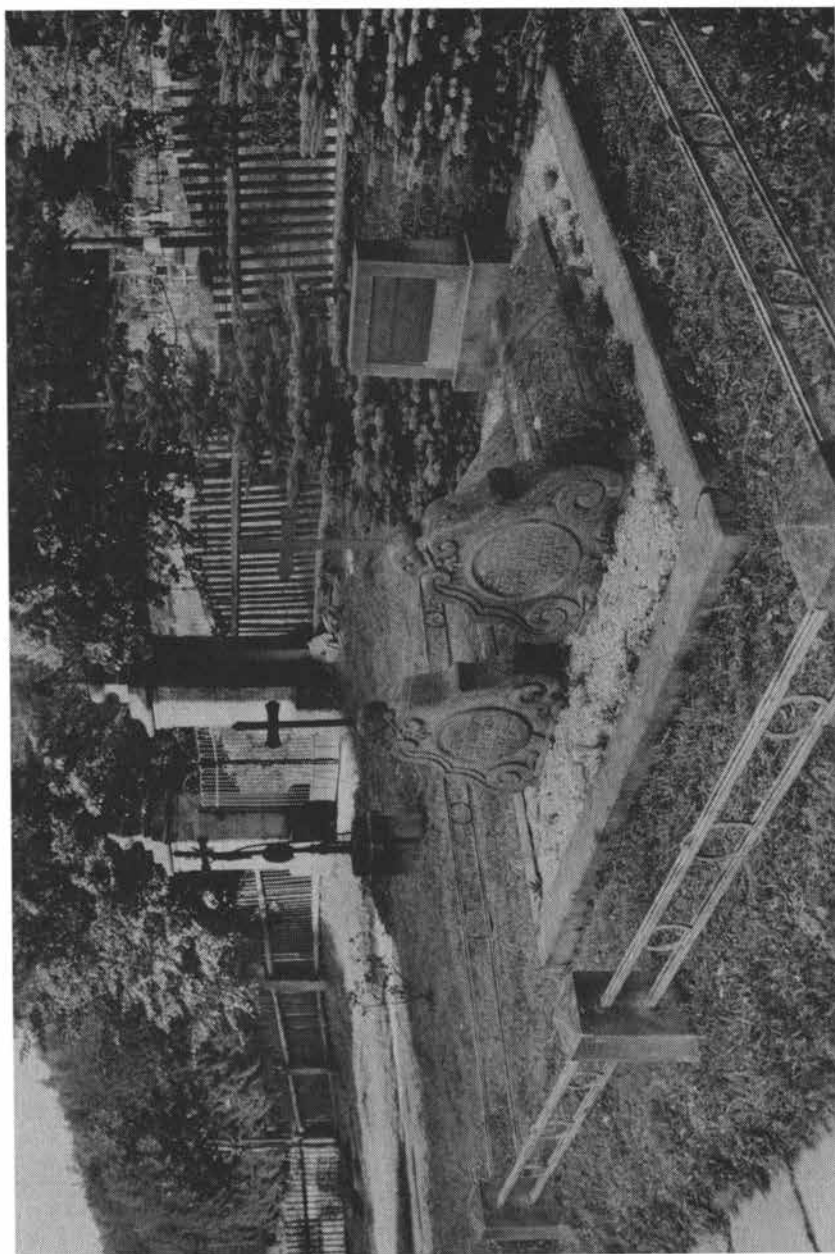

1. Podoba hřbitovů z druhé poloviny 17. století. Podle rytin z knihy A. SUCQUET: *Piae considerationes* 1672. Použito z publikace J. Mikulec: *Náboženská bratrstva v Čechách*. Praha 2000, s. 57 a 67.

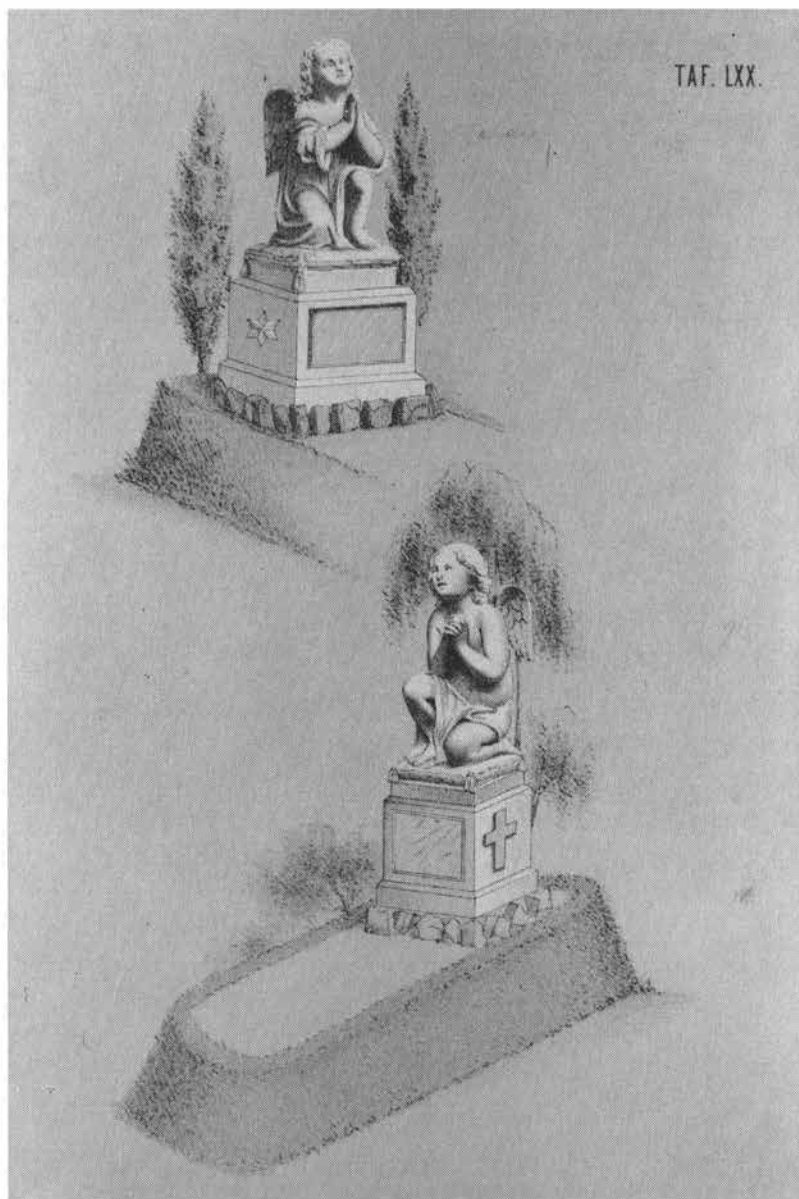

2. Kamenný kříž, ukázka řemeslné kamenické práce z první třetiny 20. století – Městský hřbitov v Rožnově p. R. Fotoarchiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

3. Kamenné sarkofágy poručíka portášů a fojta Jiřího Křenka a jeho manželky Z Valašské Bystřice – ukázka reprezentace sociálního statutu majetných rodin. Archiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

4. Ukázka dvou typů dětských náhrobků z německého vzorníku z roku 1888 z vlastnictví Viléma Šillera kamenického dílovedoucího v Rožnově p. R. *Etnwürfe zu Grabdenkmalen in einer Auswahl ... Ein Musterbuch für praktischen Bildhauer* Weimar 1888, Taf. LXX.

5. Litinový náhrobní kříž z rožnovského hřbitova. Fotoarchiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

6. Příklad honosného měšťanského náhrobku s využitím prvků monumentální architektury. Foto Archiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

7. Jeden z projevů pronikání dekorativismu a secese do hřbitovní kultury - Městský hřbitov v Rožnově p. R. první třetina 20. století. Fotoarchiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

8. Detail litinového náhrobního kříže s fotografií na keramickém podkladu.
Fotoarchiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

Radegast

Emická a etická historie radhošťského mýtu

Zpráva z terénního výzkumu

Jana Tichá

Ve své práci předkládám shrnutí výsledků a vyhodnocení průběhu projektu, „pohybujícího se“ zejména na poli lidové religiozity - a to zvláště s přihlédnutím k jejím současným podobám. Podstatnou část výzkumu realizovaného pod pracovním názvem „Radegast (Emická a etická historie radhošťského mýtu)“ jsem vedle studia příslušných archivních materiálů, pramenů a sekundární literatury věnovala v průběhu let 1999 a 2000 přímo bádání v terénu – především u obyvatel a návštěvníků okresů Nový Jičín a Vsetín, k nimž katastrálně přísluší hora Radhošť.

Tematicky jsem upřednostnila podchycení fenoménu současných mýtů, respektive mýtu jednoho – snad původně jen regionálního, postihujícího božstvo hory Radhošť. Zaměřila jsem se na výzkum a zobrazení zpráv, (ne)reflektujících jakýmkoliv způsobem zmíněný jev v období 19. a především 20. století. Cílovým se mělo stát zjištění úlohy mýtu ve společnosti, jeho sociální a kulturní vliv, současné společenské povědomí o něm a míra jeho akceptovatelnosti.

Výpovědi jsem se snažila postihnout v podobě validních informací, použitelných pro tzv. emickou deskripci kultury. Jejím účelem je zohlednění vnitřního, imanentního aspektu zkoumaného jevu.¹ Důraz na studium kulturního jevu právě z perspektivy příslušníků zkoumané kultury nabízí možnost širokospektrálního pohledu na vnímání a utváření mýtu jako fenoménu kontinuálně podmiňovaného dialektikou historického „toku času“.

---

¹ Koncepci „emického“ studia kultury vedle nahlížení „etického“ zavedl do vědecké antropologie americký lingvista Kenneth L. Pike (nar. 1912), kdy metodologický model výzkumu kultury vystavěl na obdobném strukturálním aparátu lingvistiky. Emické hledisko („emic“ z „phonemic“) prezentuje niternou významovou rovinu jisté reality, narozdíl od etického („etic“ z „phonetic“), jež představuje její vnější výrazovou podobu. Viz Soukup, V.: Přehled antropologických teorií kultury. Praha 2000, s. 167.

Určujícími se nestaly hypotézy, nakořik přejímá mentalita dnešního Středoevropana mýtus ve své živoucí formě jako pohádku či prožívanou realitu. Ať už se jedná o etiologický mýtus (v Malinowského pojetí o vyprávění, odpovídající neexistujícímu „přání po vysvětlení“; vysvětlení ve smyslu intelektuálního úsilí je neadekvátní) či živou skutečnost, o níž se věří, že se zjevila v „prvotních dobách“ a od té doby ovlivňuje svět a osudy člověka, mýtus svou podstatou nikdy nemůže být jen výmyslem.² Budeme-li jej vnímat jako model lidské reakce na určitou kulturně-politickou situaci, pak lze pracovat mimo jiné s jeho významovou symbolickou hodnotou.³ Práce se nesnaží řešit problém, odkud a kdy vyrostl konkrétní mýtus. Snažila jsem se poukázat na existenci několika rovin pohledů, jež se ne vždy plně ztotožňují s ideovou osou nesenou v tomto případě konkrétním historickým pramenným materiálem. Mýtus je vmanipulován do role nositele určitého duchovního významu, nejen náboženského, jenž se proměňuje i ve vnímání „zúčastněných“. Mýtická nadčasovost, často nepodložena historickými fakty, může pro člověka představovat reálnou historickou situaci. I moderní mýtus je, podobně jako mýty historické, dotažením reality do polohy ideálu podpořeného alespoň částečnou realizací.⁴

Existence mýtu s sebou nese také zajímavou gnozeologickou a axiologickou rovinu. Z výběru historických událostí a způsobu fabulace jejich obsahové a výrazové roviny vyvstává na povrch jako červená nit jejich úloha sociální paměti společenství. Vnímání mýtu může člověka identifikovat s určitou ideou, respektive s etnokulturním prostředím.

Problémem přesto zůstává skutečná výpovědní hodnota nasbíraného materiálu. I „nenábožensky“ založený člověk si sice dle slov významného religionisty Mircei Eliadeho v sobě nese část „náboženské“ tradice svých předků. Už od dětství vyrůstá člověk v prostředí, které ho mimo jiné formuje i „nábožensky“. Zde je však důležité si uvědomit, zda výpověď informátora bude představovat přirozené varianty látek plynoucí dějinami či se jedná pouze o parafráze někdy už „otříděných“ informací.

---

² Srv. Kerényi, K., Jung, C. G.: Věda o mytologii. Praha 1995.

³ Dále Geertz, C.: Interpretace kultur. Vybrané eseje. Praha 2000.

⁴ Viz Soukup, V.: Sociální a kulturní antropologie. Praha 2000, s. 158.

Význam ústního zprostředkování dnes na sebe váže mnohem menší množství informací kvalitativního charakteru – ve smyslu obsahu a formy vypravěčských látek – než v dobách, kdy lidská řeč představovala víceméně jediný zdroj komunikace a sebevzdělávání. Stěží lze považovat převážně pasivní znalosti současných respondentů za typickou ukázkou folkloru ve vlastním slova smyslu. Vyprávěné příběhy začínají postrádat obsahovou pestrost, jejich vnější podoba – forma bývá kompozičně značně zjednodušena. Fakta jsou podávána holým oznamovacím způsobem. Povšechné vědomosti o historických nebo mýtických látkách sice z hovorů dosud nevymizely, ve většině případů se však jedná pouze o zlomky či zjednodušené motivy, plnící už jen funkci „ilustrační poznámky v konverzaci, popř. škádlivé aktuální narážky v hovoru“.⁵ Přestože se v mnoha případech bude jednat pouze o jakési dějinné reminiscence, jejich komparace se situací mapovanou písemnými a ikonografickými materiály může poskytnout zajímavý obraz o „životě“ mýtu ve společenském a kulturním kontextu daného regionu v určitém časovém úseku.

*

„Pamieł’

*Na tabúlcze przi Kržiži Swatem na Radosstiú
takto stogi:*

*Radagosta falessneho Boha
na Radossti okolo Rokú 700.*

cztili Pohane;

*Giž Krysta Pana v tom obrazú
k wieczne Radosti od Rokú Panie*

1735. Chwalte Kržestiane;

ržkaúcze:

*O Pane Gežissy Kryste skrz horžkost, kteráúžs
podstaupil, když Dusse Twa z Tiela Twego wy
chazela, prosym Tebe przi Skonani mem búiđiž
mnie miłostivy.*

*Nb. Skrz takowú modlitbú gisty Nebeskeg
Radosti dostal, bez wssech múk oczisztczowych,*

---

⁵ Srv. Klímová, D.: Ke studiu pověsti v dnešním lidovém podání (Poznámky z orientačního výzkumu na Pelhřimovsku). ČL 46, 1959, 3, s. 117.

Text nápisu z kříže postaveného roku 1735 na Radhošti je zřejmě nejstarší dosud nalezenou písemnou zmínkou, jež se stejně jako jí podobné stala podkladem pro vznik a existenci jednoho z mnoha českých, respektive moravských historických mýtů, mýtu o radhoštském uctívání starobylého slovanského boha, dnes známého především pod jménem Radegast.

Co všechno může pro člověka představovat božstvo, jehož obraz utvářela v společenském povědomí především doba národního obrození (ve smyslu dlouhodobého a problematického procesu české národní i občanské emancipace), doba, kdy se v duchu nejuznávanější „starobylosti“ vytvořilo v rámci historického myšlení národa prostředí pro množství bájí, legend a příběhů, pro často nekritické přejímání lichotivých tradic a utváření výhodných autostereotypů?⁷ Jako fenomén, kterému jasné obrysy dává mimo jiné až církev 17. století a dokresluje ho vlastenecká ctižádost obrozenců, je dobově zatížen mnoha mylnými a zavádějícími představami a soudy.

Jak se tedy postavit k mýtu, jehož život je v historickém čase poměrně často úmyslně deformován a dointerpretován dle potřeb nositelů, ať už se jedná o pozitivně hodnocené osobní nadšení a chování vlastenců, jejich dobrý úmysl či zneužití v plném slova smyslu na poli například turistické komerce nebo mediální informovanosti? Starý mýtus je dosazován do nových funkcí. Jedná se ale v tomto případě vskutku o děj, jehož existenci nese duchovní rovina lidské kultury?

---

⁶ Viz Kronika města Frenštátu, rukopis přivázaný na předešlé tištěné knihy Pavla Kristiána z Koldína „Prawa městská Královstwij Czieského“, vydané Danielem Adamem z Veleslavína roku 1579. SOKA Nový Jičín, AM Frenštát, Pamětní knihy, i. č. 327. Autor rukopisu, jímž je pořízen opis, zaznamenal v kronice události z let 1585 až 1768. Že se u zápisu, vztáženému k roku 1735, nemusí jednat o interpolaci později pišícího kronikáře, lze dokumentovat nejen na datu zápisu asi čtvrtého listu „Léta Pánie 1764 dne 12. Augusti“, ale i pomocí tzv. kontramarku samotného papíru, jenž proti světlu vykazuje iniciály „B“ a „D“. Tyto iniciály příslušely Benediktu Doblerovi, nájemci rožnovské papírny v průběhu padesátých až sedmdesátých let 18. století. Dále Strnad, B.: Nejstarší kronika města Frenštátu pod Radhoštěm. Ostrava 1950.

⁷ Srv. Rak, J.: Bývali Čechové ... (české historické mýty a stereotypy). Jinočany 1994.

Existence radhošťského mýtu je prokazatelná. Mýtus, jemuž dala vzniknout v 17. století zřejmě nejen náboženská nestabilita na Valašsku, se stále pohybuje mezi námi. Pozměňuje-li svůj význam, závisí to zjevně na časoprostorových konotacích. Dnes musíme jeho existenci přičíst i velmi výrazný komerční efekt, ať už na poli sledovanosti médií či prosperity turistických podniků. Vždyť se tady vedle nás neustále pohybuje. Ať chceme či ne, je zatím naše mysl nucena registrovat informace v souvislosti s radhošťským děním. Jen zformování mýtu v konkrétní postavu, konkrétní bytost je z historického, ale i etnografického pohledu poněkud pokulhávající. Nakolik je však vědecké zhodnocení pro samotný mýtus, pro jeho dnes už spíše sociální a sociálně – kulturní rovinu přínosný, toť otázka.

*

Už Lubor Niederle upozorňoval, že z pomístního názvu Radhošť nelze vyvozovat existenci kultu staroslovanského boha, který je lokálně omezen na Polabské Slovany. Z etymologického hlediska je pojmenování jedné z nejvyšších hor Moravskoslezských Beskyd zřejmě odvozeno příponou *-jb* od mužského osobního jména Radhost, jež se řídce v různých obměnách vyskytovalo v prostředí jihoslovanském, ruském, polském a zejména polabském. Radhošť by měl tedy znamenat „Radhostovu horu“. Není bez zajímavosti, že název vytvořený z osobního jména *-host* vlastní mnoho jiných českých a moravských hor – Tuhošť na Domažlicku, Vidhošť nad Kolínem, Českolipská Vlhošť apod.⁸ Stejně tak slovního kořene *rad-* využívala řada dalších místních názvů, ať už se jedná o milevskou Radihošť či Radhošnice / Radostice na Brněnsku.

Výklad jména Radhošť z názvu pohanského božstva Radegasta je však neopodstatněný, neboť jméno slovanského boha znělo v původní formě Redigast – tak ho v 11. století jako první zapsal německý kronikář Adam Bremský – což souvisí spíše se staročeským osobním jménem Ředihost, popřípadě místním označením

---

⁸ Srv. Kopečný, F.: Průvodce našimi jmény. Praha 1974, s. 113. Dále Lutterer, I., Majtán, M., Šrámek, R.: Zeměpisná jména Československa. Praha 1982, s. 252 – 253.

libochovické Ředhoště.⁹ Boha s označením Radihost / Radhost současně poznatky slovanské mytologie nedokládají.

Pramenné materiály zpracovávají mýtus svým způsobem nahlížení. Lze nalézt fakta, která budou jeho existenci potvrzovat, ta fakta lze i vyvracet. Z hlediska například filozofie a náboženství však mýtus zůstává svou podstatou pravdivý a skutečný. Sondy do vzpomínkových vyprávění a současných náhledů na dané téma u těch, o nichž vlastně celou dobu hovoříme – „skutečných“ nositelů tradice mýtu, ukazují, že vnímání jejich reality je dnes už posunuto poněkud jinam.

Ne u všech dotazovaných byly odpovědi založeny na konkrétních zřetelných vědomostech. Ve většině případů se jednalo jen o jakési volné rychlé asociační soudy. Tak se dozvídáme, že Radegast nebyl pouze bohem pohanským, ale i hlavním bohem Slovanů, valašským bohem, postavou, po níž byla pojmenována hora Radhošť; za nositeli jména se skrývají knížata a vojevůdci. Lidé s citlivějším abstraktním vnímáním asociují pouze legendy, pověsti. Pro zajímavost - z dotazníků není problém „vyexcerpovat“ dnes tak módní potřebu prokazování existence iracionálních jevů a transcendentálních sil, což u mnoha zejména mladých lidí vede ke „keltománii“. Lidé racionální, prakticky založení s Vámi budou hovořit o pivu a pivovarech, alkoholu, o hospodách, popřípadě o radhošťském hotelu.

„Radhošť bývá tradičně spojován s uctíváním pohanského boha pohostinnosti, plodnosti a úrody Radegasta. Podle legendy nechaly jeho modlu na vrcholu hory zbořit solunští misionáři Konstantin a Metoděj, kteří po svém příchodu na Velkou Moravu v šedesátých letech 9. století údajně na Radhošť zavítali.“ Jakkoliv je úryvek z webových stránek (<http://www.pustevny.cz/radegast.htm>) ve svém tvrzení neopodstatněný, nelze mu upřít z hlediska obsahového nosnost v kulturním zázemí nejen svých tvůrců, ale i většiny obyvatel a návštěvníků Beskyd. Vzhledem k úrovni dostupných pramenů, mám na mysli zejména propagační materiály komerčních společností, bychom neměli být překvapeni, je-li nám Radegast líčen jako bůh úrody, jídla a pití, plodnosti, hojnosti, přírody a harmonické pohody, úspěšné sklizně, pohostinnosti, erotiky a sexu. Z Radegasta se stává ochránce stád,

---

⁹ Srv. Machek, V.: Etymologický slovník jazyka českého. Praha 1971.

ochránce před pohromami, patron Valašska. Nejčastěji je to však TEN, co vařil pivo.

Ať je již skutečnost jakákoliv, obrozenci a vlastenci zvítězili na „celé čáře“. Tzv. mírumilovnost Slovanů postavená v době národního obrození do opozice k bojovnosti Germánů vytvořila božstvo, které, ačkoliv bylo v počátcích samotnými tvůrci - Polabskými Slovy konstituováno jako kmenové božstvo válečnického charakteru,¹⁰ získalo na Radhošti skutečně atributy hojnosti, úrody, ochránce stád, plodnosti, dle několika dotazníkových odpovědí dokonce pohlavního života. Je skutečně zajímavé sledovat, co všechno může symbolizovat takový „obyčejný“ roh hojnosti, je-li správně pojat a interpretován. Většinu respondentů můžeme přičíst ale k dobru, že se odpovědi na otázku po funkci Radegasta v nábožensko-mytologické soustavě starých Slovanů zcela vyhnuli.

Zeptáte-li se dnes obyvatel zpod Radhoště, znají-li v naší zemi nějaká místa v minulosti spojovaná s uctíváním Radegasta jako předkřesťanského slovanského boha, málokdo, až na humoristický laděné jedince („Samozřejmě, no přeci v Nošovicích.“), reaguje kladně. Odpovídala-li by geneze antropomorfovaného boha Radegasta skutečně jen prostoru Polabských Slovanů, není se na našem území čemu divit. Řada toponym zde již jednou citovaných, rozhodně nemusí poskytovat opačný důkaz.

Radegastova podoba a jeho atributy jsou už otázkou komplikovanější. Němečtí kronikáři se shodují v podobě svého Radegasta – Svarožice na několika atributálních detailech. Modly byly často ze zlata, majestátně se leskly. Na hlavě bývala umístěna koruna, na hrudi měl Radegast položenu černou býčí hlavu, v ruce držel dvojsečnou válečnou sekeru. Alespoň takto je popisován v Retře. Chrám s obdobnou modlou bylo možné vidět v německých Pomořanech, Meklenburku, Gdaňsku i jinde. Tzv. Bothonova kronika z konce 15. století popisuje modlu shodně s dřívějšími prameny, jen místo koruny klade Radegastovi na hlavu přilbu na způsob ptáka

---

¹⁰ Zprávu osvětlující postavu boha Radegasta jako historického vojevůdce, jenž měl být roku 405 poražen římskými vojsky a brzy po své smrti přijat Slovy mezi božstva, považují vzhledem k ojedinelosti (pouze u *Isidora ze Sevily*, 561 – 636 n. l., v kronice *Historia Gothorum*) za neprůkaznou. Navíc jméno Radegast (a jeho nejrůznější obdoby) patřilo k častým osobním jménům. Srv. Tichánek, J.: Tajuplný Radegast. S. I., s. d., s. 3.

s roztaženými křídly. Černou tuří hlavu označuje autor kroniky přímo za národní znak Ratarů.¹¹

U nás jsme se prvního zobrazení Radegasta dočkali u Středovského. Některé atributy Radegastovy podoby převzal Středovský zřejmě z Bangertova vydání Helmoldovy Kroniky Slovanů z roku 1659. Vyobrazení *Radhosta* podal jako válečnického boha s příslušnými atributy, kdy ho popisuje v podobě muže, celého ze zlata. Na hlavě měl mít korunu s ptákem s rozestřenými perutěmi, na prsou černou „bůvolovou“ hlavu, na níž pokládal pravou ruku. V levici pak držel kopí, mající zepředu sekeru a vzadu dva ostré zuby.¹² Detailní popis Radegastovy modly umístěné prý v dolině mezi Radhoštěm a Černou horou přináší Josef Heřman Agapit Gallaš: „... Hlava muže dospělého, bradatého, že radda toho boha byla maudrá a dokonalá. Rohy baraní vyznamenávaly, že radda jeho byla silná. Uši měla otrčené, protože rád přicházející k sobě pro raddu poslauchal. Tvář velebná a přívětivá, že ke všem ctitelům svým byl náchylný a přívětivostí svau k sobě jich lákal. Prsa ženské oduřelé znamenaly, že raddau svau pohany kojil, a břicho těhotné, že plný byl dobré rady“.¹³

---

¹¹ Dále Máchal, J.: *Bájesloví slovanské*. Praha 1907, s. 3 – 5. Autor zde mimo jiné zmiňuje svědectví *Thietmara* (976 – 1018), magedburského kanovníka, o náboženství Polabských Slovanů (- popisuje svatyně v Riedegasti / Rethře, uctívání boha Svaražice), historii *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum Adama Bremského* (11. století) věnovanou náboženství lutických Ratarů (- uctívání Redigasta v Rethře), *Chronicu Slavorum* německého kronikáře *Helmolda* (1108 – 1177?) popisující Slovanů na Baltu (- ličí bohoslužbu Svantovita v Arkoně na Rujaně), zprávy dánského kněze saského původu *Saxo Grammatica* (konec 12. století) o kultech Svantovita, Porevita, Porenutia aj. V *životopisech sv. Otly* (konec 12. století), biskupa bamberského, známého misijní činností v oblasti Pomoří, jsou zaznamenány zprávy o svatyních a bohoslužbách Triglava ve Štětíně a Wolinu a Gerovita ve Wogastu. Informace o náboženství Slovanů východních poskytuje *Kyjevský / Nestorův letopis* (12. století) věnovaný „pohanství“ ruských kmenů. Srv. Eliade, M.: *Dějiny náboženského myšlení III*. Praha 1997, s. 38 – 40. Srv. Váňa, Z.: *Svět slovanských bohů a démonů*. Praha 1990, s. 26 – 31. Srv. Podborský, V.: *Náboženství našich prapředků*. Brno 1994, s. 143.

¹² Dále Stredowsky, J. G.: *Sacra Moraviae Historia sive Vita ss. Cyrilli & Methodii*. Solisbaci 1710, s. 37n.

¹³ Citováno dle Skutil, J.: *Gallašovy mytické povídky o bozích a bohyních moravských Slovanů* (Podle rukopisu z r. 1820). Valašské Meziříčí 1940, s. 25.

Jak bychom mohli doložit na známějších zobrazeních Alšových, popřípadě řady jiných ilustrací v regionální literatuře, Radegastových podob na Valašsku dnes existuje poměrně mnoho. Z emického výzkumu však vyplývá, že symbolem „valašského pohanství“ se stala monumentální socha frenštátského rodáka Albína Poláška. Jeho Radegast se znaky slovanského oděvu, zvířecí hlavou s volskými rohy, kačenou na rohu hojnosti v jedné a sekyrou v druhé ruce je postavou, na jejímž popisu se shodují všichni respondenti.

Poláškův dar Matici radhoštské a Pohorské jednotě Radhošť z třicátých let však s sebou nepřinesl jen kladné odezvy. O smyslu Radegastovy sochy „pochybovala“ nejen katolická církev, ale i řada místních obyvatel. Nelichotivou poznámku si také neodpustil jiný frenštátský rodák – sochař Jan Knebl (1866 – 1962): „Temeno hory s osamělým křížem působí přímo úchvatně jak ze stanoviska estetického tak i náboženského, žádná ruka neodvážila se dosud rušit toto místo, které má kulturní historickou tradici, až nyní. Kvůli postavení nových soch záhadné ceny...“¹⁴

Nakolik jsou tato slova objektivní kritikou či jen odrazem konkurenčních praktik dvou soupeřících sochařů, dnes už asi stěží posoudíme. Sám Knebl se Radegasta pokoušel ztvárnit několikrát a jeho návrhy se od těch Poláškových podstatně odlišovaly. Už v roce 1883 ho zpodobnil dřevořezbou jako muže s korunou na hlavě a po roce 1920 jej několikrát kreslil jako úsměvného kozoroha. Naproti tomu byl Poláškův Radegast bohem války. Autor sám jeho negativní rysy záměrně přexponoval, snad i jako protiklad svého pojetí soluňských bratří.

At' už je přínos Poláška – sochaře českému umění hodnocen jakkoliv, jeden primát mu rozhodně upřít nelze. Vytvořil pro českého člověka božstvo, jež bylo dříve známo z historických pramenů více méně pouze svými atributy. Dal mu podobu, která se odráží ve vzpomínkách nejen místních obyvatel a návštěvníků Beskyd, ale díky komerčnímu využití / zneužití i u všech milovníků dobrého piva.

Položte-li informátorům otázku: „Víte, kdo je autorem radhoštské sochy a kde všude se můžete setkat s její obdobou?“,

---

¹⁴ Citováno dle publikace Jiřího Klečky: Albín Polášek / Strůjce svého osudu. Život a dílo Albína Poláška. Frenštát pod Radhoštěm 1994, s. 21.

budete příjemně překvapeni jejich poměrně dobrou obeznámeností. Bez ohledu na věk, pohlaví či vzdělání Vám převážná většina z nich poskytne přesnou odpověď. Albin Polášek je jako výrazný regionální umělec „součástí osnov“ už na místních základních školách. Pochopitelně se není čemu divit. Vždyť Valašsko jako horský region, z hospodářského hlediska ne příliš využitelný, si je vědomo svého významu zejména v turistickém ruchu. S lehkým srdcem a čistým svědomím pak můžete prohlásit, že každá místní obec, osada si opečovává odkaz i takových rodáků, jejichž dílo by v jiných regionech došlo zřejmě rychlého zapomnění. Vztahovat ale tyto úvahy na Poláškovu tvorbu by bylo jistě neadekvátní.

Otázky v souvislosti se samotnou historií sochy patří u respondentů k těm komplikovanějším. V odpovědích většina z nich registruje, že socha v minulosti nějakou dobu na Radhošti nebyla, „snad se rekonstruuje nebo že by se vytvářela její kopie...?“ a že v současnosti probíhají nějaké restituční tahanice Pohorské jednoty Radhošť s obecními úřady ohledně samotného vlastnictví sochy. „Ještě že její opravu bez jakýchkoliv nároků sponzoroval pivovar Radegast!“

„Dávnou“ historii Poláškovy sochy reflektovalo minimum informátorů. O rivalitě dvou frenštátských rodáků – sochařů Poláška a Knebla ví málokdo, podobně jako o katastrofě vojáka držícího stráž u sochy z třicátých let.

Nakolik odlišná může být emická a etická rovina interpretace jednoho jevu, ukazuje zejména na poli slovesnosti tématická různorodost dostupných zpráv. Většina z nich se však už nevztahuje k samotnému bohu Radegastovi, nýbrž k „jeho hoře“ Radhošti. „Jméno své má Radhošť od staroslovanského boha války Radegasta čili Radgosta, jehož socha prý zde v chrámě skvostném ctěna a vzývána byla. Stará pověst vypravuje, že svatí věrovestcové slovanští Cyril a Method přišli až na Radhošť, kdež zkácevše pohanskou sochu Radegasta vztýčili místo ní kříž velebný... Zbytek starého ctění boha Radgosta zachoval se až podnes na Radhošti. V předvečer sv. Jana křtitele (sic!) shromažďují se zde četné zástupy valašského lidu, aby se dívali odtud na ohně, jichž na každé hoře, na každém kopci, na

každém návrší a pohorku jeden i více se zapálí...“¹⁵ Úryvek z Bayerova více či méně propagačního materiálu o městě Rožnově, byť je datován již druhou polovinou 19. století, dodnes představuje typickou ukázkou repertoáru literárních pramenů a (nejen) regionálních periodik. Aktualizovat Radhošť jako fenomén zahalený historickým tajemstvím a skrytou energií, s důrazem na „slovanskost“ (staroslovanský bůh války, svatí věrověstové slovanští apod.) je z hlediska potřeb národního hnutí české obrozenské kultury zcela pochopitelnou aktivitou. Ačkoliv tradice staroslovanská nenabízela literárnímu využití takové možnosti jako například prvky husitské či svatováclavské v případě českého Blaníku,¹⁶ u moravského Radhoště se zřejmě její literarizace jevila jako případnější. Emancipace malého národa, jakým Češi v rámci rakousko–uherské monarchie bezesporu byli, vyžadovala zřejmě pod tlakem rakouského a německého etnika průkaznější slovanství než v té době národnostně zpochybnitelné legendy a pověsti. Že obrozenské obavy z germanizace českého, respektive moravského obyvatelstva nepatřily na tomto místě k těm neopodstatněným, dokládá mimo jiné v roce 1884 (14. 9.) založení nejstaršího českého turistického spolku – Pohorské jednoty Radhošť jako protiváhy k německému Beskiedenisverein.

Literární Radhošť nereprezentuje plně typický horský atribut – *axis mundi*. Jeho mytizace jako přírodního výtvaru je včleňována do dějin společenství a často historizována. Právě transmise fantastického světa do reálného času a prostoru, do roviny mýtu literárního modifikovala konotace původních motivů do dvou potencionálně samostatných slovesných linií. První z nich, sledována především zájmy „obrozenců“ 19. století, před nás předestírá historický obraz uctívání *staroslovanských* božstev, vystřídaný kultem svatých Cyrila a Metoděje jako nositelů *slovanského* křesťanství. Potřebu české nacionalizace dokreslují české pověsti o Ječmínkovi a rytířích spících v hoře. Druhá vrstva – ryze církevní – poukazuje, zejména od oslav cyrilometodějského milénia, na vítězství křesťanství (cyrilometodějská tradice) nad pohanstvím (kult boha Radegasta).

---

¹⁵ Bayer, F.: Rožnov, léčebné místo na moravském Valašsku a jeho okolí. Praha 1878, s. 37 – 38.

¹⁶ Srv. Macura, V.: Český sen. Praha 1998.

Také dobová obliba literárních postupů směřujících k žánrové promiskuitě snad umožnila propojení pozůstatků tradičních lidových pověr, pohádek a pověstí o svatých, čarodějích, ohních s literární legendou.

Byla-li respondentům položena otázka: „Dokázali byste si vzpomenout na nějaké pohádky, pověsti či legendy, popř. písně vztahující se k radhoštskému božstvu?“, pak se při rozhovoru odpověď nejen nejmladší informátorky „točila kolem těch důr“.

Jeskyně na Pustevnách a Radhošti připoutávali největší pozornost nejen obyvatel Beskyd ale též erudovaných badatelů. Snad právě proto, že se k nim vázalo nejvíce pohádek a pověstí. Dodnes Vám docela mnoho lidí z tohoto kraje rádo sdělí, co všechno se v radhoštských „důrách“ nedá najít.

Pověsti o pokladech nalezneme u všech místních sběratelů a jejich obsah není mezi lidmi i v současnosti neznám. Za zmínku snad stojí jen jeden pro Beskydy netypický motiv, publikovaný mimo jiné i v roce 1913: „...v Kamenárkách dříme veliké vojsko s poklady hojnými, které jednou, až bude zle s naším národem, zároveň s jiným vojskem dřímajícím u Jablunkovských hradisk svede s nepřítelem velikou bitku v ráztech bečvanských...“¹⁷

Z odpovědí informátorů nevyplývá, že by se materiál tohoto charakteru ještě dnes předával ústním podáním. Je zajímavé, že ačkoliv bylo v minulosti sesbíráno poměrně hodně pohádek a pověstí z Radhoště, taktéž vypublikováno,¹⁸ v povědomí místních obyvatel je rozšířena pohádka pouze jedna, a to *Sirotek v Radhošti*, pověsti a pověry vztahující se k Radegastovi víceméně chybí. Menší procento starší generace si vzpomíná na prognostickou funkci rohu hojnosti, který Poláškův Radegast drží v pravé ruce.

Zajímavou pověru, která dnes už nepatří k těm nejpopulárnějším, zaznamenala jedna ze starších respondentek: „Na 1. máje místo manifestace jsme si udělali výlet k Radegastovi. Po splnění doporučeného obřadního magického úkonu – obskakat sochu po jedné noze dokola a pravou rukou jí sáhnout na pupek – se traduje pověra,

---

¹⁷ Vitásek, J. R.: Podzemí Radhoště. Časopis turistů XXV, 1913, 7 – 8, s. 349.

¹⁸ Sbírký Beneše Metoda Kuldy, Františka Horečky, Bohumíra Strnadla – Bohumíra Četyň apod.

že pokud to vykonají dva najednou, do roka se vezmou... I stalo se.“¹⁹
Dnes se můžete setkat už jen s její zjednodušenou obdobou - ... kdo se dotkne Radegastova pupku, tomu se splní přání.

Jak by řekl romantik, Radhošť se svým tajemným kouzlem a Radegastem přitahoval a přitahuje múzy. Jeho minulost opěvoval ve svých verších už František Palacký, Jan Kolár, František Táborský. Také řada regionálních básníků a literátů mu věnovala svá díla.

O Horečkovi, Strnadlovi jsme už hovořili, zajímavým počínkem na tomto poli jsou i Paběrky z Dějou městečka Rožnova rožnovského tkalce Jozefa Luciána Ondřeje Kramoliše z poloviny 19. století, jenž mimo jiné spolupracoval s Benešem Metodem Kuldou.²⁰ I jeho další sběry, s nimiž zřejmě mimo jiné pracoval též Oldřich Sirovátka,²¹ pro nás mohou mít význam. V případě zápisů tohoto rožnovského písmáka se totiž zřejmě nejedná o autorskou tvorbu, nýbrž o přímé zaznamenávání lidových vyprávění. Také pověsti moravského sběratele Matěje Mikšíčka publikované v letech 1844 – 1845 zpracovávají známé pověsti „Sirotek“ a „Radhošť“ i dnes už skoro zaniklou „O Radochovi a svatém Cyrilu“.

K pohádkám, s nimiž se čtenář může setkat v každé regionální knihovně, patří i sbírky Oldřicha Šuleře, Miloše Kašíka, Čeňka Kramoliše a Heleny Lisické. Radhošť nalezneme také ve vzpomínkách Svatopluka Čecha, Petra Bezruče, Otokara Březiny, Jaroslava Seiferta.

Hudební kulturu radhošťské oblasti zpracovávala řada sběratelů. Z těch starších lze zmínit Františka Bartoše či Jana Nepomuka Poláška, nověji Arnošta Kubešu. Josef Nešvera zkomponoval dnes již zapadlou operu Radhošť.

Na první pohled se nabízí řada umělců, jejichž díla by mohla utkvět v paměti alespoň místních obyvatel. Je zvláštní, že až na pár výjimek – zejména pohádky B. M. Kuldy, F. Horečky či A. Stradla –

---

¹⁹ Viz autor. dotazníkový výzkum „Radegast. Emická a etická historie radhošťského mýtu“ z let 1999 – 2000.

²⁰ SOKA Vsetín, rukopisy, bez i. č. (fotokopie).

²¹ Viz odkazy O. Sirovátky v závěru Kuldových Pohádek a pověstí z Rožnovska ve vydání z roku 1963. Korespondence J. L. O. Kramoliše s B. M. Kuldou by měla být uložena v Kuldově pozůstalosti.

málokdo reagoval kladně na otázku: „Setkali jste se s nějakým uměleckým počinem (literárním, hudebním, výtvarným dílem...) inspirovaným postavou Radegasta? Kdo je jeho autorem?“

Z výtvarných umělců je mezi respondenty znám bohužel jen Albín Polášek. Tvorba dalšího frenštátského rodáka, sochaře Jana Knebla, podobně jako práce Mikoláše Alše stojí v pozadí. Že zde pracoval fotograf Josef Sudek nebo Julius Mařák maloval horu Radhošť pro Národní divadlo v Praze, už dnes nezná snad nikdo.

„V dnešní době je jméno boha Radegasta spojováno zejména s oblíbeným nošovickým pivem. Proto se nošovický pivovar Radegast rozhodl nést náklady na zhotovení kopie sochy, který boha Radegasta ztvárňuje. Socha vždy byla symbolem beskydského kraje, ve kterém se oba nacházejí.“ Článek, uveřejněný Naším Valašskem (Naše Valašsko VI, 7. července 1998, 28, s. 6), ukázkově a nejčitelněji odráží nálady a myšlení nejen svých čtenářů. Tak jednoznačné odpovědi na dotaz: „Znáte nějaká seskupení, společnosti, organizace, jež by ve svém názvu nesly jméno boha Radegasta?“, není třeba mnoho komentovat. Mohu se tady pokoušet předkládat seznam institucí, spolků a skupin, jež ve svém názvu nesou jméno boha Radegasta. Vedle nošovického pivovaru však stojí všechny hodně v pozadí. Malé procento informátorů udává sportovní kluby, generace hospodářsky produktivních lidí si vzpomene na investiční fond stejného názvu, důchodci připomenou označení místních skupin protifašistických bojovníků v letech 1940 – 1945. Snad jen hudební „fajnšmekři“ zaznamenali existenci valašskomeziříčské rockové skupiny Radegast z přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 20. století či ostravský citerový klub.

Ve všech případech ale nelze jednoznačně určit, zda prvotním „inspirátorem“ pojmenování zmíněných institucí bylo radhošťské božstvo nebo už zavedená a prosperující společnost nošovického pivovaru.

Když jsem pokládala otázku, z jakých prostředků / pramenů čerpali respondenti své informace, měla jsem na mysli, zda respondenti mají pocit, že svých vědomostí nabyli například z novin, časopisů, knih, televize a jiných médií, či z vyprávění rodičů, prarodičů nebo ze školy. Většina odpovědí však zněla: „...z vlastní zkušenosti, z hlavy, z vlastních znalostí“. Pokud někdo zmínil nějakou literaturu,

pak starší generace uváděla Horečkův sborník *Kniha o památném Radhošti*,²² minimální procento mladých si vzpomnělo na nedávno vydanou publikaci Radka Hasalíka *Radhošť v proměnách času*.²³

Někteří z informátorů, vesměs se jednalo o návštěvníky Beskyd - turisty a rekreaty, udávali za zdroj svých vědomostí „vyprávění Valachů“ či propagační materiály turistických kanceláří či informačních center.

Pohled vzdělaných regionálních „nadšenců“, čerpajících narozdíl od ostatních z obsáhlé znalosti právě historického a archivního materiálu je pro nás sice zajímavý - i takových se mezi respondenty v místním regionu nacházela řada - z hlediska kvantitativního je však snadno pominutelný. Poměrně strohá tolerance jevu, žijícího „jen vedle nás“, není zase vodou na mlýn komerčním společenstvem.

Může to být hledání mystiky, tajemného ve všem nevysvětlitelném a racionálně neuchopitelném, bohužel (?) ne vždy díky módním trendům z pohledu slovanství. Ve středoevropském prostoru se můžeme setkat s lokalitami, jež se jako sakrální fenomén výrazně vydělovaly od okolního světského prostoru. K nim náležela místa, kde máme doloženu idololatrii výšin, kopců, hor, popřípadě kamenů a skal. O tomto kultu u Slovanů skutečně mnoho nevíme. V evropském kontextu lze však už z doby bronzové nalézt řadu archeologických dokladů, které zmíněné uctívání dokládají.²⁴ Kult je založen zejména na jejich animistických vlastnostech, kdy je hora zosobňována nějakou mýtickou bytostí. Kult výšin mohl vzniknout na základě kosmogonického vnímání hory jako mostu mezi nebem a zemí (oxis mundi).

To, že obyvatel prostoru Moravy akceptoval v minulosti mnohovýznamovou symboliku skal a jiných výšin, byť se jejich uctívání snažila církev původně potírat,²⁵ lze vysledovat právě z církevního překrývání těchto fenoménů zakládáním například poutních center

---

²² *Kniha o památném Radhošti*. Frenštát pod Radh. 1931. (Usp. F. Horečka.)

²³ Hasalík, R.: *Radhošť v proměnách času*. Rožnov pod Radhoštěm 1999.

²⁴ Dále Váňa, Z.: *Svět slovanských bohů a démonů*. Praha 1990, s. 32.

²⁵ VII. nápis *Induculu superstitionum* z 8. století, viz Čeněk Zíbrt: *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku*. Praha 1995, s. 38 – 40.

v oblastech s prokazatelně trvalým předkřesťanským osídlením (vznik sv. Hostýna, Kopečku u Olomouce aj.). Dnešní „staroslovanská“ pověst o pohanské modle, které se právě na temeni radhošťského masívu měli klanět Slované, je ale pevně navázána na cyrilometodějskou tradici. František Příkryl popisuje, jak naši věrozvěstové Cyril a Metoděj ukončili nepatřičné počínání našich předků, když idol "nepravého" boha vyvrátili a rozbili a stoupence pokřtili.²⁶ Málokterý z dnešních návštěvníků si však uvědomí skutečnost, že například souvislé osídlení východu Moravy, zvláště jejích výše položených oblastí, nespadá hlouběji než do 13. století.²⁷ Také stopy po počátcích staroslovanské legendy nás uvádějí teprve až do doby po třicetileté válce, kdy se církev i vrchnost na Valašsku vyznamenávaly silnými rekatolizačními snahami. I tak společenské aktivity na Radhošti, o nichž můžeme hovořit jako o náboženských, lze s jistotou prokázat až v první polovině 18. století v souvislosti s úsilím a možnostmi barokního kléru christianizovat „vzdálenější“ oblasti, k jakým Radhošť té doby jistě patřil.

Vezmeme-li v potaz opis tabulky z radhošťského kříže, citovaný v počátku mé zprávy, dá se uvedená zmínka o Radhošti považovat za důkaz, že uctívání *Radagosta* hrálo svou roli v povědomí místních obyvatel už před polovinou 18. století, tedy v době, kdy Valašsko ještě nebylo postiženo vlnou idealistického romantismu.²⁸ Nepřehlédnutelnou skutečností však zůstává, že zbylých čtyřicet pět stran chronologických údajů zřejmě nejstaršího kronikářského „pokusu“ města Frenštátu se blízké hoře nijak zvlášť nevěnuje.

Velmi podobné, tj. poměrně stručné zprávy rázu však už spíše kulturně-politického s minimem informací o Radhošti, nemluvě už o Radegastu, podávají i kroniky novodobější (*Památní kniha městyse Rožnova* významného rožnovského „měšťanosty“ Martina Tkadlece († 1878),²⁹ *Kronika města Frenštátu* Roberta Polanského,³⁰ *Paměti Jana*

²⁶ Příkryl, F.: Radhošť. In: Záhorská kronika 2, 1900, 5, s. 101 – 124.

²⁷ Dále Štika, J.: Etnografický region Moravské Valašsko. Jeho vznik a vývoj. Ostrava 1973, s. 26n.

²⁸ Kronika města Frenštátu, rukopis přivázaný na přidešti Koldinových „Práv městských“. SOKA Nový Jičín, AM Frenštát, Pamětní knihy, i. č. 327. Dále zpracování Bohumíra Strnadla: Nejstarší kronika města Frenštátu pod Radhoštěm. Ostrava 1950.

²⁹ Rkp. knihovna VMP Rožnov p. R., i. č. R – 70.

*Kaluse a jeho potomků,*³¹ *Pamětní kniha města Frenštátu,* tzv. *Jandova kronika*³²).

*

Nakolik může být představa uctívání slovanského boha Radegasta v moravském prostředí nejen z pohledu historie neopodstatněná, lze doložit nevelkým religionistickým exkurzem do náboženských představ starých Slovanů. Z pramenů, kterých však není mnoho, nikterak nevyplývá, že by prvotní Slované neměli žádnou společnou víru a božstva.³³ Lze zde dokonce vysledovat vývojový postup od nepočetného jednotného panteonu na poli polydoxie k existenci určité formy archaického polyteismu. Staroslovanský panteon se dá označit dokonce za henoteistický, tj. s hlavním bohem v popředí. Pro naše předky je však příznačný proces rozpadu či lokalizace uctívání většího počtu regionálních bohů; narozdíl od starých Germánů, kde se společný božský panteon vytvořil ze široké základny právě regionálních božstev.³⁴ V této situaci bych si dovolila upozornit, že představa vyšších antropomorfních či individuálních božstev se samostatným jménem se rozvinula pouze u Polabských Slovanů a Rusů, a to zejména pod cizím vlivem, často spojováním „božských bytostí“ a postav křesťanských světců. Na těchto místech se polyteismus rýsuje jako forma reakce ze strany stávajícího náboženského systému na ideologický tlak křesťanství. Především polabský polyteismus se stal symbolem etnické existence a politické samostatnosti. U Čechů a Moravanů, stejně tak u ostatních západních Slovanů, kteří již od poloviny 9. století začínají přijímat křesťanství, nás nic neopravňuje k hypotézám překračujícím maximálně obraz kultu přírodnin, kultu mrtvých, magie a sekundárně snad démonologie. Etnografický materiál dokumentuje tyto předkřesťanské věrské prvky

---

³⁰ SOKA Nový Jičín, AM Frenštát, Pamětní knihy, i. č. 331.

³¹ Tzv. Kalusova kronika (1580) – 1867. Rkp. SOKA Nový Jičín, AM Frenštát, Pamětní knihy, i. č. 328.

³² Kronika vznikla zřejmě v letech 1865 – 1893. Rkp. SOKA Nový Jičín, AM Frenštát, Pamětní knihy, i. č. 329.

³³ Viz poznámka č. 11.

³⁴ Dále Podborský, V.: cit. dat., s. 151.

v hojně míře v nejrůznější podobě v lidovém prostředí ještě v 18., 19. i na počátku 20. století.

*

Radhošťský mýtus lze dnes považovat za určitý poetický obraz, na jehož vzniku a utváření se podílelo velmi mnoho jevů. Přesto ho však nemůžeme jednoznačně kategorizovat jako výtvar romantismu či dítě zrozené z rozšířených a rozšiřovaných tištěných materiálů. Neznamená to, že by tato bájeslovná mozaika neměla reálné jádro. Jen hranice, která by dokázala říct, kam až všude sahá invence nadšených tvůrců, popularizátorů, regionálních patriotů a kde začíná realita, bude vždy představovat jen hypotetickou fikci. Zřejmě nerozřešenou otázkou zůstává adekvátní zhodnocení, jestli se mýtus o Radegastovi stal skutečně „podílníkem“ na vývoji vědomí a chování obyvatel, zda se oni samotní podíleli na něm, či jsou s jeho pomocí vlastně uměle manipulováni.

Víra v lidovost radhošťského mýtu by ho neměla autentizovat na rovinu historického záznamu, „zápisu kronikáře“, jak je v místních médiích či fantaskních představách nadšených romantiků velmi často prezentován. Mýtus se tak stává nereálným obrazem folklorního a náboženského života.

*

Respondenti:

Výběr informátorů byl podmíněn velmi povšechně věkovou kategorií, pohlavím, popř. vzděláním. Po získání asi stovky vyplněných dotazníků jsem kontaktovala tři informátory z Trojanovic a Rožnova pod Radhoštěm (rok narození 1934, 1943, 1979), s nimiž jsem uskutečnila mírně řízené rozhovory. Ty se pro mou práci staly ústředními.

Forma volného vyprávění se mi ze strany respondentů osvědčila zvláště pro široký záběr zjištěných informací, které si zúčastnění ze vzpomínek víceméně sami vyvolali a dále pak nejrůznějšími asociacemi rozvíjeli. Pokud jsem se snažila vstoupit do hovoru informátorů, pak jen tehdy jednalo-li se o upřesnění určitých zmínek nebo o rozšíření informací z oblasti mého zájmu.

Písemné záznamy z poslechů jsem následně analyzovala a srovnávala jak mezi sebou, tak i s historickým a vzpomínkovým materiálem, popřípadě publicistickými zprávami.

Seznam vyobrazení:

1. Radegast z Helmoldovy Slované kroniky, vydání Henrica Bangerta v Lübecku 1659
2. Ilustrace Anny Grmelové ke knize Heleny Lisické Staré zpěvy
3. Gobelín Radhost zhotovený na návrh Josefa Barucha v roce 1938
4. „Radošč“, sochaře Jana Knebla
5. Plakát ke Slované pouti, litografie A. Kašíka
6. Radegast Mikuláše Alše, malba na zdi pustevenské útulny Libušín
7. Radegast Albína Poláška na pohlednicích
8. Podoba Radegasta a Hospodářička v díle J.H.A. Gallaše Mythycke Powidky z roku 1820
9. Podoba Radegasta ze středověkého Sakra Moraviae Historia z roku 1710
10. Linoryt Josefa Strnadla k sbírce veršů F. Horečky Radhošť

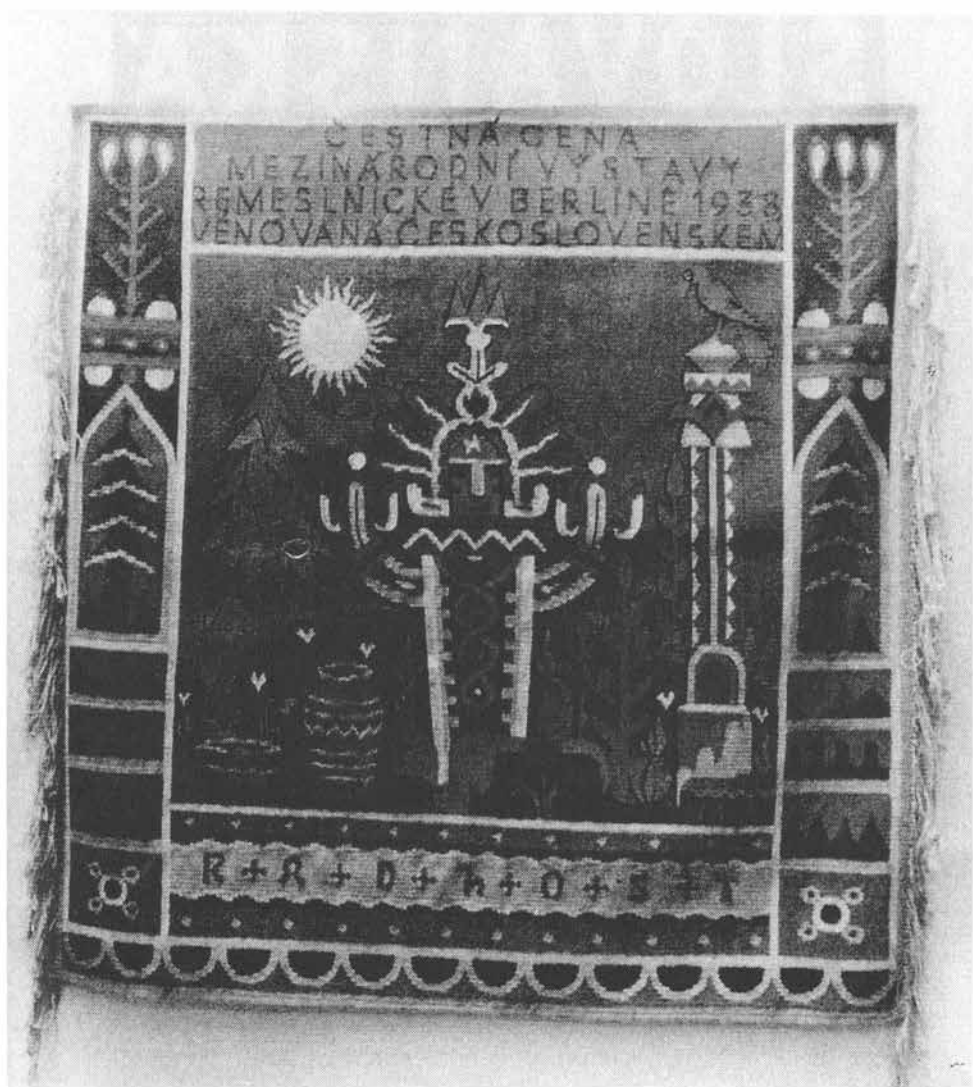

1. Radegast z Helmoldovy Slovanské kroniky, vydání Henrica Bangerta v Lübecku 1659

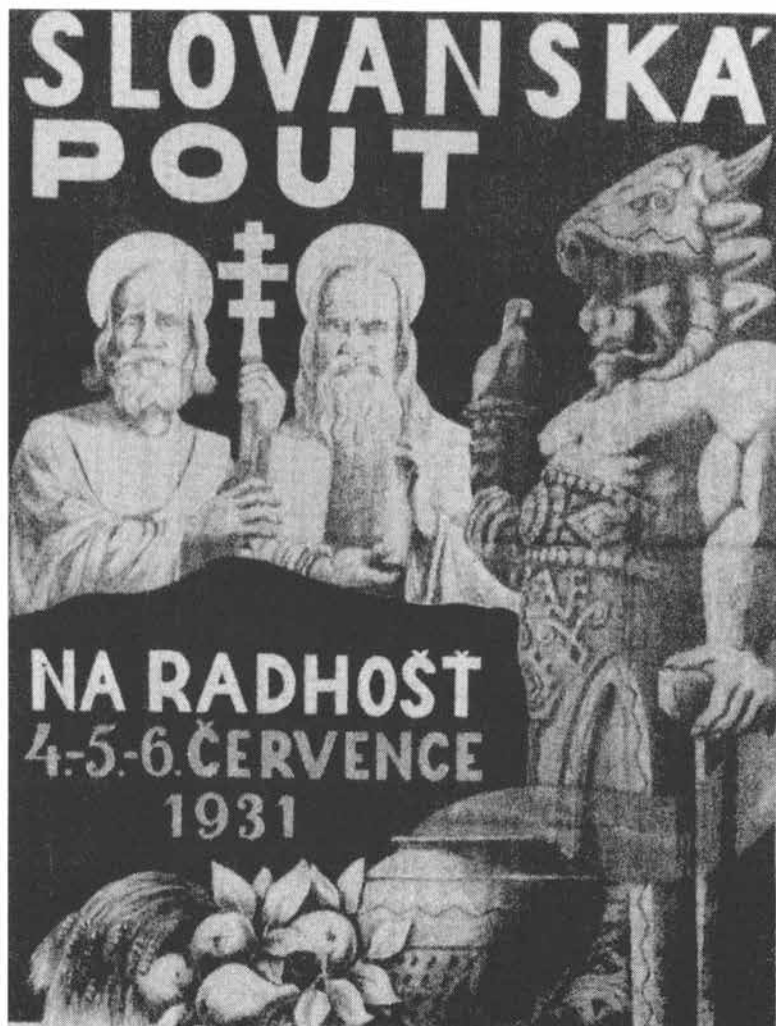

STARÉ ZPĚVY

POVĚST Z RADHOŠTĚ
HELENA LISICKÁ

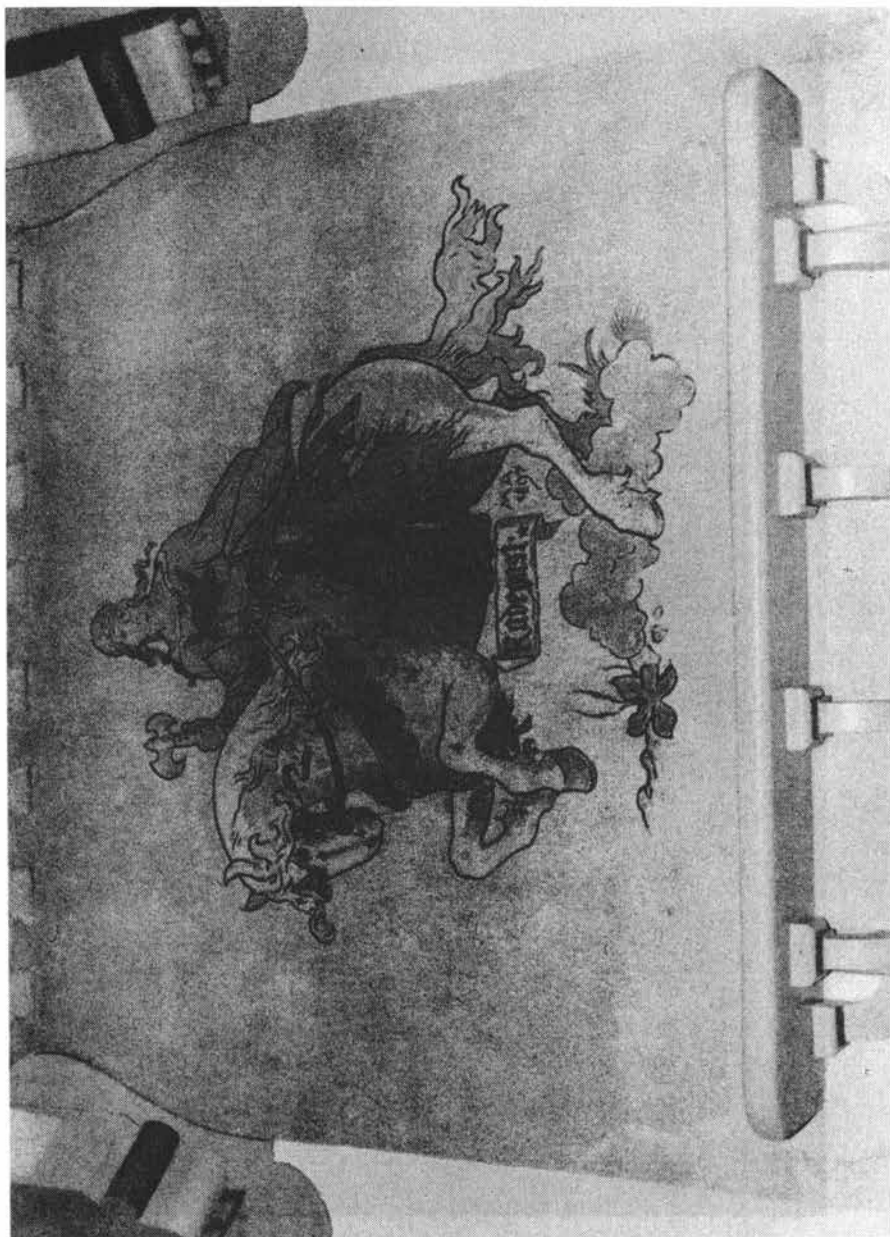
3. Gobelín Radost zhotovený na návrh Josefa Barucha v roce 1938

4. "Radošč" sochaře Jana Knebla

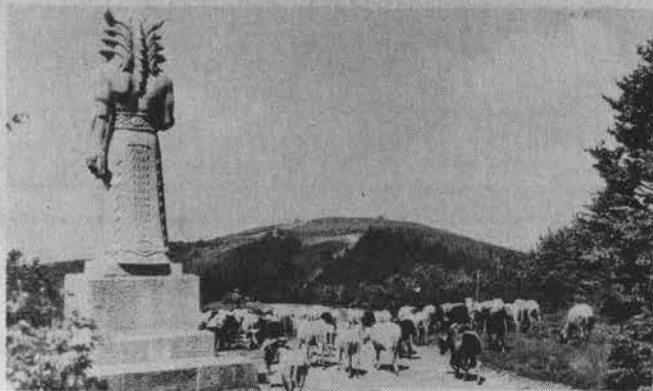
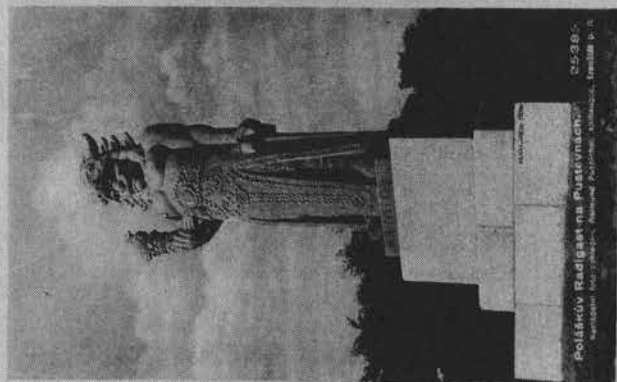
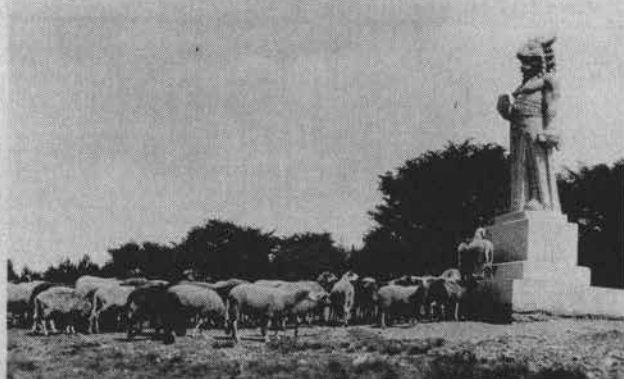

5. Plakát ke Slovanské pouti, litografie A. Kašíka

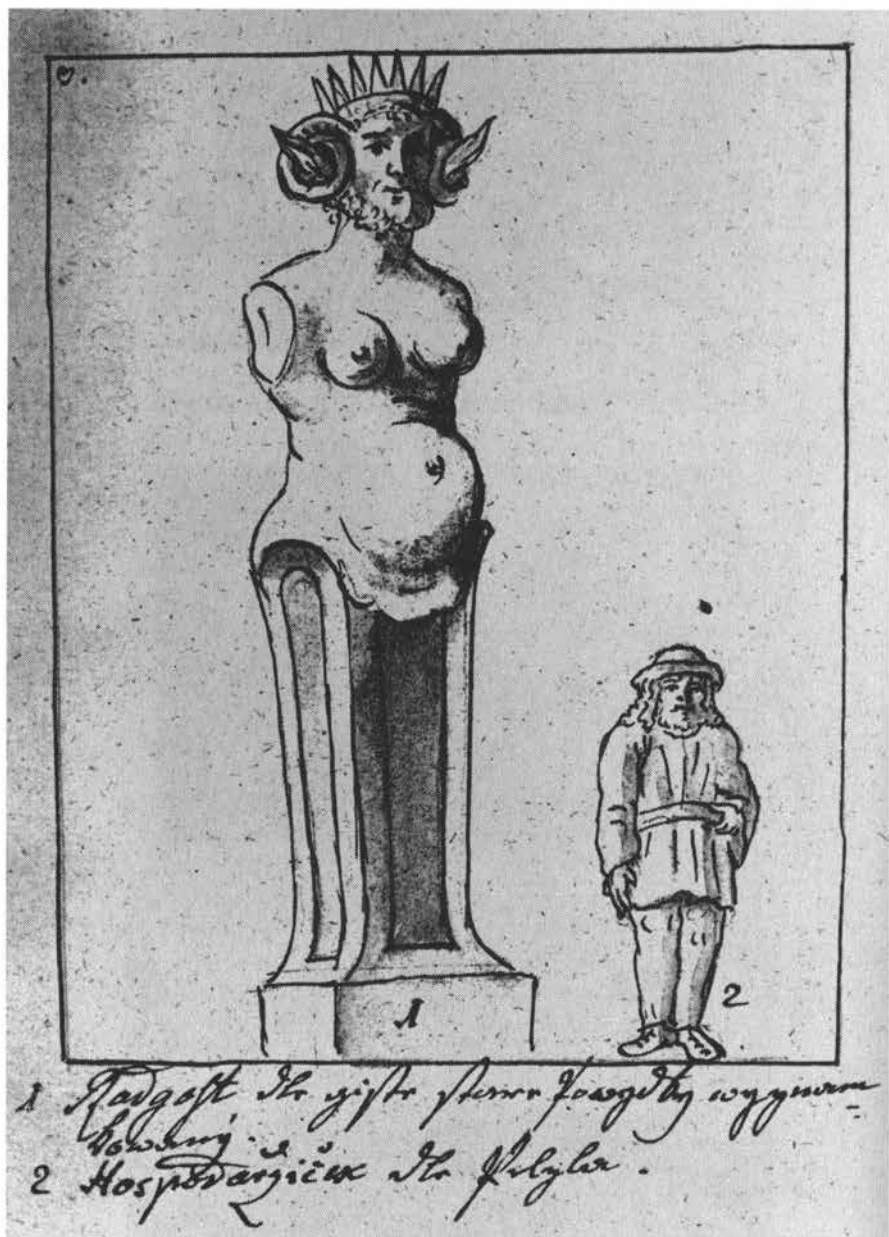

6. Radegast Mikuláše Alše, malba na zdi pustevenské útulny Libušín

7. Radegast Albína Poláška na pohlednicích

8. Podoba Radegasta a Hospodářička v díle J. H. A. Gallaše Mythycke Powidky z roku 1820

9. Podoba Radegasta ze středověkého Sakra Moraviae Historia z roku 1710

10. Linoryt Josefa Strnadla k sbírce veršů F. Horečky Radhošť

Zpráva z terénního výzkumu second handů v městě Letohrad (Podorlicko) ve srovnání s Brnem

Petra Vychytilová

Za finanční podpory Národopisné společnosti, které tímto děkuji, jsem mohla realizovat terénní výzkum zaměřený na problematiku second handů.

Po změně politické orientace naší země se vynořila řada jevů, které se zdají být novými a zajímavými. Za jeden z nich je možné považovat, podle mého názoru, i obchod s obnošenými oděvy. Ve výzkumu jsem se zajímala o důvody k nákupu obnošeného šatstva, z jakých sociálních či společenských skupin pochází zákazníci v second handech, jaký k nim mají dotázaní vztah a jak se tato skutečnost odrazila v přístupu k oděvu obecně. Chtěla jsem si ověřit zda jsou second handy všeobecně oblíbené, populární mezi mladou generací a nezastupitelné pro rodiny s malými dětmi nebo nízkým rozpočtem a zda se skutečně opouští tradiční model předávání obnošených oděvů v rámci rodiny. A protože mne zajímala i historie obchodu s obnošeným šatstvem na našem území a jeho role v životě dřívějších generací, pokusila jsem se o krátký exkurs pro osvětlení předcházejících vývojových fází.

Pomocí dotazníků, rozhovorů a zúčastněného pozorování přímo v daném prostředí jsem sbírala potřebné informace. Zaměřila jsem se pouze na dvě zkoumané skupiny: studenty a matky s malými dětmi. U obou skupin lze předpokládat jako jednotliví měřítko omezené finanční prostředky, ale naproti tomu zcela jiné důvody k nákupu oděvů v těchto typech obchodů.

Historie obchodu s obnošeným šatstvem začíná zároveň se vznikem oděvu a obchodu s ním. Až do počátku manufakturního období (do r. 1780/90) kvetl u nás a v celé Evropě obchod s obnošenými oděvy jako doprovod k výrobě ručně šitých oděvů. V období francouzské revoluce protestovala nastupující třída proti feudálním oděvním zvyklostem a osvojila si nové formy převzaté z oděvu venkovských vrstev. V té době velmi kvetla v Paříži rukodělná konfekce a zároveň i obchod s obnošenými oděvy, pro nějž byla

zřízena speciální tržnice, později přezvaná na "Bleší trh". Hlavním konzumentem veteše byly nejnižší vrstvy obyvatelstva. Teprve až s dovršením průmyslové revoluce (1867-79), vznikem oděvní velkovýroby, rozšířením prvních šicích strojů do výroby a výrobou levné konfekce začíná být obchod s obnošenými oděvy pomalu odsunován do pozadí.

Ovšem při pohledu do dobové statistické příručky zjistíme, že velkou část oděvních obchodních živností Rakousko-Uherské monarchie stále tvořili Trödleři a Tandleři (obchodníci s obnošenými oděvy). Velký podíl na obchodu s obnošenými oděvy měli židovští obchodníci, kteří využívali neochoty cechů přijímat nově vyučené krejčí za mistry. Tito krejčí byli najímání k přešívání starých nebo zhotovování nových oděvů, ale ostatními v cechu pracujícími krejčími byli nazýváni jako nepoctiví nebo tzv. fušeři (provozovali řemeslo mimo cechovní organizaci, což bylo nepřipustné a nepřímo byli i konkurencí pro cechovní řemeslníky). Židé zajížděli s obnošenými oděvy na trhy a jarmarky do Prahy, Brna a Opavy, kde je nakupovalo jak městské tak i venkovské obyvatelstvo. Obchodovali převážně s mužskými oděvními součástkami jako např. koženými kalhotami, kožichy, selskými kabáty, soukennými kalhotami a kazajkami. Ve městech si mohli obyvatelé zakoupit od pol. 19. stol. hotový oděv v krámcích a obchůdcích, ale venkov byl stále odkázán na vlastní produkci nebo podomního obchodníka, který zásoboval venkov a některá malá města levnějším použitým obnošeným zbožím. V českých zemích byla tato forma obchodu velmi zakořeněná a se zřetelem k povaze trhu na některých místech až do konce 19. stol. nezbytná. Proto, když začali někteří větší obchodníci v Praze agitovat ve prospěch stálého krámského a skladového obchodu a vystupovat proti podomnímu obchodu, nenašli porozumění ani u tehdejší "Tržební a průmyslové komory". Její posudek považoval zřizování pevných krámů na vesnici za nesmysl, protože vzhledem k povaze trhu, je prý nemožné udržovat v těchto obchodech stálý sortiment levného zboží. Proto se návrhy obchodní komory omezily jen na zákaz podomního obchodu v Praze, a to ještě s výjimkami.

Stále zřetelnější snahy o zavedení konfekční výroby byly nakonec vlivem zdokonalení šicích strojů a po nalezení stříhové soustavy úspěšné a obchod s konfekcí začal pomalu převyšovat podíl obchodní bilance ostatních oděvních odvětví v habsburské monarchii.

Zvětšující se zájem o konfekci byl mimo jiné dán i požadavky na účelnost, praktickou stránku oděvu a levnou cenu ze strany stále většího počtu strojních dělníků. Postupně se zvyšující nároky na dostupný sváteční oděv (muži si z počátku pořizovali většinou jen jeden sváteční oblek, jímž byl zpravidla oblek svatební) byly vyvolány snahou o napodobení městských vrstev nejprve oděvem a později i bydlením.

Vedle obchodu s obnošeným šatstvem se v rodinách předávaly nákladnější oděvní součástky mezi generacemi. Často se přešivaly na jinou postavu ve snaze po maximálním využití každého kusu oděvu. Jiná situace byla v případě svátečních oděvů. Ty se sice mohly dědit (kožichy, kožené kalhoty aj.), ale často se staly oblečením do rakve, hlavně v případě žen.

Z archívních pramenů se jeví situace v mnou sledovaných oblastech takto. V Letohradě v minulosti žádný obchodník s obnošeným oděvem nepůsobil, vím pouze o prodejci zbytků látek a sběrači starých hadrů. Oproti tomu v Brně, ve městě s čilým obchodem a pravidelným trhovým rytmem, byla zcela jiná situace.

Podle údajů z Adresáře Brna a předměstí se v seznamu obchodních živností nachází minimálně 15 jmen u každého roku. Bylo obvyklé, že obchod přecházel v rodině na děti nebo manželky a často měnil místo působení. Nejčastěji sídlili Tandleři (vetešníci) v prostoru Velkého Brna, na dnešních ulicích a náměstích: Cejl (Zeile), Františkánské náměstí, Jánská (Johannessgasse), Jezuitská (Jesuitengasse), Josefská (Josefsstadt), Kobližná (Krapfengasse), Kozí (Keißgasse), Měnínská (Neutorg), Mečová (Schwertgasse), Nádražní viadukt (Bahnviaukt), Nová (Neugasse), Orlí (Adlergasse), Pekařská (Bäckergasse), Poštovní (Postgasse), Starobrněnská (Altbrünner-gasse) a Ugartova (Ugartest). Nebylo vyjimečné, že se na jedné ulici nacházeli vetešníci dva a více.

Po zestátnění soukromých provozoven vetešnictví mizí a později jsou vystřídány obchody s podobným druhem zboží - partiiovým.

Přestože se snad již každý alespoň jednou vyskytl v obchodu podobného druhu, připojila jsem zjednodušený popis zařízení prodejny podle současných nejtypičtějších prvků.

Většinou se second handy nacházejí v menších obchodech (s výjimkou velkoskladů) označených barevným štítem. Zboží je vystaveno na ramínku a zavěšeno podle druhu na stojanech rozmístěných podél stěn nebo uprostřed provozovny. Méně kvalitní nebo poškozené zboží se zpravidla vkládá do košů nebo beden, v nichž si musí zákazník zboží hledat sám. Oblečení na kojence a batolata je uloženo v zavěšených koších. Vedle oděvů se zde často nabízí i jiný druh zboží. Např. záclony, bytový textil, kočárky, kola, hračky, obuv aj. Zkoušecí kabinka je vytvořena pomocí závěsu oddělujícího malý prostor, např. roh místnosti. Tato kabinka bývá vybavena židlí, věšáčkem a zrcadlem.

Letohrad

První second handy se v Letohradě objevily po roce 1990. Vystřídalo se jich v průběhu deseti let již několik a na různých místech. Do dnešní doby zůstaly otevřeny pouze tři, přičemž sezónně se v Kulturním domě koná několikadenní hojně navštěvovaná prodejní akce s obnošenými oděvy. Všechny tři stálé obchody leží v blízkosti hlavních ulic nebo náměstí. Protože jsem se dotazovala na osobní preference jednotlivých odchodů, zjistila jsem u mnoha dotázaných oblibu charitních Levných oděvů. Důvodem, proč tomu tak je, je cenově dostupnější a z pohledu respondentů i kvalitnější zboží. Mimo to se v odpovědích dotázaní neopomněli zmínit o tom, že je výtěžek z prodeje určen na charitativní účely, což považují za velmi sympatické. Geneze charitních Levných oděvů je zajímavá, a proto se o ní ve zkratce zmíním.

V roce 1990 se z podnětu p. faráře římskokatolické církve V. Vacka založil tzv. Farní šatník. Jednalo se o prodej obnošeného šatstva, kterého se vzdali sousedé ve prospěch svých potřebnějších sousedů. Každý si tu mohl za symbolický poplatek nakoupit takové oblečení, které nutně potřeboval a výtěžek z prodeje byl určen na sociální účel. Po několika letech se Farní šatník přestěhoval z místnosti domku rodiny Křivohlávkovy do prostor nově vzniklé Charity v ulici Na kopečku. Dnes je zboží charitních Levných oděvů doplňováno převážně ze zahraničí, ale i nadále se v prostorách

prodejny shromažďují obnošené oděvy obyvatel a ty pak posílá Česká katolická charita na potřebnější místa.

Ostatní dva second handy navštěvuje stejný nebo vyšší počet zákazníků z podobných nebo spíše lepších soc. poměrů. Z rozhovoru s prodavačkami ve všech obchodech vyplynul fakt, že zákazníci bývají mladé rodiny, studenti vysokých škol a středně situované ženy. Ovšem paní Ř. (prodavačka v charitním obchodě) uvedla, že v charitním obchodu není výjimečné, aby některý zákazník nezakoupil určitou maličkost z důvodu příspěví na charitu. Všechny provozovny leží na frekventovaných místech v blízkosti centra, což potvrzuje následující fakt. Pro udržení tohoto obchodu je nezbytné dostatečné množství zákazníků preferujících nebo v určitých momentech hledajících nákup levného obnošeného oděvu. Obecně si dovolím tvrdit, že v Letohradě využívají lidé second handy (viz přiložené fotografie) spíše pro doplnění svého šatníku, ale stále by bylo možné nalézt velké procento pravidelných a na toto zboží odkázaných zákazníků, převážně z řad mladých rodin a sociálně slabších.

Brno

V Brně je výskyt těchto obchodů velmi živelný a v důsledku toho i hůře postižitelný. První se objevily v centru města po roce 1990. Dnes je lze najít jak v samotném centru, tak i na okrajových částech nebo sídlištích. Umístěny bývají tam, kde se předpokládá dostatečná kupní síla obyvatelstva, nebo tam, kde je vyšší koncentrace obyvatelstva na nižší sociální úrovni (studenti, mladé rodiny aj.).

Podle obchodního seznamu jsou second handy rozmístěny na těchto ulicích: Bánskobyztrická, Cejl, Dornych, Grohova, Hrnčířská, Hybešova, Kotlářská, Leitnerova, Novobranská, Obřanská, Palackého třída, Stará osada, Štefánikova a Veveří.

Obyvatelé Brna mají povětšinou oblíbený jeden nebo dva second handy, které znají z okolí bydliště, nabízí požadovaný sortiment zboží (dětské oblečení, kočárky, lyžařské potřeby apod.) nebo se nachází v blízkosti klubu (Skleněná louka) či jiných zábavných center pro mládež.

Z oslovených respondentů pouze 70 % příležitostně nebo pravidelně nakupuje v second handech a zbývající odpověděli, že necítí potřebu nakupovat obnošené oděvy. Důvody k nákupu v brněnských second handech již většinou neplynou z finanční situace, spíše se zákazníci zajímají o stále módní a levné oděvní součástky nebo hledají oděvy pro volný čas.

Hodnocení výsledků

V obou městech jsem informace získávala pomocí vlastního pozorování, dotazníků a rozhovorů. V rozhovorech jsem se rámcově držela otázek z dotazníku, ale navíc jsem se snažila zachytit i osobní postoje informátora.

Ze souboru informací mi vykrytalizoval tento závěr: Nikde se už dnes nesetkáme s obchodem označeným Vetešnictví. Módní název second hand (z angl. výrazu - z druhé ruky) je mnohde počestěn na Sekáč, ale našla jsem i jiná pojmenování, např. Hrabák, Frc, Obnošené oděvy či Levné oděvy ze zahraničí.

Všichni dotázaní věděli, co se pod označením second hand nalézá. Zajímavé bylo zjištění, že si mnozí už nemohli vzpomenout na to, kdy se začaly postupně objevovat a mladá generace se navíc domnívala, že se tento typ obchodu vyskytoval vždy. Pravděpodobně se už jedná o samozřejmou součást jejich okolí.

Většina dotázaných zde nakupuje nebo někdy nakupovala a ukázalo se, že jsou preferovány ty se zbožím méně obnošeným, se zaměřením na určitý druh zboží nebo orientované na určitou klientelu. Všichni dotázaní by si zde však nikdy nekoupili spodní prádlo, špinavé či jinak neupravené oděvy a většina také ne obuv. Nejčastěji jsou vyhledávány oděvy pro volný čas a sport, kalhoty, halenky, svetry a kabáty. Ve velkém procentu se mladá generace zajímá o netradiční a tzv. retro styl, oděvy ve stylu 60., 70. nebo 80. let. Mladí rodiče nakupují pro malé děti a starší generace chce převážně levné a méně obnošené kusy. Jedna dotázaná žena mi sdělila, že zde nakupuje hlavně ze sběratelského zájmu. Hledá takové součástky, které si dříve nemohla dovolit nebo ty zhotovené z kvalitního či jinak zajímavého materiálu.

Z odpovědí je také zřejmý trend, že se zlepšující se finanční situací rodiny nebo jednotlivce klesá zájem o obnošené oděvy. Ovšem je důležité připomenout tuto skutečnost: přibližně 30 % dotázaných je rozhodnými odpůrci takových obchodů a nikdy si zde nic nekoupili.

Princip dělení oděvních součástí v rámci rodiny byl v minulosti běžný ve většině rodin, pomáhal její sociální i finanční situaci. Dnes už není zcela samozřejmý a postupně mizí. Obnošené oděvy se stávají spíše předměty charitativní pomoci (40%) nebo končí ve sběrnách odpadu (30%).

Při osobním hodnocení respondenti shodně předpokládali, že v second handech nakupují různé skupiny, ve velkém procentu spíše sociálně slabší, přičemž se 70 % dotázaných označilo za středně, tedy výše situované (ve skupině mladých rodin jen 55%!) než jimi předpokládání zákazníci. Zbývá nevěděli nebo se zařadili do slabší sociální skupiny. 70 % respondentů uvedlo v osobním hodnocení, že tento typ obchodu nabízí "druhořadé zboží" a využívají jej tedy jako "východisko z nouze" než budou schopni nakupovat kvalitní a tedy i dražší oděvy.

Dle mého názoru výzkum potvrdil mou teorii o stále více zřetelnější degradaci hodnoty oděvu. Už není primární otázkou jeho kvalita a trvanlivost, ale stále více je chápán jako spotřební artikl k uspokojení krátkodobé potřeby vznikající pod tlakem módní vlny a po jejím odeznění se stává přebytečným. Second handy jsou tedy místem, kde se toto použité sezónní zboží nabízí proto, že jej ještě lze použít a jak je vidět z velkého počtu zákazníků, je pro některé módní a plně nebo alespoň z velké části funkční.

Závěr

Ve svém výzkumu jsem se orientovala na shromáždění informací od zákazníků i prodavačů a z jejich osobních názorů jsem se snažila pochopit pohnutky, které jsou důležité k zachování takového typu obchodu. Doufám, že ve výše uvedeném textu jsou velmi jasné popsány. Myslím si, že tento jev by mohl být posouzen také v mezioborové spolupráci (psychologie, sociologie, historie a oděvní výtvarnictví) a takto získané poznatky by jistě mohly být zajímavé a

snad i prakticky využitelné. A proto by bylo užitečné pokračovat ve shromažďování dalších poznatků, dokumentovat i příčiny a okolnosti vzniku např. bazarů se spotřební elektronikou, nábytkem a rozšíření stánkového prodeje levných a nekvalitních oděvů ve srovnání se situací v okolních státech.

Použité prameny:

AMB, Adress Buch von Brünn und der Vorarten z let 1900-1929, č.k.H23.

Výroční zpráva za rok 1997, ATOK Praha 1998.

SOkA Ústí nad Orlicí: Fond Okresního úřadu v Žamberku 1850-1848. Knihy živnosti svobodné č. k. 115 a 116, Knihy živnosti řemeslné č. k.117 a 118, Knihy živnosti koncesované č. k. 119 a 120, sign. AP – 7.

Použitá literatura:

Benda, J.: Oděvní průmysl v Českých zemích I. Ústí nad Orlicí 1984.

Československá vlastivěda, IX. svazek Průmysl. Praha 1929.

Klíma, A.: Manufakturní období v Čechách. Praha 1955.

Mrázek, O.: Vývoj průmyslu v českých zemích a na Slovensku od manufaktury do roku 1918. Praha 1964.

Moravcová, M.: Stará dělnická Praha. Praha 1989.

Mottl, V.: Umění přistřihačské. Praha 1897.

Zítek, O.: Lidé a móda. Praha 1962.

Seznam vyobrazení:

1. Výloha charitních Levných oděvů
2. Vchod do charitní prodejny Levné oděvy
3. Second hand v ulici Komenského
4. Kulturní dům

Materiály

Ministerstvo kultury
Č.j. 2210/2001

STATUT TITULU "NOSITEL TRADICE LIDOVÝCH ŘEMESEL"

Čl. I

Vzhledem k tomu, že

- znalosti a dovednosti, které jsou vlastní tradičním lidovým řemeslům, jsou součástí národního kulturního dědictví,

- tradiční lidová řemesla dala vzniknout tisícům artefaktů, které jsou součástí národního kulturního dědictví,

- tradiční lidová řemesla i v současnosti dávají vzniknout dílům nevšední krásy a s vysokou užitnou hodnotou,

- tradiční lidová řemesla zanikají pod tlakem masové výroby zaplavující trh esteticky i užitně nevhodnými napodobeninami klasických řemeslných výtvorů,

ve smyslu usnesení vlády České republiky ze dne 10. ledna 2001 č. 40 k aktualizaci Strategie účinnější státní podpory kultury,

v souladu s výzvou UNESCO „Žijící lidské poklady“

zřizuje ministr kultury titul "Nositel tradice lidových řemesel" (dále jen "titul") jako formu veřejného uznání a podpory těm, kdo se snaží udržet znalosti a dovednosti nutné pro provozování tradičních lidových řemesel a předat je dalším generacím.

Čl. II

1. Titul je určen osobám, které dokonale ovládají dovednosti, postupy a technologie tradičních lidových řemesel a přiměřeně svým možnostem předávají tyto znalosti budoucím generacím a prezentují své výrobky na veřejnosti.

2. Titul může být udělen pouze občanům České republiky nebo osobám s povolením k trvalému pobytu na jejím území.

3. Titul může být udělen řemeslníkům činným v lidových řemeslných oborech, kterým hrozí zánik.

4. Pro účely tohoto statutu se jednotlivé řemeslné obory vymezují podle základního materiálu, z něhož jsou vyrobeny výrobky v daném oboru, s uvedením příkladů výrobních technik, takto:

hlína - černá hrnčína, glazovaná hrnčína, fajáns

sklo - foukané a tvarované sklo, malba na sklo, práce s korálky

kámen - kamenictví, kamenosochařství

kov - kovářské práce, kutí, drátování, odlévání, ciselování

pletiva - pletení ze slámy, z orobince, z proutí a z loubků

dřevo - štípání, dlabání, soustružení dřeva, zdobení kovem, řezbářství

textil - vázání na modle, tkaní na destičkách, ruční tkaní v různých vazbách, výšivka, krajkářství, modrotisk, batika

materiály živočišného původu (s výjimkou vlny), které nejsou primárně určeny ke konzumaci jako potraviny - ševcovství, brašnářství, řemenářství, výroba kostěných, perleťových a rohovinových knoflíků, spinadel a ozdob, zdobení kraslic

5. Komise může ministrovi kultury navrhnout změny ve výčtu uvedeném v článku II v odstavci 4.

Čl. III

1. O udělení titulu rozhoduje ministr kultury na základě doporučení komise ustavené podle článku IV tohoto statutu.

2. Ministr uděluje titul na dobu neurčitou, a to nejvýše 5 osobám v průběhu jednoho roku. Ministr může titul odejmout na základě doporučení komise, koná-li nositel titulu v rozporu s článkem VIII tohoto statutu.

3. Udělení titulu se osvědčuje jmenovacím dekretem se státním znakem České republiky a podpisem ministra. Vzor dekretu je uveden v příloze č. I k tomuto statutu.

4. Ministr kultury může rozhodnout o spojení titulu s peněžní cenou.

5. Titul je udělován zpravidla u příležitosti Dnů evropského dědictví.

Čl. IV

1. Pro kvalifikované posuzování návrhů na udělení titulu jmenuje ministr kultury jako svůj poradní orgán komisi z řad odborníků v oborech lidové kultury a národního kulturního dědictví, a to na návrh odboru regionální a národnostní kultury.

2. Ministerstvo kultury vydá jednací řád komise.

Čl. V

1. Při posuzování návrhů na udělení titulu komise posuzuje každého kandidáta podle toho, zda a v jaké míře jsou splněna následující kritéria:

- řemeslná činnost kandidáta je v daném oboru výjimečným nebo jedinečným dokladem tradiční technologie či tradiční lidové techniky ohrožené zánikem,
- předávání dovedností a zkušeností následovníkům,
- prezentování svých výrobků na veřejnosti,
- souhlas se spoluprací při pořizování dokumentace užívaných postupů a dovedností pro archiv Ústavu lidové kultury při záruce všech autorských práv kandidáta,
- vysoká estetická a užitná hodnota výrobků,
- užití tradičního materiálu na zhotovení výrobků a jeho tradiční úpravu,

- uplatnění tradičního tvarosloví předmětu, čistota provedení,
- dodržení povrchové úpravy, dekoru a barevnosti odpovídající tradici,
- opakování tradičních vzorů nebo předloh,
- úroveň ovládnutí tradičních postupů a dovedností v rukodělné výrobě.

2. Komise má právo navrhnout doplnění těchto kritérií. Případný návrh vstoupí v platnost po schválení ministrem kultury.

Čl. VI

1. Návrhy na udělení titulu mohou předkládat vědecké a odborné instituce, muzea, občanská sdružení, jiné neziskové a zájmové organizace, fyzické osoby, působící v daném oboru, orgány státní správy a samosprávy.

2. Návrhy na udělení titulu se podávají Ústavu lidové kultury ve Strážnici (dále jen "Ústav"), a to písemnou formou. Součástí návrhu je reprezentativní ukázka výrobků, u velkorozměrných výrobků jejich obrazová dokumentace, které se po posouzení vracejí kandidátovi. Náležitosti návrhu jsou uvedeny v příloze č. 2 tohoto statutu.

3. Návrhy se podávají Ústavu vždy nejpozději do konce kalendářního roku pro udělení v roce následujícím.

4. Ústav zpracuje Nominační list s komplexní dokumentací k jednotlivým návrhům na základě odborných výzkumů a vyžádaných odborních vyjádření.

5. Dokumentaci zahrnující písemné, obrazové i trojrozměrné doklady Ústav předává komisi spolu s Nominačním listem, jehož vzor je uveden v příloze č. 3 k tomuto příkazu.

6. Komise návrh posoudí podle kritérií v článku V statutu, nejpozději do konce II. čtvrtletí roku následujícího po roce, v němž byl návrh podán.

7. Doporučení komise na udělení titulu je ministroví předkládáno nejpozději dva měsíce před datem, k němuž má být titul udělen.

Čl. VII

1. Nositel titulu má právo zejména:

- užívat zdarma na výrobku označení administrované Ústavem ve shodě se zákonem č. 137/1995 Sb., o ochranných známkách, ve znění pozdějších předpisů, a vyhláškou Úřadu průmyslového vlastnictví č. 213/1995 Sb. Označení může užívat pouze na výrobku v tom řemeslném oboru, v němž mu byl titul udělen,

- na uveřejnění jména, výrobku a dalších informací souvisejících s titulem na www stránkách Ústavu.

2. Grantová komise může při přidělování státního grantu na podporu tradičních lidových řemesel přihlídnout ke skutečnosti, že hodnocený projekt předložil nositel titulu.

Čl. VIII

Nositel titulu má povinnost zejména:

- konat tak, aby nebylo poškozeno dobré jméno titulu a označení,

- užívat označení pouze na výrobky z oboru, v němž mu byl titul udělen,
- poskytnout Ústavu informace pro dokumentaci udělování titulu,
- předávat znalosti a zkušenosti z oboru přiměřeně svým možnostem.

Čl. IX

1. Udělení titulu se zapisuje do rejstříku, při respektování zákona o ochraně osobních dat. Rejstřík vede odbor regionální a národnostní kultury. V rejstříku bude uvedeno pořadové číslo dekrety, jméno, příjmení a adresa nositele titulu, obor, za který byl oceněn a signatura dokumentace, která byla podkladem k doporučení pro udělení titulu a je uložena v Ústavu.

2. V případě odejmutí titulu nebo úmrtí nositele se záznam v rejstříku doplní o tuto skutečnost.

Čl. X

Náklady na zajištění projektu jsou zahrnuty do rozpočtu odboru regionální a národnostní kultury a Ústavu lidové kultury ve Strážnici. Náklady spojené se slavnostním udělením titulu jsou součástí rozpočtu sekretariátu ministra kultury (prostředky na pohoštění a dary).

Čl. XI

Tento statut nabývá účinnosti dnem podpisu.

V Praze dne 21. 3. 2001

Pavel D o s t á l
ministr kultury

Příloha č. 1 - Vzor jmenovacího dekretu nositele titulu

Pořadové číslo

Státní znak

MINISTR KULTURY
ČESKÉ REPUBLIKY

uděluje

.....
titul NOSITEL TRADICE LIDOVÝCH ŘEMESEL v oboru

.....
za vysokou úroveň znalostí a dovedností v tomto oboru a za jejich předávání
následovníkům.

V Praze dne .....

.....
podpis

Příloha č. 2 - Náležitosti návrhu na udělení titulu "Nositel tradice lidových řemesel"

osobní údaje kandidáta, t. j.

jméno a příjmení .....

narozen (datum a místo).....

státní občanství.....

ADRESA bydlíště .....

.....

pracoviště.....

.....

obor uchované řemeslné tradice.....

Údaje o předkladateli:

jméno a příjmení, je-li předkladatelem fyzická osoba nebo název, je-li předkladatelem právnická osoba.....

adresa trvalého sídla předkladatele.....

telefon .....

kontaktní adresa (jen je-li odlišná od trvalého sídla) .....

telefon.....

datum a podpis předkladatele .....

Seznam příloh: 1. Profesní životopis se zaměřením na péči o uchování tradic oboru.

2. Popis technologie a tvarosloví zhotovovaných výrobků, popřípadě dalších aktivit péče o lidové tradice.

3. Seznam předkládaných výrobků, popřípadě dalších materiálů, se stručným komentářem.

4. Písemný souhlas nominovaného s pořizováním dokumentace ve Strážnici pro dokumentační fond Ústavu lidové kultury.

5. Informace o schopnosti předávat osvojené profesní znalosti a dovednosti následovníkům.

7. Informace o účasti na přehlídkách, výstavách a specializovaných trzích tradičního lidového řemesla.

Příloha č.3 - Nominační list zpracováváný Ústavem lidové kultury pro potřeby komise

ÚSTAV LIDOVÉ KULTURY VE STRÁŽNICI

Nominační list

pro udělení titulu NOSITEL TRADICE LIDOVÝCH ŘEMESEL

Jméno a příjmení .....

ADRESA bydliště .....

pracoviště .....

Obor uchovávané řemeslné tradice .....

- Seznam příloh:
1. Profesní životopis se zaměřením na péči o uchování tradic oboru
  2. Popis technologie a tvarosloví zhotovovaných výrobků, popřípadě dalších aktivit péče o lidové tradice
  3. Seznam předkládaných výrobků s komentářem
  4. Seznam ostatní dokumentace
  5. Písemný souhlas nominovaného s pořizováním dokumentace jeho dovedností
  6. Závazek nominovaného předávat své znalosti a dovednosti předvádět na veřejnosti následovníkům a podle zvláštních dohod

-----
Souhrnné stanovisko Ústavu lidové kultury:

.....
datum a podpis zástupce Ústavu

P ř í k a z
ministra kultury č. 11/2001,
kterým se zřizuje komise pro výběr kandidátů k udělení titulu „Nositel tradice lidových řemesel“ a vydává její Jednací řád

Část 1

Ve smyslu § 19 odst. (1) organizačního řádu j m e n u j í komisi pro výběr kandidátů k udělení titulu „Nositel tradice lidových řemesel“ ve složení:

1. Mgr. Michal B e n e š , CSc.
2. PhDr. Ivo F r o l e c
3. PhDr. Josef J a n ě á ř , CSc.
4. PhDr. Jan K r i s t
5. Ing. Jaroslava K v a s n i č k o v á
6. PhDr. Zuzana M a l c o v á
7. PhDr. Jaromír M í č k a
8. Mgr. Luboš S m o l í k
9. Mgr. Libuše V a ň k o v á
10. PhDr. Josef V a ř e k a , DrSc.
11. Mgr. Jiřina V e s e l s k á
12. PhDr. Ilona V o j a n c o v á

Část 2

Ve smyslu § 19 odst. (3) organizačního řádu v y d á v á m

Jednací řád

Čl. I

Jednací řád upravuje ustavení, přípravu, průběh zasedání a další procesní náležitosti komise pro výběr kandidátů pro udělení titulu „Nositel tradice lidových řemesel“ (dále jen „komise“).

Čl. II

1. Komise je poradním orgánem ministra.
2. Komise se vyjadřuje k

- návrhům na udělení, popř. odnětí titulu „Nositel tradice lidových řemesel“ (dále jen „titul“),
  - doplňování výčtu oborů tradičních lidových řemesel, v nichž se tento titul uděluje,
  - stanovení a plnění povinných kritérií pro výběr kandidátů titulu,
  - posuzování návrhů na podporu nositelů titulu, a to zejména návrhů na podporu prezentace jejich výrobků a na předávání jejich znalostí a dovedností v daném oboru tradičního lidového řemesla další generaci,
  - ke způsobu přezkoumávání podmínek udělení, naplňování práv a povinností nositelů titulu.
3. Komise může předkládat iniciativní návrhy v oboru své působnosti.

Čl. III

1. Komisi jmenuje ministr kultury jako svůj poradní orgán na návrh odboru regionální a národnostní kultury.

2. Členové komise jsou vybráni z řad odborníků v oborech lidové kultury a národního kulturního dědictví. Členy komise jsou ex offio ředitel odboru regionální a národnostní kultury Ministerstva kultury a ředitel Ústavu lidové kultury ve Strážnici. Komise má nejméně 7 členů.

3. Funkční období komise je tříleté. Její mandát končí jmenováním nové komise. Členové komise nemohou být jmenováni opakovaně na období bezprostředně následující, kromě členů jmenovaných ex offio.

4. Členství v komisi je čestné. Cestovné a jiné náklady související s výkonem funkce se hradí podle obecných předpisů.

5. Členství v komisi zaniká uplynutím funkčního období, vzdáním se funkce, odvoláním, úmrtím člena nebo zánikem obecných podmínek pro činnost komise. Na uvolněné místo jmenuje ministr nového člena.

Čl. IV

1. Komise volí ze svého středu předsedu a místopředsedu na celé funkční období. Místopředseda zastupuje předsedu v době jeho nepřítomnosti.

2. Komise je způsobilá se usnášet, je-li přítomna nadpoloviční většina členů. K platnosti usnesení stačí prostá většina hlasů přítomných členů. Při rovnosti hlasů je rozhodující hlas předsedy, v případě jeho nepřítomnosti hlas místopředsedy.

3. Předseda může přizvat k jednání podle potřeby odborné experty, popřípadě zástupce profesních sdružení lidových výrobců nebo odborníků v oboru tradiční lidové kultury.

4. Komise projednává každou nominaci samostatně a opírá se při svém rozhodování o předloženou dokumentaci, může přihlédnout k názorům přizvaných specialistů. O každé nominaci rozhodne nejpozději do konce I. pololetí roku následujícího po roce, v němž byl podán návrh na udělení titulu.

Čl. V

1. Po dohodě s předsedou komise svolává zasedání ředitel Ústavu lidové kultury ve Strážnici (dál jen "Ústav"), nejméně 2x ročně.

2. Na pokyn ministra nebo na žádost nadpoloviční většiny členů komise může zasedání svolat ředitel odboru regionální a národnostní kultury, v případě nečinnosti Ústavu.

3. Podklady pro jednání komise připravuje Ústav, který také pořizuje zápis z jednání a zabezpečuje všechny dokumentační a administrativní práce spojené s úkoly komise i s místem jejího jednání. Zápis o jednání předá předseda komise odboru regionální a národnostní kultury k dalšímu řízení.

Část 3

Tento příkaz nabývá účinnosti dnem podpisu.

V Praze dne 21. 3. 2001

Pavel D o s t á l
ministr kultury

Adresář členů komise pro výběr kandidátů k udělení titulu „Nositel tradice lidových řemesel“

Mgr. Michal B e n e š , CSc.	tajemník České komise pro UNESCO Ministerstvo kultury ČR, M. Horákové 139, 160 41 Praha 6, tel. 57085299
PhDr. Ivo Frolec	ředitel Slováckého muzea v Uherském Hradišti Smetanovy sady 179, 686 01 Uherské Hradiště tel. 0632/551059, 0602/723176
PhDr. Josef J a n ě á ř , CSc.	ul. 28. října 986, 686 66 Uherské Hradiště tel. 0632/570488
PhDr. Jan K r i s t	ředitel Ústavu lidové kultury ve Strážnici 696 62 S t r á ž n i c e - zámek tel. 0631/332177
Ing. Jaroslava K v a s n i č k o v á	Na Říce 117, 768 72 Chvalčov předsedkyně Sdružení lidových řemeslníků a výrobců ČR, tel. 0635/381167, 0602/758773
PhDr. Zuzana M a l c o v á	ředitelka odboru regionální a národnostní kultury Ministerstvo kultury ČR, M. Horákové 139, 160 41 Praha 6, tel. 57085256
PhDr. Jaromír M í č k a	ředitel Státního památkového ústavu Brno Radnická 2, 601 54 Brno tel. 05/42210536
Mgr. Luboš S m o l í k	ředitel Okresního muzea v Klatovech Hostašova 1/IV, 339 01 Klatovy tel. 0186/316011
Mgr. Libuše V a ň k o v á	zástupkyně ředitelky ORNK Ministerstvo kultury ČR, M. Horákové 139, 160 41 Praha 6, tel. 57085256
PhDr. Josef V a ř e k a , DrSc.	Etnologický ústav AV ČR Na Florenci 3, 110 00 Praha 1 tel. 02/22828503-8
Mgr. Jiřina V e s e l s k á	Valašské muzeum v přírodě Rožnov p. R. zástupkyně ředitele, tel. 0651/757113, 0602/723176 Palackého 147, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm
PhDr. Ilona V o j a n c o v á	ředitelka Souboru lidových staveb VYSOČINA Příčná 350, 539 01 H l i n s k o tel. 0454/311733

Nositelé tradice lidových řemesel za rok 2001

Ministr kultury Pavel Dostál uděluje titul „Nositel tradice lidových řemesel“ za rok 2001 těmto lidovým řemeslníkům:

- **Jiří D r h o v s k ý**, Týn nad Vltavou, obor hotovení dřevěných hraček
- **Antonín M o š t ě k**, Vlčnov, obor lidová fajáns
- **Ladislav R e j e n t**, Proseč u Skutče, obor zdobení dřeva vybíjením
- **Stanislav Š t ě p á n e k**, Morkovice, obor pletení z proutí
- **Rudolf V o l f**, Koloveč, obor lidová hrnčina

Výroba hraček ve Valašské Bystřici

Renata Barabášová

Na Valašsko byla odpradáвна rozšířena podomácká výroba rozličného dřevěného nářadí a předmětů potřebných pro hospodářství a domácnost. Za centrum tohoto podomáckého průmyslu bývá označována Valašská Bystřice. Ve sbírkách muzeí působících v etnografickém regionu Moravské Valašsko (Vsetín, Valašské Meziříčí, Rožnov pod Radhoštěm), se nachází řada dětských hraček zpracovaných osobitým způsobem (zakuřováním a následným rytím), které mají svůj původ ve Valašské Bystřici. Z etnografické a vlastivědné literatury je zřejmé, že tato vesnice, nacházející se v blízkosti Rožnova pod Radhoštěm, byla jediným místem, kde se na východní Moravě hračky, nazývané též „valašský porcelán“, vyráběly.

Valašská Bystřice, předtím Velká Bystřice, ještě předtím Hrubá Bystřice, dle urbáře z roku 1676 Nová Bystřice či Bystřice Randýskova je obec s přibližně 36 km² půdy, ležící asi 7 km jihozápadně od Rožnova pod Radhoštěm. Jméno „Bystřice“ je odvozeno od stejnojmenné říčky, jež obcí protéká. Valašská Bystřice byla typickým příkladem tzv. horské vesnice, jejíž podobu popsal velice případně v roce 1904 F.K. Pelc: „kopec na kopci, roztroušené paseky, širé salaše, dosti zemáků, v životě bída a kořalka“. Pole se zde obvykle obdělávala okopáváním, zemědělské stroje a tažná zvířata se využívala jen zřídka a na poli se nejlépe dařilo bramborám (lidově zemákům). Nepříznivé podnebí, neúrodná půda a celková chudost Valašska byly příčinou skutečnosti, že téměř každý obyvatel vesnice se zabýval hned několikerym zaměstnáním. Vzhledem k tomu se nedalo přesně určit, kolik lidí se zabývalo kterou činností. Faktem však zůstává, že nejdůležitějším výrobním odvětvím, které zaměstnávalo ve Valašské Bystřici největší počet lidí, bylo zpracování dřeva.

Výroba všech dřevěných předmětů byla samozřejmě podmíněna lesním bohatstvím, především lesy bukovými, javorovými či jedlovými. A Valašská Bystřice byla, zvláště na jižní straně, hojně obklopena lesy poskytujícími dostatečné množství potřebného materiálu. Poněvadž většina bystřických obyvatel měla původně při svých polnostech i určitý kus lesa, nemuselo se dříví kupovat a tak nebyly náklady na výrobu dřevěných předmětů příliš vysoké. Rozkvět

dřevařství na Valašsku, tzn. i na Bystřicku, nastal po roce 1830, kdy se v celé monarchii započalo se stavbou železničních drah. Pochopitelně tak vzrostla spotřeba dřevěného nářadí jako lopaty, kolečka aj. (hračky se začaly více uplatňovat až o pár desítek let později). Výrobky tehdy dosáhly proslulosti, jež jim zajistila výhodné obchodování s Pruskem, na němž prý mnozí zbohatli. Nejzajímavější na všech obchodních transakcích byl však fakt, že výrobky určené k exportu do Pruska nesměly být zakuřované, neboť do této země se nesmělo, dle zákona, dovážet žádné barvené zboží. Bystřický způsob zakuřování dřeva byl tak dokonalý, že pruská pohraniční stráž nevěřila, že se nejedná o výrobky barvené.

Příčinou následného úpadku místního dřevařství byl masový nástup „fušerů“, kteří prodávali nekvalitní a podřadné výrobky hluboko pod cenou, což se stále ještě vyplácelo, ale způsobili tak celkový pokles cen dřevěných výrobků. Kromě toho byly místní lesy skupovány panstvem za minimální ceny nebo byly bez milosti zabírány. Tak přišli Bystřičtí o většinu svých lesů a byli nuceni kupovat dříví, jehož hodnota samozřejmě vzrostla, od majitelů panství. Výsledkem těchto dvou skutečností byly dražší výrobky a nižší výdělky, což pochopitelně vedlo ke krizi.

Výrobci pracovali většinou podomácky, tzn. bez výučních či živnostenských listů a sami se nazývali „naturalisti“ nebo „náčinářé“. Zhotovovali různé hospodářské nářadí jako kolečka, trakaře, lopaty, hrábě aj., později také dětský nábytek (stolečky, židličky) a hračky (hlavně miniaturní trakářky a kolečka, ale též kolébky, hrabičky, kladívka a další). Výrobky poté na podzim sami rozváželi po celé Moravě, Slovensku a Slezsku. Důvod, proč byly bystřické výrobky tak oblíbené, tkví ve zvláštnosti povrchové úpravy těchto výrobků, jež spočívala v tzv. zakuřování, kdy se předměty pomocí kouře zbarvily tmavohnědě, a následným ornamentálním rytím do zabarveného povrchu.

Z hospodářského hlediska byla nejvýznamnější a také nejrozšířenější výroba trakařů (tragačů, trakačnicků...) a koleček (táčat, táček...) jako předmětů užitkových (hospodářské nářadí, kuchyňské náčiní) a typických lidových hraček (tzv. valašského porcelánu).

Základem zhotovení kvalitního výrobku bylo měření. Výrobci užívali k měření vlastní ruku a základní jednotkou byla tzv. píd', což

byla vzdálenost rozevřené dlaně od palce ke konci prostředníku. Veškeré rozměry dřevěných předmětů byly zjištěny právě tímto způsobem.

K výrobě předmětů se používaly především tyto nástroje a nářadí: sekyrka, pilky, dláta, hoblíky, nebozez, různá kružidla a kružitka a pomocný stolec zvaný strýček (k upnutí jednotlivých dílů pro snazší manipulaci).

Jako nejvhodnější materiál býval obvykle volen syrový a dobře štípatelný buk, z jehož špalku naštipal výrobce sekyrkou destičky, které ohladil pořizem a poté z nich vyřezával ruční pilkou potřebné tvary.

Zdobení, jež následovalo, se skládalo ze dvou různých fází. V první z nich se dřevo zakuřovalo (udilo) původně v chlebových pecích, později však výhradně ve speciálních čadících pecích (komínkovité stavby z prken) nacházejících se mimo obytné prostory – často ve stráni za domem. Aby dřevo nevzplálo a bylo co nejvíce dýmu, byl oheň ihned po rozhoření přikrýván chvojím či syrovými odřezky dřeva.

Po čadění, které kromě estetické funkce (barevný efekt byl velmi trvanlivý, barva se nedala smýt ani setřít) zapříčiňovalo podstatně vyšší odolnost výrobků proti povětrnostním podmínkám, následovala fáze druhá, v níž se polotovary zdobily rytím.

K rytí se používaly jednoduché nástroje. Kružítka (roztéčka) s tuhým kloubem, jež zabraňoval samovolnému rozevírání, mělo do jednoho ramene zasazen ocelový zahnutý pásek, jímž se „vykreslovaly“ různé kruhy, polokruhy, hvězdice a z nich sestavené ornamenty. Hoblíkem (prutovníkem) se vytvářely dvě až tři souběžné, ale nestejně široké rýhy podél okrajů. Někteří výrobci používali k výzdobě i výstružníku, kterým se jinak dělala drážka na šindelích. Dalším často užívaným nástrojem byla ruční škrabka (želízko zasazené do držátka), která sloužila k rytí nepravidelných ornamentů „z volné ruky“ – rostlinné a zoomorfní motivy.

Ornamenty takto tvořené byly nejčastěji geometrické, tvořeny různě širokými linkami, kružnicemi (některé vyplněny hvězdicemi či stylizovanými květy), půlkružnicemi. Méně obvyklé bylo zdobení zoomorfními motivy – např. motiv ptáčka, jež se často objevoval až

na novějších hračkách místních výrobců. Mladší hračky se také občas vyznačovaly přezdobeností, která měla pravděpodobně zvýšit prodejní přitažlivost.

Doplňujícím typem výzdoby zakuřovaných hraček byla vykrývaná technika (technika bílé spirály), kterou se zdobily především násady k dětským hrabičkám či kladívkům. Rukojeti předmětu se před vložením do čadící pece omotaly proužkem vrbové kůry, která chránila dřevo před přístupem kouřových plynů, takže po vyjmutí z pece se objevil na překrytých místech bílý spirálový pás.

Na závěr se jednotlivé části skládaly dohromady spojováním na čep zpevněný zaklínováním.

Dobu, kdy se ve Valašské Bystřici začalo s výrobou lidových dřevěných hraček zdobených pověstným zakuřováním, není možné přesně určit. Dostupná literatura a prameny neposkytují v tomto směru žádná konkrétní vodítka. Naopak, veškerá časová udání jsou velice nepřesná jako např. „od nepaměti“ nebo „odpradáвна“ popřípadě „odjakživa“ a podobně.

Poněvadž jsou centra výroby lidových hraček obvykle totožná se středisky výroby ostatních dřevěných předmětů, lze předpokládat, že výroba hraček byla jen specifickou odnoží, jež se později oddělila z již zaběhnuté a plně fungující výroby dřevěného náčiní pro domácnost a hospodářského nářadí.

Pouze sporadické informace máme o místech odbytu a cenách výrobků. Co se sortimentu týká, jako klasické příklady zakuřovaných hraček z Valašské Bystřice, bývají nejčastěji uváděny trakaře a kolečka. S poukazem na sbírkové fondy regionálních muzeí lze usuzovat také na častou výrobu kolébek, „sedacích stolků“ a drobného nářadí jako kladívka, sekyrky, dětské hrabičky atd. Rozhodně se zde, ve větší míře, nevyráběly žádné druhy lidských ani zvířecích figurek či takové hračky, jež by neměly „předlohu“ ve skutečném předmětu – součásti vybavení domácnosti nebo hospodářství.

Samotný způsob zdobení (zakuřování, čazení, uzení) je velice jednoduchý. Dřevo se udilo stejným způsobem jako maso. Prvotní příčinou byla pravděpodobně úmyslná konzervace dřevěných polotovarů a výrobků, aby se zajistila větší odolnost vůči povětrnostním podmínkám a zvýšila se trvanlivost daného předmětu.

Důraz na estetickou stránku se začal klást až později a byl ještě umocněn následným rytím a vykružováním do zabarveného povrchu.

Inspiraci pro ornamenty hledali výrobci nejspíše v okolní přírodě, jak se lze domnívat z řady rostlinných motivů (např. větvička s lístky) a pozdějších zoomorfních dekorů (ptáček). Velký vliv na „malovaný“ ornament měly používané nástroje – hoblíky, výstružníky a kružítko, jimiž se nejsnadněji tvořily různé geometrické vzory, které se případně kombinovaly a sestavovaly do složitějších obrazců.

Obsah zkoumaných sbírkových fondů výše zmíněné skutečnosti ve značné míře potvrzuje. Časově pokrývají deponované hračky období 20. století, starší doklady nebyly zaznamenány také z toho důvodu, že sortiment zůstával stabilní a bez průvodní dokumentace nelze odlišit jednotlivé časové vrstvy. Velmi málo dokladů vypovídá o inventářích dílen, prodeji a životě rodin „náčinářů“.

Ještě v padesátých letech minulého století byly činěny pokusy o záchranu domácí výroby hraček ve Valašské Bystřici (výrobní družstvo Portáš), ale veškeré snahy nezaznamenaly nijak pronikavý úspěch. Příčinou bylo jednak nekvalitní dřevo a také výrazný pokles zájmu o lidové dřevěné hračky.

V současnosti žije ve Valašské Bystřici jediný výrobce těchto hraček a ten se jejich výrobě věnuje jako koníčku ve svém volném čase.

Seznam vyobrazení:

1. Zdobení hračky – stolečku kružidlem – „roztěčkou“. Archiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm
2. „Táčky“ – dětská hračka s charakteristickou výzdobou. Archiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm
3. Kolébka – dětská hračka z Valašské Bystřice ze sbírky Valašského muzea v přírodě. Archiv muzea.

Staročeské řemeslnické trhy Turnov

Vladimíra Jakouběová

Mezi významné kulturní akce, které probíhají v závěru května a od roku 1999 i v polovině prosince každého roku v Turnově, se v posledních letech zařadily Turnovské staročeské trhy. Myšlenka pořádat v Turnově trh řemesel není nahodilá. Vychází ze snahy oživit tradici, která má v regionu a samotném Turnově hluboké kořeny a která by měla centru Českého ráje vtisknout osobitý kolorit. Vrátime-li se do historie, najdeme první privilegium na pořádání jarmarků a trhů již v 15. století. Datum konání trhů byl pevně stanoven, a sice vždy na úterý před Narozením Panny Marie (září) a na úterý před sv. Janem Křtitelem (červen). Tyto termíny se pevně dodržovaly ještě v 19. století. Každý takový trh trval osm dní a dalo se na něm koupit prakticky všechno, co člověk potřeboval k životu. Později k těmto trhům přibýly i trhy koňské a dobytčí. Trhová tradice má tedy v Turnově hluboké kořeny a je na co navazovat. Pořadatelé současných staročeských trhů se snaží pořádat hlavně trh řemesel, kde lze především vidět výrobu zboží. Přibližně 80 % řemeslníků přímo na trhu předvádí / točí keramiku, soustruží dřevo, plete z orobince, paličkuje, maluje na skle, fouká skleněné perle, brousí kameny atd. Představují se zde řemeslníci z různých regionů naší republiky, ne proto, že by podomácká rukodělná výroba měla v našem regionu malé zastoupení, ale především proto, aby návštěvníci mohli porovnávat různé techniky výroby a aby trh nebyl jednotvárný.

Projekt Staročeské trhy byl zahájen v roce 1995 a byl iniciován kulturními organizacemi ve městě. Každý ročník staročeských trhů je však samostatný. Pravidelně se ho zúčastňuje více jak 150 řemeslníků nejen z České republiky, ale i z příhraničních oblastí Německa a Polska. Do Turnova přijíždějí od roku 1999 i hosté z Holandska a návštěvníkům trhů předvádějí výrobu typických produktů z města Goudy a Reeuwijk. Přehlídka tak pomáhá navazovat kontakty mezi účastníky z čekatelských i členských zemí Evropské unie a zprostředkovává vzájemnou výměnu nápadů a zkušeností. Tím zároveň vytváří podmínky pro spolupráci mezi těmito oblastmi. Do přehlídky řemesel jsou zařazeni nejen studenti místní uměleckoprůmyslové školy a odborného učiliště - kováři, litci, brusiči kamenů, rytci

kovů, ale i žáci waldorfské školy, která projevila velký zájem o spolupráci jak v oblasti rukodělné výroby, tak i v oblasti přehlídek souborů, zejména dramatické tvorby.

Řemeslnický trh pravidelně doplňuje přehlídka amatérských i profesionálních souborů - divadelních, loutkohereckých, folklórních, tanečních či hudebních regionů, doplněná o hosty z celé České republiky a ze zahraničí - Polska, Německa a Holandska. Na své si přijdou milovníci folklóru i folku, dechovky, humoru a tance. Pořadatelé se snaží výběrem folklórních souborů, ochotnických divadel, tanečních skupin a v neposlední řadě i výběrem výrobců - řemeslníků dostat do povědomí nové trendy pro současný životní styl, podpořit návrat k tradičnímu umění a naučit širokou veřejnost využívat tyto tradiční projevy jako inspiraci pro současnou hudební a výtvarnou tvorbu, která vede k ekologickému využívání surovin a také ke zdravému způsobu života.

Dvoudenní přehlídku řemesel, hudebních a divadelních souborů navštěvuje každoročně téměř deset tisíc lidí. Turnovské staročeské trhy se tak stávají neodmyslitelnou součástí kulturního života obyvatel celého regionu.

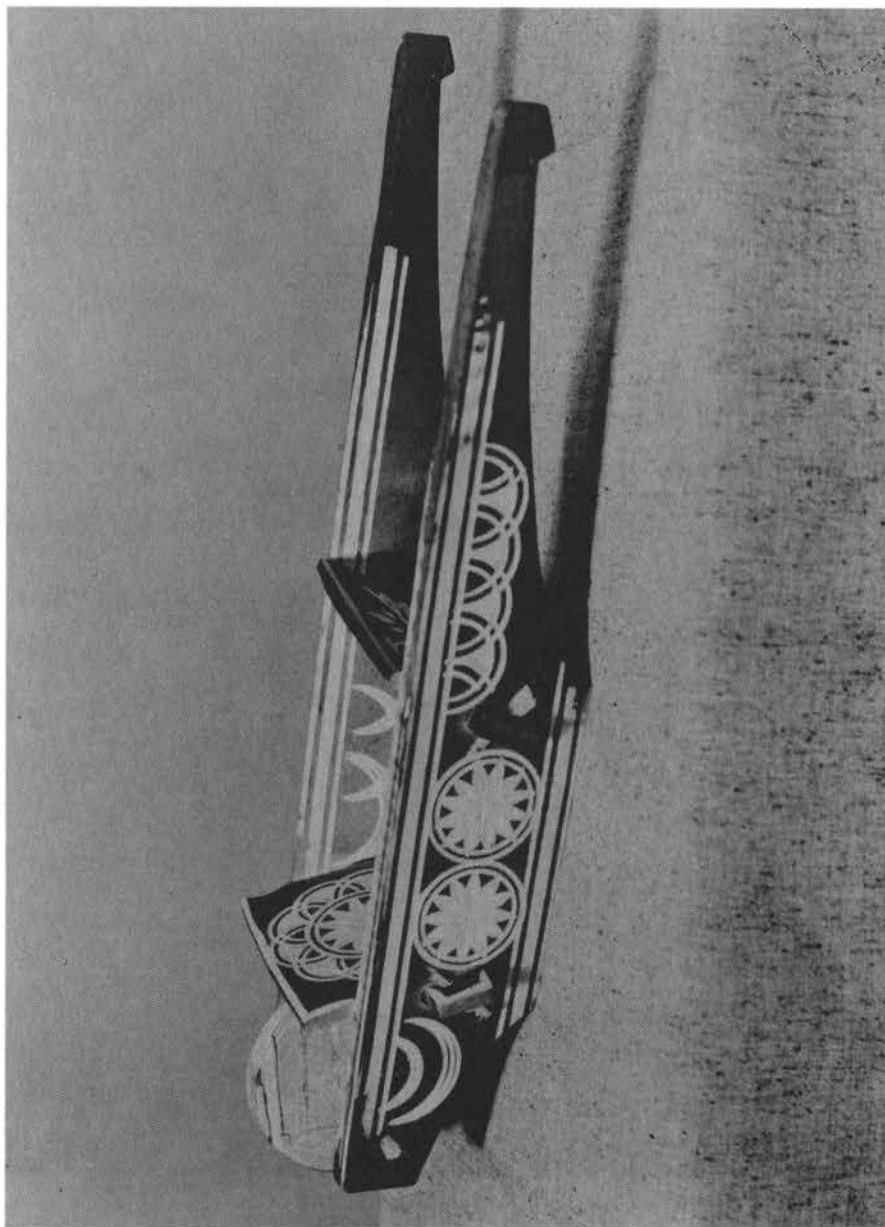
Pořadatelem Staročeských trhů v Turnově je Spolek přátel Okresního muzea Českého ráje.

Autory projektu je etnolog OMČR PhDr. Vladimíra Jakouběová a Jaroslav Obročník, kožedělná výroba.

1. Zdobení hračky – stolečku kružidlem – „roztěčkou“. Archiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

2. „Táčky“ dětská hračka s charakteristickou výzdobou. Archiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

3. Kolébka dětská hračka z Valašské Bystřice ze sbírky Valašského muzea v přírodě. Archiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

Obročníci

Vladimíra Jakouběová

"Kde končí práce ze záliby a kde začíná profesionalita, kde končí řemeslo a kde začíná umění?"

Následující dva příklady lidí původem "z města" by měly připomenout, že pravdivost tvorby lidového řemeslníka už asi nikdy nebude přímo závislá na místní tradici, na tom, odkud člověk pochází, ale je více odvislá od toho, jací lidé, kteří tvoří, ve své podstatě jsou.

Obročníci jsem poznala při přípravě prvních akcí na Dlaskově statku v Dolánkách. Dávno předtím, než se začalo uvažovat o turnovských řemeslnických trzích. Neznám mnoho takových lidí, jako jsou oni. Pohodoví, skromní, nesmírně pracovití, se smyslem pro velkou rodinu. Přesto, že jsou každý z jiného konce republiky, svedl je stejný názor na způsob života, ale hlavně zájem o řemeslo. Jaroslav Obročník se začal věnovat sedlařině vlastně náhodou, díky potížím s páteří. Vyučil se u tehdy sedmdesátiletého sedláře pana Novotného a začal pracovat při JZD Podůlší. Ročně spolu vyráběli kolem stovky sedel pro jízdárnu ve Slušovicích. Později se osamostatnil a vyráběl sedla pro TJ Fričovice. V roce 1989 založil s manželkou vlastní firmu Dobra. Sedlařina už nebyla jediným řemeslem, které zvládal. Postupně získával vědomosti o prakticky veškerých technikách zpracování kůže, jako je lisování, cizelování, vybíjení a pochopitelně i šití. Z dílny vycházely mimo jezdeckých sedel i boty a další součástky jezdecké výzbroje, i zcela běžné užitkové předměty tašky, peněženky, opasky, pouzdra a různé dárkové předměty. Na počátku 90.let začíná v dílně pracovat i Dobra, která díky svým předchozím zkušenostem s řadou jiných rukodělných technik, především textilních, zpracovávala stříhy a vzory výrobků. Vědomosti získávala z odborné literatury, praktické zkušenosti od přátel z Moravy. Díky vysoké řemeslné úrovni získávala firma velmi prestižní zakázky. Byla to např. vazba Federální ústavy a Listiny lidských práv na světovou výstavu v Seville, desky obecních a městských kronik, obřadní desky obecních úřadů. V roce 1998 Obročníci získali zakázku na přestrojení Policie a na opasky pro armádu ČR. Rozšířili proto firmu a přibrali společníky. To trvalo až do roku 1998. Pro rozdílný přístup k životu se svým společníkem rozešli, rozdělili majetek a vrátili se k zakázkové výrobě. Dnes pracují spolu

s dětmi Terezou a Honzou doma v dílně, kterou postavili spolu s roubeným statkem ve Skalanech. Věnují se nejenom kožedělné výrobě, ale i tkaní na stavu, tkaní na destičkách, lití kovových nákončí a spon, tautzírování / dcera Barbora studuje SUPŠ/. Další z dětí - Doubravka zde má hrnčířskou dílnu, ve které pracuje při studiích na vysoké škole, nejmladší Jana chodí na waldorfskou školu a zdatně zvládá malování perníků a některé textilní techniky. S rodinou Obročnickových je spojen ještě jeden fenomén, o kterém by se dalo napsat samostatné povídání a to jsou festivaly starých řemesel a trhy. Jezdí na ně předvádět řemeslo a prodávat své výrobky od roku 1989. K nám i daleko za naše hranice. Do Německa, Holandska, Itálie, Švédska. Všude mají spoustu kamarádů a přátel, řada z nich jezdí na turnovské trhy právě díky jim. V cizině navštěvují v poslední době hlavně skanzeny spolu se skupinou volných Vikingů z Kolína nad Rýnem.

Mají s těmito lidmi společný zájem - hledání historické pravdy, hledání tradičního a zdravého způsobu života a tradičního způsobu výroby. Ta touha po poznání a pokora vůči tradici je na jejich řemeslném díle vidět.

Ing. Dobromila Obročnicková se narodila 1.2.1955 v Ústí nad Labem. Po ukončení gymnasia vystudovala Vysokou školu zemědělskou v Praze - obor zootechnik. V roce 1982 se přestěhovala do Turnova, pracovala v JZD Sedmihorky a později v Okresním plemenářském podniku. V roce 1989 založila se svým mužem firmu Dobra, kde se vedle účetnictví a organizační práce věnuje řemeslu - práci s kůží, tkaní, perníkářství apod.

Jaroslav Obročník se narodil v roce 25.8.1947 v Karlových Varech, kam rodiče přišli ze Slovenska. V roce 1966 vystudoval průmyslovou školu energetickou v Kladně. V letech 1968 - 1974 se intenzivně věnoval horolezectví, byl členem reprezentačního družstva a v potřebě zajistit finanční prostředky na zahraniční horolezecké výpravy do Spojených států, Rakouska aj. vystřídal řadu zaměstnání. V 80. letech přišel do Kacanov u Turnova a začal se věnovat sedlařině. Řemeslu zůstal věrný dodnes. Je jedním z hlavních iniciátorů pořádání řemeslnických trhů v celé naší republice. Obročníkovi dnes žijí a pracují ve Skalanech u Turnova.

Recenze

Kolektiv autorů: *Těšínsko I a II*. Editoři Ivo Stolařík, Jaroslav Štika a Věra Tomolová. 1. vyd. Muzeum Těšínska v Českém Těšíně a Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Šenov: Tilia, 1997 a 2000. 360 a 280 s., ilustrace, foto černobílé. obr. příloha foto barevné 16 a 40 s., polské, anglické a německé resumé.

„Velmi výrazně pociťujeme po dlouhou dobu absenci české národopisné monografie regionu, vždyť několikaleté pokusy o vydání již připraveného rukopisu nebyly korunovány úspěchem,“ napsala v říjnu 1993 o těšínském Slezsku etnografka Jiřina Veselská¹. Snaha o vytvoření souhrnného díla o etnografických jevech na Těšínsku se opravdu zrodila již počátkem padesátých let, kdy byl v tomto pro národopisnou vědu velmi atraktivním regionu zahájen a poté také v podstatě úspěšně dokončen komplexní etnografický výzkum. K plánovanému knižnímu vydání připravených materiálů, vesměs shromážděných v dnešním Muzeu Těšínska v Českém Těšíně, však ani koncem let padesátých, ani za obnovené iniciativy na přelomu let sedmdesátých a osmdesátých z různých důvodů nedošlo, a tak jsme mohli zahájení dlouho očekávané poslední etapy mnohaleté snahy, jistě ne bez potěšení, kvitovat až před čtyřmi lety.

Výsledná práce bude rozdělena do pěti dílů, majících po fyzicko-geografickém, historickém, demografickém a dialektologickém úvodu obsahovat celkem třináct vlastních národopisných statí, tedy pojednání o zaměstnání obyvatel Těšínska (rozumějme těch odvětvích lidské práce, která mohou být objektem zájmu etnografie), o obydlí, oděvu, vztazích v rodině a obci, výročních zvycích, lidovém léčitelství, umění, projevech polské národnostní menšiny a výhledech objektu bádání i vědy samotné směrem do budoucna - plus obecně souhrnný závěr.

Obsahové rozložení je tedy logické a uměřené konečnému rozsahu monografie, nepřilíší šťastně však myslím s obsahem koresponduje zvolený název série, neboť titul „Těšínsko“ (mající na

---

¹ Jiřina Veselská: Osobnosti národopisné práce na Těšínsku. In: *Lidová kultura Slezska*. Brno: ÚEF AV ČR, 1994, s. 30

rozdíl od toponym typu Haná nebo Horňácko i silný význam politicko-historický) v čtenáři, neznalému účelu a okolností vzniku díla, evokuje spíše souhrnnou historickou, národopisnou, místopisnou a přírodopisnou publikaci, než právě jen monografii zaměřenou na národopis.

Cítit je to hned v prvním díle z r. 1997, kde je skutečnost sice vysvětlena v Úvodu, sepsaném třemi editory knihy, nicméně při jeho opomenutí čtenář může být zaskočen a přirozeně i zklamán zejména rozsahem statí Dějiny (Rudolf Žáček), Obyvatelstvo (Radim Prokop) a Nářečí (Ladislav Pallas), pro vykreslení prostředí regionu v monografii takovéhoho rozměru vhodných a přiměřených, pro „očekávanou“ komplexní práci však přirozeně nedostačujících.

První zde zařazená stať Přírodní prostředí (Kateřina Švendová, Ladislav Zapletal) zase v jiném směru zaráží až přílišnou podrobností, které snad je potřeba pro úplné dokreslení, zájemci o etnografické údaje však asi sotva co pomůže přemíra přesných číselných dat (průměrný průtok řeky Odry u vodoměrné stanice Starý Bohumín v jednotlivých měsících roku) i vcelku nesrozumitelných odborných (vodočet, limnigraf) termínů.

Dalším úskalím je v prvním díle samo vymezení studovaného regionu - Těšínska neboli Těšínského Slezska. Zatímco samotné národopisné pasáže a většina úvodních částí pojednává (zcela přirozeně) o české části tohoto bývalého knížectví a stať o historii musí do rozdělení v r. 1920 brát v úvahu Těšínsko celé, včetně území dnes polských, Pallasova pasáž se soustřeďuje prakticky jen na oblast „polštějšího“ Záolží a ve stati Přírodní prostředí se z blíže nevysvětlených důvodů za Těšínsko považuje pouze část regionu na východ od řeky Morávky. Svým způsobem se tak jedni autoři rozepisují o jiném předmětu bádání než druzí, a to by se při přípravě kolektivních prací stávat nemělo. Vlastním národopisným pasážím - tvoří je texty s tematikou zemědělských prací a stravy (Jaroslav Štika), práce se lnem a vlnou (Věra Tomolová), dřevem a kovem (Miroslav Janotka) i keramikou (Vladimír Scheufler) - pak ovšem už mnoho vytknout nelze. Jsou použity citace nahrávek autentických výpovědí z fondů Muzea Těšínska i přesné nářeční pracovní pojmy, popisy pracovních postupů jsou většinou dostatečně názorné a celek dobře umožňuje vytvoření představy o způsobech a technikách práce ve zvolené oblasti. Snad jen jména jednotlivých autorů by mohla být uváděna u jednotlivých

textů a ne pouze v obsahu na konci knihy, kde si je čtenář musí pracně dohledávat, a podobně bylo lze naložit s poznámkovým aparátem. Také korektura by snesla větší přesnost, např. odchylky od zvoleného systému transkribce nářečních výrazů či tiskové chyby v nich jsou místy i silně matoucí.

Co se týče druhého dílu, jehož vydání se kvůli existenčním potížím Muzea Těšínska oproti plánu zpozdilo o víc jak dva roky a vyšel tedy až koncem r. 2000, ten je tvořen dvěma samostatnými pasážemi, nazvanými jednoduše Oděv a Obydlí. Způsobem vzniku a uspořádáním se od sebe výrazně liší, mají však několik společných chyb.

Stat' o lidovém stavitelství je dále rozčleněna do tří oddílů: Typy sídel (popis a vysvětlení vývoje celkového umístování a rozmístování sídelních celků - vesnic a samot), Tradiční stavitelství (popis domu z hlediska stavebního a vnějškového, rozlišení starší nižinné a mladší goralsko - valašské tradice) a Interiér domu (členění a jeho souvislost s počtem bydlících a se způsobem vytápění, vybavení nábytkem a zařízeními). Faktem, že první dva oddíly psali jiní autoři (Jiří Langer, Petr Láznička) a v jiném časovém období než oddíl třetí (Helena Johnová), je ovšem zapříčiněna určitá necelistvost, projevující se jednak zbytečným opakováním některých informací nezávisle na sobě, jednak pak v práci s terminologií, což přiblížím níže.

Složení druhé části, zabývající se lidovým oděvem, tedy vlastně krojem a jeho postupným upadáním, je velmi netradiční. Sestává totiž ze tří zcela odlišných celků - vedle kratších popisných pojednání Lidový oděv na Těšínsku (Drahomíra Stránská) a Těšínské krojové šperky (Věra Tomolová), napsaných už v 50. letech, je hlavní částí rozsáhlejší rozbor vývoje odívání na jihotěšínském Jablunkovsku a zachycení takového vývoje v pramenech (Emílie Haroková), druhé dva texty jsou zařazeny jen jako přílohy.

Celek však kupodivu nepůsobí útržkovitě. Jablunkovská oblast byla patrně takto vyzdvížena pro názorné prolínání v podstatě všech na Těšínsku se vyskytujících oděvních typů i zřetelnost jejich vzájemného vývojového poměru a text E. Harokové se s druhými dvěma výborně doplňuje do vyčerpávajícího obrazu.

Menší vadou jsou citace velkého počtu - v knize jen zčásti otištěných - ikonografických dokladů, kde u každé z nich se může

čtenář pouze dohadovat, zda informaci z textu s příslušnou ilustrací identifikoval správně, prosté odkazy na číslo obrazu by vše vyřešily. Do stati bohužel opět není zařazena oblast východního lašsko - frydeckého kroje, třebaže i ta k těšínskému Slezsku patří.

Po odborné a faktografické stránce je kvalita obou částí publikace nesporná. Vzhledem ovšem k tomu, že jsou mimo jiné, ne-li především, určeny laické veřejnosti, pramení z tématu i z odborných kvalit autorů největší slabina textů - zahlcení čtenáře pro něj do značné míry nesrozumitelným tematickým pojmoslovím a často bez bližšího osvětlení těchto výrazů. V prvé pasáži sice část pojmů (jizba – světnice – komora, kurná pec – nolepa) vysvětlena je, ale téměř absurdně až ve třetím oddíle stati, kvůli čemuž laik téměř tři čtvrtiny textu tápe, smysl druhé části termínů (komorník – chalupník – zahradník, plužina) si lze pouze domýšlet, není-li rovnou třeba sáhnout po další literatuře; ve druhé stati rovněž zůstává mnoho označení druhů a typů krojových součástí (kabát typu župice) nesrozumitelných, ještě více jich vysvětlení má, avšak natolik zběžné či nejednoznačné, že čtenář je i tak zmaten. Bylo by zde tedy dle mého názoru vhodné umístit příslušné vysvětlující textové poznámky, či v případě stati Oděv ještě lépe více střihových nákresů, které by jasněji poukazovaly na totožnost jednotlivých krojových prvků.

Obě části druhého dílu monografie tak lze samy o sobě výborně doporučit pro získání obecného přehledu v tématu, jako podklad k hlubšímu detailnímu studiu už méně.

Drobné nedostatky v umístění jmen autorů a poznámkového aparátu zde přetrvávají, případné drobné chyby v korektuře však už tolik neruší.

V celkovém záběru tedy lze první dva díly národopisné monografie Těšínsko považovat za kvalitní a obecně doporučitelný produkt několika desítek let etnografické práce ve Slezsku.

David Beneš

Miroslava Ludvíková: Moravské a slezské kroje. Kvaše z roku 1814. Mährische und schlesische Volkstrachten. Guaschen aus dem Jahre 1814. Moravské zemské muzeum Brno a Sudetendeutsches Archiv München 2000, 192 stran, český a německý text, 145 barevných reprodukcí.

V rámci ankety o nejdůležitější počín v oboru za rok 2000 v kategorii knižních prací, kterou každoročně organizuje Národopisná společnost, byla oceněna publikace PhDr. M. Ludvíkové, CSc. o souboru kvašů z roku 1814, které vypovídají o podobě lidového oděvu na panstvích z celé Moravy a Slezska. Bádání, které se protáhlo na více než jedno desetiletí a jehož prvotním impulsem byla nabídka souboru kvašů s dobovým vyobrazením krojů do muzejních sbírek, přineslo pozoruhodné výsledky. Autorka objevila důležitý ikonografický doklad pro studium lidového oděvu, který zachytil jeho podobu v časovém úseku mezi koncem 18. století, z něhož pocházejí nejstarší ikonografické doklady, a rokem 1836, kdy vyšly litografie W. Horna. Zjistila, že část konvolutu kvašů je dnes uložena v Sudetoněmeckém archivu a Spolku Adalberta Stiftera v Mnichově. O popudu k zhotovení dokumentace lidových krojů a jejich formách se v závěrečné kapitole zmiňuje archivář PhDr. Hubert Valášek, Csc. Vyšel z nejvyšších kruhů vídeňského císařského dvora a obrátil se na Moravskoslezské gubernium s žádostí o podchycení rázovitého oblečení městského a venkovského obyvatelstva, které mělo sloužit jako podklad k vytvoření alegorické scény na oslavu triumfálního návratu císaře Františka I. z mírových jednání. Původní soubor obsahoval celkem 159 listů, z nichž je dodnes 15 nezvěstných.

V úvodní kapitole se autorka věnovala dobovým souvislostem a všimla si dosud známých ikonografických pramenů, od nichž přešla k autorství kvašů a charakteristice jejich modelů. V následujícím oddílu se zaměřila na rozbor materiálů, z nichž byly zobrazené kroje zhotoveny. Stěžejní částí textu se stala část nazvaná Život krojů, která podrobně pojednává o mužském a ženském kroji a vymezuje charakteristické rysy oděvu v jednotlivých oblastech Moravy a Slezska. Zvláštní kapitolu tvořilo maloměstské oblečení. Na základě dosavadního studia dospěla M. Ludvíková k rozdělení typů kroje na západní, kam zařadila kroje ze západní Moravy (národopisné regiony Horácka, Podhorácka, německého Horácka a Podyjí), severní Moravy a Slezska (tzv. Vysočina, Pobečví, Kravařsko, Lažsko), dále

středomoravský (Haná a její přechodná území) a nakonec východní (Moravské Slovensko s Podlužím, Valašsko včetně Těšínska a polského Bílska). Podle tohoto třídění autorka uspořádala následující katalog barevných reprodukcí kvašů a opatřila podrobnými popiskami a v některých případech rozšířila o detaily jednotlivých zobrazení. Tuto část knihy uvedla historická mapa území s vyznačenými kraji a kopie seznamu kvašů, který se dochoval v Moravském zemském archivu. Závěr knihy uzavřela poznámka H. Valáška, ozřejmující podněty k zhotovení kvašů, a soupis literatury.

Graficky velmi pečlivě provedenou a výtvarně působivou publikaci vydali dvojjazyčně – současně česky a německy - dva majitelé originálních obrázků: Moravské zemské muzeum v Brně a Sudetoněmecký archiv v Mnichově. Jejich činu lze zároveň přisoudit – jak se v úvodních slovech vyjádřili i ředitelé obou institucí - také určitý symbolický charakter, neboť je v něm vyjádřena vůle po vzájemném porozumění. Přesto stěžejní význam práce dr. M. Ludvíkové spočívá ve výrazném obohacení dosavadních vědomostí o lidovém oděvu na moravském a slezském území a posunu jeho studia na kvalitativně vyšší úroveň.

Alena Kalinová

Luděk Štěpán a Magda Křivanová: Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách. Historie a technika vodních a větrných mlýnů, hamrů, pil, valch, olejen, stoup... Praha, nakl. ARGO 2000, 311 stran, kresby, plány, fotografie, ang. a něm. resumé, místní rejstřík, literatura.

Z problematiky technických staveb se národopis v minulosti věnoval hlavně větrným mlýnům. Odborný zájem byl završen soupisovými a souhrnnými publikacemi spojenými se jménem olomouckého historika Václava Buriana a Josefa Vařeky, pracovníka Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV Praha. Z technicky školených odborníků musíme uvést aktivity a práce Oty Pokorného (Technické muzeum Brno). Detailně byly zpracovány dějiny větrného mlynářství, otázky technické a technologické, opomenuty nebyly ani záležitosti sociální. Z hlediska teritoriálního se výzkum zaměřil na oblast Moravy a Slezska.

Dluh, který měl obor vůči mlynářství vodnímu a dalším technickým (provozním) stavbám poháněných vodou, splatili autoři publikace *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách* - L. Štěpán a M. Křivanová. Jejich kniha má reprezentativní grafickou úpravu a zaujme množstvím obrazového materiálu, na druhé straně splňuje všechna kritéria odborné práce, protože byla vytvořena na základě rozsáhlé heuristiky, opírá se o podrobné studium pramenů a odborné literatury a ukazuje i na detailní znalost terénu. Autoři problematiku zasadili do širších souvislostí časových i teritoriálních, z nichž jsou patrné civilizační vazby českých zemí k okolnímu světu. A tak se čtenář dozví o nejstarších způsobech drcení zrna na mouku v neolitických kulturách (zrnotěrky), o úloze antických civilizací při genezi vodního a větrného kola a o budování mlýnů ve středověké Evropě a českých zemích. Protože se technický pokrok nemohl vyhnout ani tomuto odvětví lidské činnosti, dochází od 16. století ke zdokonalování mlynářské techniky a technologie mletí obilí, které dalo vzniknout na konci 18. století tzv. uměleckým mlýnům (tj. mechanizovaným) a vedlo k postupnému zprůmyslnění mlynářské výroby (válcové stolice, nové zdroje hnací síly). Nerovnoměrný vývoj a konzervativnost lidových vrstev umožnily přetrvání tradičních provozů nebo jen částečně modernizovaných až do 20. století. Definitivní zánik drobných mlýnů přinesl v bývalém Československu až politický vývoj po roce 1948, kdy s násilnou socializací došlo ke koncentraci mlynářské výroby do velkoprovozů.

Úsilím památkové péče a muzeí v přírodě se podařilo některé stavby s hodnotným zařízením zachránit jako technické památky a k nim se připojují objekty, které začaly sloužit k rekreačním účelům a jejich noví majitelé měli pochopení pro jejich historickou a krajinnou hodnotu i osobité kouzlo. K regeneraci některých mlýnů dochází po roce 1989, kdy se majitelé či jejich dědicové vracejí k rodinné mlynářské tradici nebo obnovují technická zařízení k výrobě elektrické energie.

Jádro výkladu autoři spojují s tradičním mlynářským řemeslem a se starým českým mlýnem, který měl svá specifika podobně jako např. starý německý mlýn (liší se výškou a průměrem mlýnských kamenů, vysévacím zařízením nebo uspořádáním čela moučnice). L. Štěpán detailně osvětluje konstrukční a technologické záležitosti, jako je složení mlýnské hranice (nosná konstrukce pro mlecí zařízení) a parametry vodního a palečného kola a převodů, popisuje, jak fungovalo vlastní mlecí ústrojí a následné prosévací zařízení, jak byla vybavena mlýnice a k čemu sloužila šalanda. Připojil výklad o výrobě krup a prosných jáhel a o další doplňkové výrobě spojené se mlýnem (pila, olejna, plátenická valcha aj.). Nechybí kapitola o mlecích kamenech a stavební podstatě mlýnů i ostatních provozů, které využívaly vodní energii. M. Křivanová přispěla do společného díla kapitolami o sociálním postavení mlynáře (cechy a bratrstva, společenstva), o životě ve mlýně ve všedních dnech a ve svátek, všímá si folklorních látek spojených s prostředím mlýna. V samostatné kapitole zpracovala život a práci specializovaných sekerníků, kteří se rekrutovali z řad zkušených mlynářů. Sekernictví jako řemeslo prodělalo prudký rozmach zejm. v 18. století v souvislosti s rozmachem techniky. Knihu uzavírá rámcový přehled významných mlýnů v Čechách a soupis zpřístupněných technických památek mlynářského a sekernického řemesla.

Čtivá a přitažlivá publikace je doplněna množstvím dobových fotografií, přehledných nákresů konstrukcí, historické plánové dokumentace a dalších kreseb, jež spolu s citacemi dobových pramenů a literatury přispívají k instruktivnosti výkladu. Vzniklo tak hodnotné dílo, která vyplnilo citelnou mezeru v naší odborné literatuře. Můžeme si jen přát, že bude zpracován také svazek věnovaný Moravě a Slezsku.

Miroslav Válka

Věra Frolcová: Velikonoce v české lidové kultuře. Památce Václava Frolce. Nakladatelství Vyšehrad, Praha 2001, 277 stran, 240 černobílých a 279 barevných ilustrací, věcný rejstřík

Autorka založila svou monografii na rozsáhlém materiálu z terénních výzkumů, z rukopisných a tištěných pramenů, z české i cizojazyčné literatury. Jde o první a zdařilou syntézu na toto téma v moderní české etnologické produkci.

V úvodní kapitole (Výhledy) naznačuje obrysy tématu: osvětluje původ a historii Velikonoc, vymezuje hlavní obřadní složky tradice, jak se projevují v lidovém prostředí, věnuje pozornost terminologii svátku na širším evropském území. Upozorňuje na ústřední ideu Velikonoc jako rituálu přechodu: v kontextu obnovy přírody, smrti a znovuzrození se odvíjejí jeho lidové projevy, z nichž mnohé se dotýkají života současných generací.

Těžiště díla je v následujících sedmi kapitolách (Svatý týden, Květná neděle, Zelený čtvrtek, Velký pátek, Bílá sobota, Hod Boží velikonoční, Pondělí velikonoční), v nichž autorka sleduje obřady a obyčeje jednotlivých dnů Velikonoc v chronologické posloupnosti. Analyzuje a hodnotí složitě strukturované jevy obyčejové tradice v historickém a geografickém kontextu a pokouší se o výklad geneze jednotlivých fenoménů. Sleduje prolínání církevního a mimocírkevního, resp. i mimokřesťanského: např. v pasážích o lidovém a církevním chápání zelené ratolesti, o obřadním umývání v pramenité vodě, jež má svůj podklad v lidové víře o čistém a silném novém počátku, v pojednání o průvodech dívek s křížem nebo soškou Spasitele, vycházejících zřejmě z církevního uctívání kříže, o zákazu hýbat se zemí o Velkém pátku, v němž se propojuje křesťanské a mimokřesťanské pojetí. Autorka má při svých výkladech na zřeteli strukturovanost sociálního prostředí: sleduje prožívání svátku na vesnici a ve městě (např. v pasážích o *pomlázce*, *chození do Emauz*, slavnosti *Vzkříšení* aj.). Zajímavé jsou také její pohledy na význam velikonoční pomlázky jako zvláštní formy svátečního kontaktu mezi mužem a ženou.

V Závěru se autorka zamýšlí nad povahou lidových obyčejů velikonočního času. Vymezuje jevy, které nebyly iniciovány evangeliem ani křesťanskou církví a které později církev pojala do svých rituálů (vejce, oheň, ratolesti), zaznamenává dlouhé přetrvávání

dalších obyčejů (obchůzky Květné neděle, *hrkání*) a specifika velikonočního daru, v němž převažují vztahy navenek, mimo rodinu, a kdy na významu nabyla od konce 17. století kmotrovská pomlázka. Vyznačuje prvky nezávislé na křesťanském svátku, které náležejí k archetypům obřadní kultury (např. hlučení). V centru autorčiny pozornost autorky jsou především duchovní hodnoty tradičních Velikonoc jako svátku křesťanů: tu by bylo na místě připomenout i proces zesvětštění, zasahující do prožívání velikonočního času u nemalé části české společnosti 20. století, tak i vliv masové kultury a komercializace.

V práci se odráží široký rozhled autorky v oboru a přesvědčivá interpretace rozsáhlého materiálu, jež vychází z vyhodnocení konkrétních dokladů. Téma sleduje V. Frolcová nejen z pohledů etnologie, ale reflektuje též bádání religionistická a jazykovědná.

Kniha je vybavena kvalitními fotografiemi lidových artefaktů (kraslice, malby na skle z muzejních sbírek) od Miloše Strnada a kresbami Magdaleny Říčné.

Eva Večerková

Ján Botík: Slovenskí Chorváti. Etnokultúrny vývin z pohľadu spoločenskovedných poznatkov. Bratislava 2001, 232 strany, černobíle a barevné reprodukce a fotografie

Významným příspěvkem k dnes obzvláště žádanému tématu etnických menšin, je v letošním roce vydaná výpravná publikace věnovaná charvátské minoritě na Slovensku. Významná o to více, že slovenští Charváti představují část rozsáhlého ostrova, který se zformoval v průběhu 16. století na území střední Evropy jako důsledek migrace po prohrané bitvě s Turky u Moháče v roce 1526 a ve 20. století se rozdělil mezi Rakousko, bývalé Československo (Slovensko, Morava) a Maďarsko. Je známou skutečností, že historie moravských Charvátů se odvíjela v jiných souvislostech a za jiných podmínek než Charvátů slovenských a v podstatě se uzavřela před padesáti lety. Pro srovnání si připomeňme, že moravská minorita představovala nejsevernější výběžek kolonizace a šlo o její nejslabší větev, která se již v průběhu 19. století zredukovala na dvě enklávy: se třemi obcemi na Mikulovsku v německém obklíčení a se třemi na Břeclavsku v osídlení českém. Ve 20. století se však již setkáváme s Charváty pouze na Mikulovsku a zde dochází na konci 40. let k jejich násilnému rozsidlení. Charvátská kolonizace na Slovensku představovala od počátku, ve srovnání s kolonizací na Moravě, mnohem větší a také kompaktnější etnický ostrov, s pestřejším sociálním složením, koncentrovaným v okolí Bratislavy.

Práce J. Botíka shrnuje dosud rozptýlené poznatky početné a tematicky různorodé odborné literatury, zabývající se problematikou etnika, existujícího na Slovensku po pět století a historicky doloženého v padesáti až osmdesáti obcích. Systematicky zpracované dílo uvozuje sídelně geografický přehled a charakteristika těch lokalit, ve kterých mělo charvátské obyvatelstvo alespoň poloviční zastoupení. Jsou tu shromážděny základní údaje historického, demografického, etnického a hospodářského vývoje vybraných třiceti obcí, soustředěných ve třech oblastech. Následující kapitola se zabývá sociálním rozvrstvením Charvátů na Slovensku a zachycuje podmínky osídlování jednotlivých populačních složek. Vedle nejpočetnějších zemědělců to byli dále řemeslníci a městské obyvatelstvo různých profesí, kteří se usazovali v západoslovenských městech, vždy v blízkosti obcí osídlených charvátskými kolonisty. Velký prostor

věnuje autor příslušníkům charvátské šlechty, kteří tvořili další samostatnou skupinu. Přicházeli na Slovensko jednotlivě a rozptýlili se po jeho celém území. Na příkladě nejvýznačnějších rodů je zajímavě zpracována historie jejich původu, vyzdvíženy zásluhy v boji proti Turkům, popsány osudy po přesídlení do nové vlasti a zaznamenán případný přínos v dobovém kulturním i společenském dění. Důsledky charvátské kolonizace v etnickém a historickém vývoji kolonistů, rovněž ve vývoji majoritní heterogenní společnosti, složené ze Slováků, Čechů, Němců, Maďarů, zachycuje kapitola Etnonym, etnické vědomí a povahové rysy. Autor si zde též všímá výskytu a četnosti charvátských názvů obcí, příjmení, přezdivek, místních pečetí, jako znaků národnostní příslušnosti. Nemálo pozornosti je dále věnováno mateřštině slovenských Charvátů, dovidáme se o hustotě charvátského osídlení a rozmístění obcí, o klasifikaci charvátských nářečí na Slovensku, o jejich zastoupení a místě ve slovenštině, o bohoslužebném i vyučovacím jazyce. Nechybí rozbor literárního a písemného projevu, doplněný četnými ukázkami.

Rozhodující část knihy se zabývá tradiční kulturou a tradičním způsobem života charvátských kolonistů na Slovensku. V jednotlivých tematických okruzích jsou shrnuty a srovnány dosavadní badatelské poznatky, od nejstarších po nejnovější, které autor hodnotí a na jejich základě se k daným jevům vyjadřuje, popřípadě k nim zaujímá stanovisko. Přehledným způsobem jsou podrobně zpracovány způsoby obživy, stavitelství, výtvarné projevy, kroj, rodinné a společenské vztahy, rodinné a výroční obyčeje, folklór. Tak jako v předchozích kapitolách, i zde jsou veškeré informace dokladovány odbornou literaturou, archivními materiály, (včetně testamentů, kronik, rukopisných sbírek), ikonografickými doklady a bohatou fotodokumentací. Zde je však na místě zmínit fakt, že u některých reprodukcí a u většiny fotografií chybí datování, což u odborné publikace překvapuje.

Poslední kapitola se zabývá současným stavem slovenských Charvátů - jejich osídlení se omezilo na čtyři vesnice - zaznamenává pokusy a kroky vedoucí k oživení identity zdejšího charvátského etnika. Nezbytná bibliografie knihu uzavírá, zahrnuje několik stránek titulů, ale minimální počet českých, což je škoda.

Závěrem se patří říci, že je veřejnosti předkládáno hodnotné dílo, které lze označit jako záslužný počín a které ocení a zužitkují nejen odborníci, ale i zájemci z řad laiků na Slovensku i v České republice.

Lenka Nováková

Adresy autorů:

- Bc. Renata Barabášová, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm
- David Beneš, student Ústavu evropské etnologie FF MU, Arne Nováka 1, 660 88 Brno
- Mgr. Daniel Drápala, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm
- PhDr. Ivo Frolec, Slovácké muzeum, Smetanovy sady, 686 01 Uherské Hradiště
- PhDr. Vladimíra Jakouběová, Muzeum Českého ráje, Turnov
- Prof. dr. Richard Jeřábek, DrSc., Ústav evropské etnologie FF MU, Arne Nováka 1, 660 88 Brno
- PhDr. Alena Kalinová, Etnografický ústav MZM, Kobližná 1, 602 00 Brno
- PhDr. Lenka Nováková, Etnografický ústav MZM, Kobližná 1, 602 00 Brno
- PhDr. Karel Pavlišťík, CSc., Oblastní muzeum jihovýchodní Moravy, Soudní 1, 760 01 Zlín
- PhDr. Magdalena Preiningerová, Oblastní muzeum jihovýchodní Moravy, Soudní 1, 760 01 Zlín
- PhDr. Alena Prudká, Oblastní muzeum jihovýchodní Moravy, zámek, 760 01 Zlín
- Jana Tichá, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm
- Ing. Zdeněk Tempír, CSc., Národní zemědělské muzeum, 150 00 Praha
- PhDr. Miroslav Válka, PhD., Ústav evropské etnologie FF MU, Arne Nováka 1, 660 88 Brno
- PhDr. Josef Vařeka, DrSc., Etnologický ústav AV ČR, Na Florenci 3, 110 00 Praha
- PhDr. Eva Večerková, CSc., Etnologický ústav MZM, Kobližná 1, 602 00 Brno
- Mgr. Jiřina Veselská, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm
- Petra Vychytilová, studentka Ústavu evropské etnologie FF MU Brno

Národopisný věstník roč. XVIII (60) za rok 2001

Vydala: Národopisná společnost za podpory Rady vědeckých společností při AV ČR v Praze v roce 2001

Redakce: Jiřina Veselská, Miroslav Válka

Za obsah studií, které neprošly jazykovou úpravou, odpovídají autoři

Obálka: Lenka Kovalová

Technická redakce: Martin Papcun

Adresa redakce: Národní třída 3, 117 20 Praha 1

Náklad: 300 ks

Tisk: ČKD Služby, a. s., Praha 9, Klečákova 3

ISSN 0323 – 2492